

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів**

*До 50-ти річчя
Тернопільського національного
економічного університету*

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ**

***«Методологічні проблеми фінансової
теорії та практики в умовах проведення
системних реформ»***

14 квітня 2011 року

Тернопіль

ББК 65.9 (4 Укр) 26
УДК 336

Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матер. наук. конф. проф.-викл. складу. – Тернопіль : Видавничий центр «Вектор», 2011. – 188 с.

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК:

Кириленко О. П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів.

УКЛАДАЧ:

Письменний В. В. – кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів.

Матеріали наукової конференції висвітлюють сучасні проблеми фінансової теорії та практики. Значну увагу приділено розробці основних напрямів фінансової політики, удосконаленню управління фінансами і реформування складових фінансового механізму. Представлені матеріали заслуговують на увагу наукових працівників та викладачів вищих навчальних закладів. Висновки і рекомендації мають теоретичне значення та представляють практичний інтерес для науковців і практиків-фінансистів, а також можуть бути використані студентами при написанні курсових та дипломних робіт.

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
кафедри фінансів (протокол № 10 від 15 березня 2011 р.)*

За стиль, редакцію і достовірність поданих матеріалів наукової конференції несуть відповідальність їх автори.

Усі права застережені. Тиражувати матеріали наукової конференції без офіційного дозволу авторів заборонено.

ЗМІСТ

<i>Кириленко О. П.</i> ДОХІДНА БАЗА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ТА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ	6
<i>Дем'янишин В. Г.</i> БЮДЖЕТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ.....	10
<i>Білоус І. І.</i> БІДНІСТЬ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	13
<i>Горин В. П.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОЇ ОЦІНКИ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ.....	15
<i>Дерлиця А. Ю.</i> КОНЦЕПЦІЯ АЛОКАЦІЇ РЕСУРСІВ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ.....	20
<i>Дишкант О. В.</i> ВНУТРІШНЯ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНА РОБОТА В СИСТЕМІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ЦЕНТРАЛІЗОВАНИЙ ВНУТРІШНІЙ АУДИТ: ОПТИМАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ	23
<i>Карпишин Н. І.</i> ДОБРОВІЛЬНЕ МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.....	27
<i>Коваль С. Л.</i> ВИДАТКИ БЮДЖЕТІВ НА РОЗВИТОК РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА	31
<i>Лободіна З. М.</i> ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ	34
<i>Лубкей Н. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА СПРАВЛЯННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ В УКРАЇНІ.....	38
<i>Малиняк Б. С.</i> ПРАГМАТИЧНА ОЦІНКА УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ	43
<i>Машко А. І.</i> БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ...	47
<i>Парижак Н. В.</i> МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО І БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	50
<i>Письменний В. В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ОПОДАТКУВАННЯ НАДМІРНОГО БАГАТСТВА.....	54
<i>Сидор І. П.</i> ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	60
<i>Стоян В. І.</i> КАЗНАЧЕЙСЬКА СИСТЕМА КАСОВОГО ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ: ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА.....	66
<i>Ткачук Н. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРВИННОГО ПУБЛІЧНОГО РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ БАНКАМИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ КАПІТАЛУ	69
<i>Тріпак М. М.</i> ПЛАНУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	73
<i>Тулай О. І.</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	76
<i>Хомин І. П.</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ: ТЕОРЕТИЧНІ БАЗИСИ ТА ПРАГМАТИКА СУЧАСНОСТІ.....	80

<i>Шаварина М. П.</i> РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ЧЕРГОВИЙ ЕТАП І ЙОГО НАСЛІДКИ.....	84
<i>Шаманська Н. В.</i> ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ	87
<i>Шашкевич О. Л.</i> ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА САНКЦІЇ ЗА ЇХ СКОЄННЯ	90
<i>Булавинець В. М.</i> СОЦІАЛЬНІ ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ	95
<i>Ванів О. І.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ.....	100
<i>Гупаловська М. Б.</i> ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	104
<i>Дем'янюк А. В.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....	105
<i>Карапетян О. М.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В КОНТЕКСТІ АКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БОРГОВИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ УКРАЇНИ.....	109
<i>Квасниця О. В.</i> ПРІОРИТЕТИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	114
<i>Коломийчук Н. М.</i> СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ.....	119
<i>Комуницька М. П.</i> ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ БЮДЖЕТУ ТА СУБ'ЄКТИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ.....	122
<i>Клімчик В. В.</i> ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В УКРАЇНІ	126
<i>Мокрицька А. Б.</i> ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	133
<i>Русін В. М.</i> АНАЛІЗ СКЛАДУ, ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....	137
<i>Савчук С. В.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ	141
<i>Сидорчук А. А.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	145
<i>Тимчук О. Й.</i> ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ.....	153
<i>Шаманська О. С.</i> ФОРМУВАННЯ НЕПОДАТКОВОГО МЕХАНІЗМУ МОБІЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ.....	155

<i>Шулюк Б. С.</i> ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ В СИСТЕМІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ НА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЦІЛІ	158
<i>Ясеновська Т. Б.</i> ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ НА СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ	162
<i>Вавричук О. С.</i> ДО ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО ГОСПОДАРСТВА	164
<i>Возницька В. Ю.</i> ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ: СУТНІСТЬ І ВІДМІННОСТІ ВІД ІНСПЕКТУВАННЯ.....	170
<i>Іваницька М. П.</i> ПОДАТОК НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	173
<i>Перевознюк В. В.</i> АНАЛІЗ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	175
<i>Петрушка О. В.</i> ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	179
<i>Черновська М. М.</i> ДОХОДИ ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	183

Кириленко О. П.

*д. е. н, професор,
завідувач кафедри фінансів*

ДОХІДНА БАЗА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ТА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів завжди розглядалося як один з найважливіших пріоритетів державної політики з часу відродження в Україні інституту місцевого самоврядування (1990 р.) та ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування (1997 р.). Цій меті була підпорядкована розпочата у 2001 р. реформа бюджетної системи України у відповідності до прийнятого Бюджетного кодексу та нормативних актів, які йому передували, спрямованими на вдосконалення міжбюджетних відносин.

Безумовно, практичне застосування норм Бюджетного кодексу справило позитивний вплив на бюджетну систему країни завдяки чіткому розподілу доходів та видатків бюджетів всіх рівнів та видів, визначенню відповідальності учасників бюджетного процесу, повноважень контрольних органів, запровадженню принципів гласності та прорості в організації державних та місцевих фінансів. Суттєвим стимулом стало застосування окремих механізмів, які сприяли встановленню більшої заінтересованості місцевої влади у збільшенні доходів як державного, так і місцевих бюджетів. Загалом можна говорити про те, що відбулося певне зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування за час дії Бюджетного кодексу України в редакції 2001 року.

Разом з цим десять років роботи в умовах реформованої бюджетної системи виявили низку проблемних аспектів, які перешкоджали подальшому зміцненню інституту місцевого самоврядування, а також динамічному соціально-економічному розвитку регіонів та країни в цілому. До їх числа слід віднести:

– високу ступінь централізації бюджетної системи, за якої більш ніж 75% бюджетних доходів надходить до державного бюджету та здійснюється близько 60% бюджетних видатків;

– значну трансфертну залежність місцевих бюджетів від державного бюджету. Так, у сукупних доходах місцевих бюджетів України у 2010 р. трансферти склали 49,5%;

– невелику питому вагу власних доходів органів місцевого самоврядування (14,8% загального фонду місцевих бюджетів у 2010 р.), в тому числі місцевих податків і зборів (1,2% доходів загального фонду місцевих бюджетів);

– нераціональну структуру та надзвичайну вразливість складу доходів місцевих бюджетів, за якої на долю лише одного податку на доходи фізичних осіб припадає в середньому близько 80% всіх податкових надходжень загального фонду місцевих бюджетів;

– переважання у місцевих бюджетах видатків, пов'язаних з виконанням органами місцевого самоврядування делегованих державних повноважень. Причому достатньо широке розповсюдження одержала практика використання власних доходів місцевих бюджетів для більш повного фінансування делегованих повноважень;

– обмежені можливості щодо формування бюджетів розвитку на рівні місцевого самоврядування, незначну частку капітальних видатків місцевих бюджетів (8,3% сукупних видатків місцевих бюджетів у 2010 р.);

– доволі значну диференціацію як доходів, так і видатків місцевих бюджетів в розрахунку на одну особу наявного населення адміністративно-територіальних одиниць внаслідок неефективної політики фінансового вирівнювання, яка здійснюється в тому числі і за допомогою бюджетних трансфертів. У 2009 р. при середньому рівні доходів місцевих бюджетів у розмірі 1378,8 грн, максимальне значення спостерігалось для м. Києва – 5026,8 грн, а мінімальне було в Тернопільській області – 761,1 грн. Аналогічна ситуація характерна для видатків місцевих бюджетів в розрахунку на одного жителя, які в тому же році коливались від 2465,6 грн в Сумській області до 4216,9 грн в столиці (при середньому рівні 2750,7 грн).

8 липня 2010 року був прийнятий в новій редакції Бюджетний кодекс України, яким продовжено реформування бюджетної системи в напрямку забезпечення її подальшої децентралізації, вдосконалення бюджетного процесу, підвищення ефективності бюджетного контролю та відповідальності за бюджетні правопорушення, покращення бюджетного планування через запровадження середньострокового планування та прогнозування і удосконалення програмно-цільового методу, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, в т. ч. бюджетів розвитку, та впорядкування видатків місцевих бюджетів.

Прийняття Податкового кодексу продовжило процес модернізації державних фінансів в напрямку адаптації системи оподаткування до вимог ринкової економіки, зменшення податкового тягаря на суб'єкти господарювання, створення стимулів для інвестування коштів юридичними та фізичними особами, вдосконалення адміністрування податків, більш повного втілення принципу соціальної справедливості в оподаткуванні. Основними новаціями Податкового кодексу України, спрямованими на зміцнення місцевих бюджетів є:

- визначення нового переліку місцевих податків і зборів;
- запровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та віднесення його до складу місцевих податків і зборів;
- прив'язка ставок збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності (плати за торговий патент) до розміру мінімальної заробітної плати, що сприятиме збільшенню його надходжень;
- введення нової бази оподаткування збором за місце для паркування транспортних засобів (замість години парковки – площа парковки) з метою зменшення ухилень від сплати даного податку;
- запровадження на всій території країни туристичного збору замість курортного збору, який мав обмежене застосування;
- визначення компетенції органів місцевого самоврядування в оподаткуванні.

Разом з цим, Податковим кодексом скасовано місцеві податки і збори, встановлені Декретом Кабінету Міністрів України від 20.05.1993 р., які протягом тривалого часу наповнювали місцеві бюджети, що безумовно на початкових етапах матиме негативний вплив на формування їхньої дохідної бази. За прогнозами Міністерства фінансів України, втрати місцевих бюджетів, пов'язані зі змінами складу місцевих податків і зборів протягом року становитимуть 269,1 млрд грн [3, с. 223].

Ситуація з наповненням доходів місцевих бюджетів ускладнюється в умовах невиконання планових показників податкових надходжень за 2010 рук. Так, при плані податкових надходжень загального фонду місцевих бюджетів у розмірі 67594,6 млн грн було одержано лише 65651,1 млн грн, т.б. 97,1%; завдання по податку з доходів фізичних осіб виконано за рік на 97,6%, податку на прибуток підприємств – на 85,6%, зборів за спеціальне використання природних ресурсів – на 93,1%, платі за землю – на 92,7%.

Таким чином перед місцевими фінансовими органами постають не прості завдання формування доходів місцевих бюджетів у обсягах, достатніх для здійснення запланованих видатків. Досягти цього можна, зокрема шляхом:

- повної мобілізації запланованих по кожному виду надходжень від податків, підвищення ефективності контрольної роботи за сплатою податків;

- популяризації Податкового кодексу, роз'яснення його положень через засоби масової інформації;

- попередження ухилення від сплати податку на доходи фізичних осіб, зокрема шляхом виплати заробітної плати «у конвертах»;

- формування інформаційної бази щодо платників податку податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, з метою ефективного його адміністрування починаючи з наступного року;

- створення дієвих механізмів заінтересованості місцевих органів влади у додатковому одержанні доходів державного і місцевих бюджетів;

- більш активного пошуку і залучення нетрадиційних джерел доходів, набуття досвіду здійснення місцевих запозичень;

- формування у суспільстві нової податкової культури, заохочення дисциплінованих платників податків та створення для них позитивного іміджу.

Поряд із цим стратегічними векторами зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів повинні залишатися і надалі:

- децентралізація бюджетної системи та передача на рівень місцевих бюджетів фіскально значимих загальнодержавних податкових надходжень;

- розширення складу доходів, що не враховуються при розрахунку обсягів дотацій вирівнювання місцевим бюджетам;

- надання прав органам місцевого самоврядування щодо запровадження на своїй території власних місцевих податків і зборів, законодавча регламентація процедур самооподаткування населення.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. К.: 2009. – 136 с.

2. Звіти Міністерства фінансів України про виконання бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя станом на 1 січня 2011 року. Доступно з: Офіційного сайту Комітету Верховної Ради України з питань бюджету.

3. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография / Под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова, А.И. Крисоватого. – К.: Кондор, 2011. – 352 с.

Дем'янишин В. Г.

д. е. н., професор кафедри фінансів

БЮДЖЕТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ

Бюджетний механізм включає багато складових, серед яких особливе місце займає бюджетне прогнозування. За його допомогою можна аналізувати тенденції формування і використання бюджетних ресурсів країни, виявляти чинники, які впливають на показники бюджету, попереджувати негативні бюджетні явища, розробляти різні варіанти бюджету держави з метою досягнення стратегічних цілей розвитку суспільства.

В економічній літературі окремі питання бюджетного прогнозування досліджують такі вітчизняні вчені, як О. Василик [3], О. Даневич [4], А. Загородній [1], С. Мочерний [2], В. Опарін [5], К. Павлюк [3], В. Стоян [4], В. Федосов [5], С. Юрій [4] та інші. Українська фінансова наука сформулювала основні теоретичні підходи до цього виду прогнозування як системи наукових гіпотез, уявлень, передбачень і форм їх конкретизації щодо тенденцій і стратегічних напрямів розвитку бюджетних відносин, відповідних об'єктів та суб'єктів цих відносин.

Однак теоретичні розробки на практиці реалізуються вкрай незадовільно, що негативно відображається на якості управління соціально-економічними процесами, тенденціях та динаміці економічного і соціального розвитку суспільства. Наявність перерахованих та інших недоліків і проблем обумовили вибір теми дослідження та її актуальність.

Більшість вітчизняних науковців і практиків вважають, що прогнози окремих явищ і процесів формують у вигляді якісних характеристик, кількісних оцінок прогнозованих показників та ймовірностей їхнього досягнення. За термінами охоплення прогнози можуть бути короткотерміновими (до 3 років), середньотерміновими (3-5 років) і довготерміновими (5 і більше років). Процес складання прогнозів передуює розробленню планів і є вихідною базою планування.

В умовах ринкових трансформацій бюджетне прогнозування є дуже важливою складовою бюджетного планування як складного економічного явища. Саме бюджетні прогнози мають бути базовими при розробці завдань та показників бюджету на плановий рік, без яких не можливо забезпечити підпорядкування тактичних рішень стратегічним цілям розвитку суспільства.

Науково обґрунтовані бюджетні прогнози дають можливість розглянути способи практичної реалізації різних принципів бюджетної політики, взаємоузгодження об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників. Прогнозні показники можуть бути щорічною базою для розробки концепцій розвитку у плановому періоді при формуванні показників доходів і видатків бюджету держави.

Фінансовому апарату держави доцільно розробити наукову методику бюджетного прогнозування, яка була б зрозумілою та доступною для фахівців, котрі досліджують дану проблематику.

У результаті проведеного дослідження ми прийшли до наступних висновків.

Основною особливістю бюджетного прогнозування є чітко визначена сфера його застосування – бюджет і бюджетна система держави. Бюджетні прогнози, на нашу думку, мають охоплювати ті розподільчі процеси, які пов'язані з формуванням і використанням коштів бюджетного фонду держави, організацією міжбюджетних відносин та впливом бюджету на розвиток економіки, соціальної сфери та добробут його членів.

Ми вважаємо, що під терміном бюджетне прогнозування доцільно розуміти систему аргументованих наукових уявлень та пропозицій щодо найважливіших напрямів розвитку бюджету держави і бюджетної системи на перспективу.

Процес розробки бюджетних прогнозів, на нашу думку, має базуватись на ґрунтовному вивченні економічних законів та закономірностей розвитку економічних явищ і процесів виявляти ймовірні та альтернативні шляхи розвитку бюджету держави і бути основою для вибору і мотивації бюджетної політики.

Найскладнішою проблемою України є відсутність бюджетних прогнозів та стратегії соціально-економічного розвитку, бюджетної доктрини держави, внаслідок чого суспільству не відомі мета, до якої воно прямує, та шляхи її досягнення. Тому тактичні фінансові рішення, які приймають-

ся на різних рівнях управління, часто містять у собі протиріччя, є хаотичними, спонтанними, не взаємозв'язаними між собою. Саме така ситуація є причиною нестабільної бюджетної політики, результатом якої є нерівномірність розвитку економіки й соціальної сфери, хронічне відставання України від інших держав, особливо у галузі євростандартів. У зв'язку з цим належна організація бюджетного прогнозування з використанням сучасних технологій є одним із найважливіших завдань фінансового апарату держави.

Завдяки бюджетним прогнозам відкриваються перспективні можливості суспільства, у межах яких можуть бути поставлені реальні завдання та цілі, виявлені актуальні проблеми, котрі повинні враховуватися у процесі бюджетного планування.

У фінансовій теорії і практиці бюджетне прогнозування, на нашу думку, доцільно розглядати як безперервний процес, котрий базується на особливій методиці та вимагає систематичних уточнень, обумовлених нагромадженням практичних та формулюванням нових даних.

Серед сукупності методів найбільш прийнятними ми вважаємо генетичний, нормативний, інтуїтивний (експертної оцінки), економетричного моделювання, побудови імітаційних моделей, економіко-статистичного моделювання, написання сценарію тощо. Пропонуємо при розробці бюджетних прогнозів використовувати всі методи, при необхідності їх комбінуючи.

Недостатній рівень розвитку бюджетного прогнозування в Україні пов'язаний, у першу чергу, з відсутністю належного його законодавчого та нормативного забезпечення. У зв'язку з цим рекомендуємо до Бюджетного кодексу України внести доповнення стосовно запровадження й активного використання бюджетного прогнозування та реалізації його результатів у бюджетному процесі.

Список використаних джерел:

1. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-те видання, виправлене та доповнене. – К.: Т-во «Знання», КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. 2002. – 566 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія». – Т. 2. – 2001. – 848 с.
3. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
4. Юрій С. І. Казначейська система: підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич. – 2-ге вид. змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 818 с.

5. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.

Білоус І. І.

к. е. н., викладач кафедри фінансів

БІДНІСТЬ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Боротьба з бідністю завжди була актуальною темою. У 2010 році Європейський Союз офіційно відкрив Європейський рік боротьби з бідністю.

У світовій практиці застосовують різні концепції та підходи, які різняться між собою та мають інші кількісні та якісні методи дослідження бідності:

– абсолютна концепція – ґрунтується на чіткому встановленні мінімального рівня основних потреб, тобто фіксує межі бідності і встановлює систему індикаторів для аналізу рівня бідності;

– відносна концепція – анімує співвідношення показників добробуту з рівнем матеріального забезпечення, який переважає в країні, що перебуває і чіткій корелятивній залежності від дериваційних змін;

– суб'єктивна концепція – здійснюється на основі оцінок самих респондентів, який визначають межу бідності самостійно, стосовно своїх потреб [1, с. 18–50].

Варто відмітити, що в Україні критерії бідності згідно із даними Державного комітету статистики визначаються суб'єктивним методом: як свідчать результати, 84,5% українців вважають себе бідними. Згідно офіційного визначення межі бідності, як 75% медіанного рівня місячних витрат на одного дорослого, у 2009 році рівень бідності становив 26,4%, а рівень злиденності – 13%. За методикою ООН, міжнародною межею бідності визнано 17 дол. США для однієї особи на день або 510 дол. на місяць, відносна бідність в Україні становить усі 78% населення. Відповідно до світових граничних значень частка населення країни, яке живе за межею бідності, не повинна перевищувати 10%, стільки ж має бути і багатих.

Індекс співвідношення доходів між багатими та бідними громадянами – є об'єктивним макроекономічним показником, що характеризує не лише рівень життя в країні, баланс економічних інтересів та рівень соці-

альної справедливості, але й перспективи розвитку країни, рівень суспільної моралі. Відповідно до світових стандартів критично небезпечним у соціальному плані є 7 – 10 – кратний розрив між доходами граничних децильних груп [2, с. 53]. В Україні ж за різними оцінками цей показник знаходиться в межах 15 – 40 : 1.

За оцінками Спеціалістів ООН, Україна займає 69 місце в світі за рівнем розвитку людського потенціалу [3]. За даними дослідження Global Wealth 2010, проведеного швейцарським банком Credit Suisse, Україна за рівнем добробуту посідає передостаннє місце серед сорока європейських держав, залишивши позаду лише Молдову [4].

За даними ООН, з 2005 по 2010 рік, показники загальної смертності та рівень поширеності ВІЛ/СНІДу і темпами зростання епідемії в Україні є найвищими в Європі, а за тривалістю життя наша країна займає друге місце.

Згідно з останніми дослідженнями Світового банку, за показником «Міграція і грошові перекази» Україна входить до п'ятірки країн-лідерів. Сьогодні за кордоном працює 6,6 млн українців, або 15% від загальної чисельності населення і 39% – від кількості працездатного населення [3].

Таким чином, про бідність в Україні свідчать численні показники: низький рівень життя населення, висока питома вага людей, котрі вважають себе бідними, збільшення майнового розшарування, поширеність бідності серед працюючого населення, значна кількість трудових мігрантів за межами країни, висока захворюваність і смертність, невдоволення широких верств суспільства загальнооекономічною ситуацією та своїм матеріальним становищем загалом. Усе це спричинює зростання соціальної напруги у суспільстві, стримує та дестабілізує соціально-економічний розвиток країни.

За існуючих масштабів бідності виникає замкнене коло – низька купівельна спроможність – низький попит на товари і послуги – скорочення внутрішнього ринку. Якщо не досягти реального зростання доходів позитивне вирішення проблеми подолання бідності втрачає перспективу. У сучасних умовах бідність економічно активного населення, що характерно для України, є фактором високого ризику для подальшого економічного розвитку, безпосередньою загрозою економічній безпеці країни.

Отже, пріоритетним завданням соціальної політики України, як і будь-якої демократичної країни, повинно бути підвищення рівня добро-

буту громадян, а подолання бідності виступати одним із складових завдань досягнення поставленої мети, як основа досягнення усіх стратегічних цілей сталого позитивного розвитку держави. Економічне зростання і покращення умов життя населення – це два основних завдання, які повинна досягти наша держава.

Список використаних джерел:

1. Danziger, Sheldon H., and Daniel H. Weinberg. *The Historical Record: Trends in Family Income, Inequality, and Poverty*. – Wisconsin: Weinberg. Russell Sage Foundation. – 1994. – 50 p.

2. Соколик М. П. Мінімальні соціальні стандарти у формуванні середньомісячної заробітної плати в Україні // Марія Соколик. – *Економіст* – травень, 2010. – №5. – С. 52–57.

3. Звіт з людського розвитку 2010 року: за індексом людського розвитку Україна займає 69-ту позицію з 169 країн [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1243>.

4. На межі [Електронний ресурс] / Всеукраїнський загальнополітичний освітнянський тижневик Персонал Плюс. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/407/7476.html>.

Горин В. П.

к. е. н., викладач кафедри фінансів

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОЇ ОЦІНКИ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Суспільний добробут в сучасних умовах належить до низки найбільш актуальних і фундаментальних проблем дослідження економічної теорії та практики. Це поняття використовується для характеристики стану індивідів та суспільства, якості їхнього життя. Відповідно до Цілей розвитку тисячоліття ООН [9] боротьба з бідністю і суспільний добробут стають орієнтирами економічних стратегій більшості країн світу. Зростання суспільного добробуту можна вважати метою функціонування економічного механізму, ознакою його розвитку, що є найбільш зрозумілою та бажаною як для окремих індивідів, так і для суспільства в цілому.

Питання вимірювання рівня суспільного добробуту є одним із найбільш дискусійних в економічній науці. Його вирішенням займалися такі зарубіжні вчені як А. Бергсон, Г. Далі, К. Ерроу, Н. Калдор, Дж. Коб, В. Нордхауз, Л. Осберг, А. Пігу, Дж. Ролз, П. Самуельсон, Дж. Тобін, Дж. Хікс та інші. Серед вітчизняних науковців до вказаної проблематики у

своїх дослідженнях зверталися В. Андрущенко, О. Гордей, В. Єременко, Т. Кізима, Е. Лібанова, В. Мандибуря, Ю. Пасічник. Не дивлячись на значну увагу до наукових пошуків у цьому напрямку, недостатньо з'ясованими залишаються питання доцільності й можливості вимірювання неекономічних складових суспільного добробуту, використання інтегральних чи одиничних показників його оцінки, розробки універсальних підходів до співставлення рівнів суспільного розвитку у різних країнах.

Концептуальні ідеї щодо критеріїв оцінювання суспільного добробуту зустрічаються ще у працях представників класичної економічної теорії (А. Сміт, Й. фон Юсті), які ототожнювали його з багатством. Засновники теорії суспільного добробуту (В. Парето, А. Пігу) не виробили узгодженої позиції щодо принципів та методології його вимірювання. Зокрема, В. Парето практично заперечував можливість оцінки добробуту населення за допомогою цифрових показників, вважаючи, що його сприйняття є індивідуальним для кожної особи [1, с. 540]. Водночас, вчений запропонував критерій оптимізації суспільного добробуту, відомий в сучасній науці як «оптимум Парето». Натомість А. Пігу вказував на можливість порівняння добробуту окремих індивідуумів і визначення на цій основі рівня економічного добробуту [8, с. 327]. Сучасні представники теорії суспільного добробуту схиляються до оцінювання рівня добробуту суспільства шляхом аналізу поточного стану й динаміки ВВП та нерівності розподілу багатства (доходів) [10, с. 6].

У зарубіжній економічній думці за межами теорії суспільного добробуту панують наукові погляди щодо ототожнення понять добробут, рівень та якість життя, використання універсальної методики їхньої оцінки, яка передбачає по-суті вимірювання ступеня забезпеченості населення тими чи іншими благами та його впливу на рівень людського розвитку. При цьому для розрахунку використовуються ряд показників: скоригований ВВП («міра економічного добробуту»), індекс соціального розвитку, індекс людського розвитку та ін. Показник ВВП на душу населення, характеризуючи передусім рівень розвитку економіки країни, при його розрахунку за паритетом купівельної спроможності все ж дає узагальнене уявлення про рівень добробуту населення. Однак, така оцінка суспільного добробуту є сильно усередненою, оскільки такий його рівень може бути досягнутий за умови рівномірного розподілу економічних благ серед населення, що в умовах ринкової економіки не можливе. Тому нерідко нау-

ковці пропонують поєднувати його з іншими індикаторами, які б доповнювали методику оцінювання суспільного добробуту, враховуючи вплив на нього інших чинників.

Більшість економістів пострадянського простору також поділяють кількісний підхід до оцінювання суспільного добробуту, формулюючи власні варіанти набору показників для його розрахунку. Так, російські науковці В. Бочкарьова [2], Н. Римашевська [6] зараховують до ключових індикаторів суспільного добробуту показники зайнятості, рівень доходів та нерівність їхнього розподілу між окремими групами населення, структуру споживання, показники здоров'я і освіти. Т. Гакаленко зазначає, що основними чинниками суспільного добробуту є темпи економічного зростання та нерівність у розподілі благ, а ключовими аспектами його визначення – рівень доходів та можливості його підвищення, а також наявність власності, використання якої може давати прибуток [3, с. 27]. При цьому вона пропонує для вимірювання добробуту застосовувати систему показників, які характеризують умови життєдіяльності населення, а саме: рівень купівельної спроможності населення, міру забезпеченості товарами тривалого користування, ступінь нерівності розподілу доходів населення, рівень бідності, наявність пропозиції якісних суспільних та ринкових благ [10, с. 7].

В. Палехова доповнює методику оцінювання суспільного добробуту індексом купівельної спроможності. На її думку, якщо середньостатистичний індивід спроможний придбати менше одного набору прожиткового мінімуму – це вказує на стан зuboжіння країни; якщо ж доходи дають можливість купити більше 4-х наборів прожиткового мінімуму, то у державі має місце високий рівень добробуту [7, с. 19]. Натомість О. Машкова стверджує, що в силу багатоплановості поняття «добробут населення» воно не може бути оцінене не тільки одним, але навіть групою показників. Вона зауважує, що із зростанням інтенсивності науково-технічного прогресу виявляється все більше аспектів соціального життя людей, які стають об'єктом державного регулювання і розширюють межі поняття «добробут» [5, с. 111]. Зважаючи на це, більшість економістів скептично оцінюють можливість розробки інтегрального показника суспільного добробуту.

Суспільний добробут вміщує в себе не тільки кількісні показники, але й якісні. Їхнє поєднання дає змогу сформувати повноцінне уявлення

про рівень суспільного добробуту, а не лише порівняти ступінь задоволення матеріальних потреб людей у різних країнах. Правильне розуміння та кількісне вимірювання рівня суспільного добробуту дає змогу краще оцінити динаміку розвитку суспільства, результати діяльності уряду окремої країни та порівняти рівні розвитку країн світу. Зважаючи на це, у міжнародній практиці здійснюються спроби сформулювати перелік індикаторів для його оцінювання. Так, відповідно до звіту Комісії з питань вимірювання результатів економічної діяльності та економічного прогресу при його розрахунку передбачено аналіз дотримання матеріальних життєво-необхідних стандартів (дохід, споживання), показників освіти, охорони здоров'я, рівня задоволення особистих інтересів та захисту основних прав, рівня безпеки та ін. [13]. Для вимірювання різних аспектів суспільного добробуту зарубіжними дослідниками запропоновані інтегральні індикатори, а саме: «показник економічного добробуту» (MEW), «індекс збалансованого добробуту» (ISEW), індикатор справжнього прогресу (PI) та інші [4].

В сучасних умовах науковці намагаються поєднувати різні підходи до оцінювання суспільного добробуту з метою більш повного відображення усіх реалій життя людини. Так, у 2005 році британським вченим Ф. Хуппертом та міжнародною неприбутковою організацією NEF було розроблено методику оцінювання «особистого й соціального добробуту», яка отримала назву Національні рахунки добробуту (National Accounts of Well-being). Вона передбачає вимірювання особистого добробуту (емоційного стану, задоволення життям, життєздатності, ін.), соціального добробуту (рівень сімейних стосунків, довіри та приналежності до певних соціальних груп), добробуту на роботі [12]. Іншим прикладом вдалого поєднання різних методик є визначення індексу щастя (The Happy Planet Index, HPI), який складається з таких основних компонентів: середньої очікуваної тривалості життя при народженні, рівня задоволення життям та системи показників екологічного чинника (ВВП на душу населення, викиди CO₂ на одну особу, щільність населення, структура економіки та ін.) [11].

Підсумовуючи результати нашого дослідження зауважимо, що вибір адекватної системи макроекономічних показників, яка б дала об'єктивно оцінити динаміку суспільного добробуту є надзвичайно складним завданням [4]. Однак, їхній розрахунок відіграє роль інформаційно-

го базису для коригування стратегічних і тактичних завдань економічної політики держави, а в глобальному масштабі – дає змогу зрозуміти й оцінити усю складність потреб людства та обрати правильний шлях розвитку економіки для задоволення інтересів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: Дело, 1994. – 720 с.
2. Бочкарева В. К. Интегральный показатель качества жизни / В. К. Бочкарева // Народонаселение. – 2001. – №3. – С. 63–67.
3. Гакаленко Т. М. Трансформаційні процеси як фактор низького рівня добробуту населення України / Т. М. Гакаленко // Наукові записки НАУКМА. – Київ, 2005. – Т. 44. – С. 26–31.
4. Ігнатюк А.О. Методичні підходи до вимірювання розвитку суспільного добробуту / А. О. Ігнатюк // Економічний простір: зб. наук. праць Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – 2010. – №34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_34/Zmist/6PDF.pdf.
5. Машкова О. Суспільно-географічний аналіз наукових підходів дослідження категорії «якість життя» / О. Машкова // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2008 – Вип. 1. – С.108–114.
6. Народное благосостояние: Тенденции и перспективы / Отв. ред. Н. М. Римашевская, Л. А. Оников. – М.: Наука, 1992. – 255 с.
7. Палехова В. А. Макроекономіка: Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. та перероб. / В. А. Палехова. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 304 с.
8. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. В 2-х т.: Т.1 / Пер. с англ. / А. Пигу. – М.: Прогресс, 1985. – 512 с.
9. Україна в 2015 році: Цілі розвитку тисячоліття, адаптовані для України // Програма розвитку ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org.ua/ua/millennium-development-goals>.
10. Фертікова Т. М. Добробут як фактор економічного зростання в національній економіці / Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Т. М. Фертікова. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 20 с.
11. Abdallah S. The Happy Planet Index 2.0. / S. Abdallah, S. Thompson, J. Michaelson, N. Marcs, N. Steuer // NEF. – 2009. – Jun. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.happyplanetindex.org/>.
12. Michaelson J. National Accounts of Well-Being: bringing the real wealth onto the balance sheet / J. Michaelson, S. Abdallah, N. Steuer, S. Thompson, N. Marcs // NEF. – 2009. – Jan. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationalaccounts.org/learn/download-report.html>.
13. Stiglitz J. E. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress / J. E. Stiglitz, A. Sen, J.-P. Fitoussi // CMEPSP. – 2009. – September, 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf.

Дерлиця А. Ю.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

КОНЦЕПЦІЯ АЛОКАЦІЇ РЕСУРСІВ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Концепція алокації ресурсів є важливим підґрунтям загальноекономічної науки Заходу. Одночасно вона має ключове значення для трактування суті державних фінансів виступаючи логічним обґрунтуванням функцій держави у сучасному суспільстві та фінансового забезпечення їх реалізації.

Західна наука розглядає виробничі ресурси як лімітовані, а запитивимоги щодо задоволення потреб індивідів – безмежними. З цієї дихотомії – вічного дисбалансу між бажаннями та можливостями, окреслюється потреба раціонального та максимально корисного використання наявних засобів. Постає необхідність вибору серед альтернативних напрямків їх вжитку. Адже в умовах обмеженості ресурсів вибір – це відповідальний акт, пов'язаний із відмовою альтернативному способу їх застосування, тобто асоціюється із втратою можливостей (opportunity cost). З цієї центральної загальноекономічної проблеми вибору і виводиться зміст алокації (від англійського allocation – призначення, розподіл), під якою розуміється розміщення ресурсів за напрямками подальшого застосування для отримання максимально можливого ефекту

Для ринкового обміну ефективною є така алокація ресурсів у виробництво певного продукту, що забезпечує його постачання в обсягах, коли граничні вигоди покупця та граничні витрати продавця є рівними. Висновки щодо одиничного акту обміну економічна наука поширює на загальноринкові умови, формулюючи фундаментальну теорему економіки добробуту. Вона стверджує: доки виробники та споживачі діють в середовищі досконалої конкуренції, при виконанні певних додаткових вимог, ринок забезпечуватиме Парето-ефективну алокацію ресурсів [1, с. 94]. За таких умов економіка досягатиме кривої виробничих можливостей – максимального рівня постачання товарів при наявних ресурсах. Тому, перш за все, ринок – це система глобального обміну, інституційний механізм, що забезпечує ефективну за обсягами та структурою алокацію ресурсів для оптимального задоволення потреб людини.

Лише за допомогою ринку неможливо виконати всі суспільно необхідні функції. В цьому випадку говорять про існування недосконалостей

ринку, які є вихідним аргументом на користь існування держави, окреслюють коло її функцій. Наукова концепція, яка детально розробила проблематику ринкової неефективності, заклала підґрунтя раціонального пояснення причин і необхідності функціонування держави, отримала назву теорії ринкових невдач (market failure).

До головних видів відмов у функціонуванні ринкового механізму відносять: неефективність ринкової конкуренції (монополістичні явища); неспроможність ринкового постачання товарів із певними характеристиками (проблема суспільних та «належних» благ); існування зовнішніх ефектів (екстерналій) у ході ринкової взаємодії; неповнота ринків; проблеми інформаційної асиметрії; ринкова нестабільність, коливання та кризи; нерівність розподілу доходів та бідність [2, с. 38].

Якщо спробувати згрупувати явища ринкової неефективності за функціональною ознакою, то вони концентруються по трьох основних напрямках: недоліки алокації ресурсів, що проявляється у недовиробництві або перевиробництві товарів; розподільчі проблеми ринку – нерівномірність розподілу доходів, соціальні негаразди; невдача підтримки умов стабільності та росту. Все це зумовлює необхідність існування альтернативного ринковому способу постачання благ колективного споживання, розподілу доходів та стабілізації економічних умов – функціонування державного сектору економіки. Недаремно державним фінансам як основному інструменту, за допомогою якого досягається розв'язання названих недоліків ринку, фінансова наука західного зразка приписує виконання саме таких трьох функцій: алокації, розподілу та стабілізації (сприяння економічному зростанню, стабільності цін, повної зайнятості) [3, с. 5; 4, с. 4].

Саме нездатність виробляти в достатній кількості загальносуспільні блага – товари колективного споживання, які поширюють свою корисність на кожного члена громади, є однією із найважливіших проблем ринку. Характерною особливістю цих благ є складність виключення з кола споживачів тих, хто не здійснює оплати, а також поширення їх корисності одразу на усіх споживачів (відсутність конкурентності у споживанні). У сукупності ці дві властивості роблять неможливим оптимальний спосіб їх виробництва ринком. Адже діяльність по постачанню таких благ ніколи не нестиме достатньої винагороди ринковому виробнику, чим і пояснюється недостатнє спрямування ресурсів у даному напрямку.

На практиці потреба виробництва благ колективного споживання вирішується за допомогою альтернативного інституційного механізму – державного сектору економіки. Західна ж фінансова думка розглядає державні фінанси як особливий сектор алокації ресурсів. Стверджується, що бюджет виконує алокаційну, а, фактично, виробничу функцію (фінансування виробництва суспільних благ). У цілому ж економіка сучасної держави є поєднанням (у тих чи інших пропорціях) «ринково-детермінованої та державно-детермінованої алокації ресурсів» [4, с. 4].

Проблема алокації стосовно державних фінансів полягає у наступному. Питання вибору як центральне для концепції алокації, не втрачає свого змісту й стосовно державного сектору. Фактор обмеженості ресурсів діє для бюджету з не меншою силою. Окремі представники фінансової науки Заходу стверджують, що саме розгляд проблеми обмеженості ресурсів «забезпечує відправну логічну точку для вчення про державні фінанси» [4, с. 3]. Погляди економічної науки на питання алокації ресурсів справедливі і для бюджетного вибору, де проблема «бажаного-дійсного» набирає особливої гостроти. Фактично щороку суспільство постає перед необхідністю відбору серед альтернативних напрямів спрямування централізованих коштів з метою максимізації суспільної корисності. За об'єктивної обмеженості податкових вилучень та не лімітованих вимог до державних видаткових програм важливо раціоналізувати сферу бюджетних витрат, забезпечивши їх ефективність та оптимальну суспільну корисність. Із обмеженості централізованих ресурсів постає вимога оптимальності не лише загальних обсягів, але й структури бюджету.

Отже, глибинні передумови дослідження державних фінансів лежать у площині проблем недосконалості ринку. Їх змістовне групування приводить до чіткого бачення зв'язку функціональних недоліків ринку та функцій державних фінансів, що покликані їх усунути. Алокаційний підхід, який у вітчизняній теорії державних фінансів досі не знайшов належного поширення, є найбільш продуктивним при використанні щодо таких найважливіших напрямків: а) проблеми оптимального розмежування ресурсів між обома секторами (ринковим і державним), тобто визначення найбільш ефективних обсягів податкових вилучень і розмірів бюджету; б) розмежування ресурсів, спрямованих у державний сектор між альтернативними напрямками їх використання – видами суспільних благ, що знаходить прояв у побудові оптимальної структури видатків бюджету; в) ро-

змежування бюджетних ресурсів між рівнями постачання благ – загальнодержавним і регіональним.

Список використаних джерел:

1. Стігліц Д. Е. Економіка державного сектора / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
2. Goldsmith A.A. Business, Government, Society: the Global Political Economy. Boston: IRWIN, 1996.
3. Musgrave R. A. The Theory of Public Finance. – New York.: McGRAW-HILL BOOK COMPANY, 1959.
4. Herber B.P. Modern Public Finance: The Study of Public Sector Economics. – Homewood: RICHARD D.IRWIN, INC., 1971, XIX, 661 p.

Дишкант О. В.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ВНУТРІШНЯ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНА РОБОТА В СИСТЕМІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ЦЕНТРАЛІЗОВА- НИЙ ВНУТРІШНІЙ АУДИТ: ОПТИМАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ

Розбудова незалежної, демократичної, соціальної та правової держави тісно пов'язана з удосконаленням механізмів державного управління. У процесі демократизації суспільства, реалізації політичних та соціально-економічних перетворень в Україні здійснюються прогресивні заходи щодо поступового приведення державного управління до рівня європейських стандартів, забезпечення діяльності владних органів в єдиному злагодженому механізмі. У цих умовах особливого значення набуває питання розвитку та вдосконалення контрольно-ревізійної системи в державному управлінні.

Важливим інструментом державного управління, що дає змогу досягти виконання зазначених завдань та зменшити кількість проблемних питань, пов'язаних з діяльністю органів державного і комунального сектору, є державний внутрішній фінансовий контроль

Базовим принципом державного внутрішнього фінансового контролю є чітке розмежування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Завданням внутрішнього аудиту визначати, як здійснюється внутрішній контроль, включаючи методи, прийоми попереднього контролю.

Теоретичні і практичні аспекти державного внутрішнього фінансового контролю розкриваються в працях вітчизняних науковців В. Андрущенко, О. Василика, В. Дем'янишина О. Кириленко, В. Федосова, С. Юрія

та багатьох інших авторів. Вченими зроблений значний вклад у теорію і практику організації державного внутрішнього фінансового контролю.

Разом з тим, здійснене протягом останніх років поновлення підрозділів внутрішнього контролю в структурі органів виконавчої влади хоч і підсилило дію механізмів внутрішнього контролю, як невід'ємної складової відповідної управлінської ланки, але й загостило питання оптимізації взаємодії внутрішнього контролю та централізованого внутрішнього аудиту.

Потреба удосконалення організації вищевказаної взаємодії в умовах фінансової кризи постає особливо гостро, а тому становить науковий і практичний інтерес. На основі аналізу організації внутрішньої контрольно-ревізійної роботи в системі центрального органу виконавчої влади і централізованого внутрішнього аудиту обґрунтуємо рекомендації по оптимізації їх взаємодії.

Державний внутрішній фінансовий контроль, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України №1601-р (1601-2009-р) від 23.12.2009 [3], повинен забезпечити належне (законне, економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами і розглядається як сукупність трьох складових: внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації.

Міжнародна організація вищих контролюючих закладів (INTOSAI) видала Рекомендації зі стандартів внутрішнього контролю ще в червні 1992 р., в яких досить точно описана сутність внутрішнього контролю. «Внутрішній контроль – це інструмент управління, який використовується для забезпечення достатньої впевненості в тому, що цілі, що стоять перед керівництвом досягаються. Тому відповідальність за відповідність та ефективність структури внутрішнього контролю покладається на керівництво. Керівник кожної урядової установи повинен забезпечити побудову належної структури внутрішнього контролю, а також її оцінку та оновлення для збереження ефективності» [4]

Аналогічно трактується внутрішній контроль у Концепції державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року(далі – Концепція) як інструмент управління, що дає змогу керівництву органів державного і комунального сектору перевірити стан виконання завдань органу. Метою цього процесу є забезпечення достатньої впевненості керівництва зазначених органів у досягненні належного рівня економії, ефек-

тивності і результативності відповідно до завдань органів; достовірності фінансової, статистичної і управлінської звітності; у виконанні встановлених законодавством та керівництвом норм і правил; належному захисті активів від втрат (далі – досягнення мети). [2] Отже, внутрішній контроль – це управлінський контроль, який допомагає керівництву в управлінні і виконанні завдань на постійній основі, тому внутрішній контроль не повинен розглядатися як окрема система органів державного і комунального сектору. Внутрішній контроль також повинен давати змогу викладати управлінське судження та виявляти ініціативу з метою підвищення ефективності і результативності діяльності, а також зниження витрат.

Внутрішній контроль не одноразова подія, а низка дій та видів заходів, що відбуваються в усіх сферах діяльності організації на постійній основі. Внутрішній контроль повинен визнаватися невід'ємною складовою будь-якої системи, що її використовує менеджмент для регулювання та визначення напрямків розвитку діяльності суб'єкта.

Контроль здійснюється у процесі діяльності органів державного і комунального сектору і поділяється на попередній, поточний та подальший. Подальший контроль за використанням і збереженням фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань це завдання інспектування. В той же час централізоване інспектування проводиться органами державної контрольно-ревізійної служби, а децентралізоване – контрольно-ревізійними підрозділами центральних органів виконавчої влади.

Механізм проведення в системі міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади внутрішньої контрольно-ревізійної роботи регламентований Порядком проведення внутрішньої контрольно-ревізійної роботи в системі центрального органу виконавчої влади, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 січня 2010 р. №2 (далі – Постанова). Відповідно до Постанови внутрішня контрольно-ревізійна робота є складовою частиною внутрішнього контролю, відокремленою від виконання інших функцій, і проводиться у формі виїзних інспекційних (ревізія, перевірка, розслідування) та камеральних не інспекційних (оцінка, вивчення) контрольних заходів [2].

Важливо усвідомлювати, що не залежно від того, наскільки досконало була створена і працює система внутрішнього контролю, вона не може забезпечити повну впевненість в тому, що мета, всі цілі організації

будуть досягнуті. Фактори за межами контролю або впливу керівництва можуть впливати на здатність організації домогтись своєї мети. Наприклад, людські помилки, помилкові судження, неправомірні дії з метою уникнення контролю можуть вплинути на досягнення організацією своїх цілей.

Отже, запроваджений внутрішній контроль забезпечує достатню, проте не абсолютну впевненість у досягненні організацією своїх цілей. З огляду на це внутрішній контроль повинен бути ефективним з точки зору витрат через досягнення необхідного балансу між вигодами та витратами різних заходів. Система внутрішнього контролю повинна прагнути до запобігання дублюванню, перетинанню або змішуванню функцій і не повинна перешкоджати здійсненню державної політики та програм.

Координація та методичне забезпечення проведення внутрішньої контрольно-ревізійної роботи в системі центрального органу виконавчої влади, а також контроль за її проведенням здійснюються органами державної контрольно-ревізійної служби (далі – ДКРС).

Контроль функціонування системи внутрішнього контролю реалізується ДКРС шляхом здійснення державного фінансового аудиту, який є різновидом державного фінансового контролю згідно положень Закону України «Про Державну контрольно-ревізійну службу» [1].

Поряд з цим, Концепція уточнює, що зовнішній аудит проводиться Рахунковою палатою, а внутрішній аудит може проводитися централізовано – органами державної контрольно-ревізійної служби та децентралізовано – уповноваженим самостійним підрозділом, підпорядкованим безпосередньо керівництву органу державного чи комунального сектору, але функціонально незалежним від нього, в самому органі або в межах його системи управління[3].

Внутрішній аудит – це функція незалежної оцінки, що створюється всередині організації для аналізу і оцінки її діяльності. Метою внутрішнього аудиту є надання допомоги членам організації в ефективному виконанні ними своїх обов'язків. З цією метою внутрішній аудит забезпечує їх даними аналізу, оцінок, рекомендаціями, порадами та інформацією стосовно діяльності, що перевіряється. Мета аудиту також включає завдання запровадження ефективного контролю із понесенням виправданих витрат.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що тільки взаємодія в організації контролю буде сприяти формуванню своєчасної і якісної інформації для прийняття управлінських рішень в бюджетному процесі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» від 26.01.1993 №2939-XII. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-12>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.01.2010 №2 «Порядок проведення внутрішньої контрольно-ревізійної роботи в системі центрального органу виконавчої влади». – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2-2010-%EF&p=288171366487422>.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 №158-р «Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю» (із змінами від 22.10.2008 №1347-р та від 23.12.2009 №1601-р). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=158-2005-%F0>.

4. Рекомендації INTOSAI зі стандартів внутрішнього контролю від 01.06.1992 р. року. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua.ontrol/uk/publish/printable_article?art_id=53826.

Карпшин Н. І.

к.е.н, доцент кафедри фінансів

ДОБРОВІЛЬНЕ МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Важливим учасником ринку медичних послуг України, котрий виконує роль посередника у забезпеченні послуг з охорони здоров'я, є інститут добровільного медичного страхування. Страхування здоров'я в Україні перебуває на стадії розвитку і функціонує лише у вигляді добровільного медичного страхування і й окремих елементів страхової медицини – лікарняних кас. Добровільне медичне страхування гарантує застрахованому високоякісний сервіс, своєчасне надання медичної допомоги і кваліфіковане лікування, але доступне не для кожного через високу вартість страхових послуг. Саме цей фактор пояснює непопулярність і недостатній розвиток добровільного медичного страхування в більшості регіонів України. Клієнтами згаданого виду страхування є переважно представництва зарубіжних фірм, підприємства з іноземними інвестиціями, спільні підприємства, забезпечені верстви населення.

Низка українських страхових компаній, найвідомішими серед яких є «Провідна», «УНИКА», «ИНГО Україна», «ПЗУ Україна» «АСКА», «Іллі-

чевське» активно формують свою інфраструктуру і пропонують клієнтам послуги зі страхування здоров'я. Загалом, на ринку добровільного медичного страхування функціонує близько 100 страхових компаній.

Згідно із законодавством страхові компанії можуть отримувати ліцензії на два види страхування: страхування здоров'я на випадок хвороби і неперервне страхування здоров'я. Вартість страхового полісу залежить від програми страхування та вказаної страхової суми і може коливатися від 100 до 12 тис грн [1].

При страхуванні здоров'я на випадок хвороби страхують медичні витрати на випадок конкретного захворювання (інфекційного, серцево-судинного тощо), вказаного у страховому договорі.

Безперервне страхування здоров'я – аналог страхування «від усіх ризиків», тобто забезпечує надання медичних послуг застрахованому у випадку будь-якого захворювання.

Послуги, які в рамках ДМС пропонують страхові компанії, можна поділити на 4 основні категорії:

- страхові виплати з покриття витрат на поліклінічне обслуговування;
- страхові виплати з покриття витрат на стаціонарне обслуговування;
- страхові виплати з покриття витрат на обслуговування службою швидкої медичної допомоги;
- страхові виплати з покриття витрат на стоматологічні послуги.

Страхові компанії можуть також пропонувати додатковий сервіс: відшкодування витрат на медичне обслуговування вдома, пільгове страхування для членів сімей, спеціальні програми для дітей і вагітних жінок.

Страховики-практики підтверджують, що на сучасному етапі добровільне медичне страхування не дає помітного прибутку більшості страхових компаній. У першу чергу вони проводять роботу із завоювання довіри у клієнта, і більшість компаній витрачає на страхові виплати 80-95% отриманих страхових платежів [2]. Крім того, сьогодні відома негативна практика ДМС, коли окремі страхові компанії намагаються легалізувати надання так званих неофіційних «платних медичних послуг», що викликає незадоволення у громадян, які звернувшись у лікарню, змушені купувати «страховий поліс».

Функціонує в Україні й інший елемент страхової медицини – лікарняні каси, створення яких було зумовлено дефіцитом місцевих бюджетів і значним зниженням рівня фінансування медичних послуг для населення. Створення лікарняних кас – це своєрідна реакція населення на обмежені можливості державного фінансування щодо забезпечення якісної та доступної медичної допомоги. Лікарняні каси можна розцінювати як додаткове джерело фінансування сфери охорони здоров'я за рахунок солідарно накопичених цільових персоналізованих внесків юридичних і фізичних осіб. Основне завдання лікарняних кас – допомогти населенню отримати медичну допомогу вищої якості [3].

Лікарняні каси (ЛК) – це членські благодійні організації або громадські об'єднання, які функціонують у правовому полі, створеному відповідно до законів України «Про благодійництво та благодійні організації» та «Про об'єднання громадян». Каси об'єднують інтереси громадян, трудових колективів та медичних працівників у питаннях медикаментозного та діагностичного забезпечення членів ЛК при їх захворюванні.

У 2009 р. в Україні було зареєстровано і функціонувало 224 лікарняні каси, 60,7% з яких були зареєстровані як благодійні фонди, використовуючи підставою для своєї роботи Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» (1997 р.), у 2008 р. на цих засадах функціонувало 57,2% ЛК. 39,3% лікарняних кас, як і в попередньому році, працювало на основі Закону України «Про об'єднання громадян» (1992 р.). 185 або 83% від загальної чисельності ЛК працювали згідно договорів з лікувально-профілактичними закладами [3].

Загальна кількість членів ЛК у 2009 році становила 752,3 тис осіб (у 2008 р. 779,3 тис осіб). Сумарний обсяг коштів, акумульованих лікарняними касами у 2009 р. становив 77,8 млн грн проти 59,7 млн грн у 2008 р. Серед регіонів найбільше коштів до ЛК надійшло у Житомирській (24,5 млн грн), Полтавській (7,4 млн грн), Чернігівській (7,3 млн грн), Миколаївській (6,7 млн грн) та Кіровоградській (5,3 млн грн) областях, які залишаються лідерами добровільного залучення коштів громадян для покриття дефіциту бюджетних асигнувань на медикаментозне забезпечення лікувального процесу та підтримку матеріально-технічної бази медичних закладів. Кожний регіон самостійно визначає структуру таких кас, суму страхових внесків і напрямки витрачання. Так, наприклад, у Миколаївсь-

кій області відрахування до лікарняних кас становили щомісячно близько 5% від заробітної плати чи пенсії.

Левову частку створених фондів витрачають на придбання ліків. Так, у 2009 р. медикаменти отримали 501,6 тис осіб, або 66,8% від загальної кількості членів ЛК, у т.ч. 120,30 грн в розрахунку на одного члена ЛК, який потребував такого лікування, (у 2008 р. – 105,84 грн, у 2007 р. – 91,2 грн) [4].

Лікарняні каси можна розцінювати як своєрідні громадські добровільні нагромаджувальні фонди, котрі створюють з ініціативи громадян та лікарів-активістів. Однак процес створення лікарняних кас неконтрольований і немає належного законодавчого підґрунтя, що нерідко стає причиною для зловживань та порушень. Тому важливим напрямком державної політики у сфері охорони здоров'я має стати ухвалення закону «Про лікарняні каси».

Тому державна політика розвитку добровільного медичного страхування має бути спрямована:

- на створення умов для розвитку ДМС як ефективного доповнення до системи обов'язкового медичного страхування, котре забезпечило б покриття витрат за надання медичної допомоги понад або в межах обсягу і рівня, визначеного програмою ОМС;

- на посилення зацікавленості роботодавців у збереженні здоров'я працівників шляхом встановлення економічних стимулів (включення витрат на ДМС до валових витрат при обчисленні оподаткованого прибутку тощо);

- на підвищення надійності страхових організацій, що працюють у системі ДМС, шляхом встановлення вимог до їхнього ліцензування і забезпечення контролю за дотриманням єдиних стандартів у всіх медичних установах [5].

Повноцінний розвиток добровільного медичного страхування в Україні дасть змогу вирішити такі основні завдання: створити умови для більш повного задоволення потреб населення в одержанні доступної і високоякісної медичної допомоги; зменшити навантаження на державну систему охорони здоров'я і дещо поліпшити її фінансовий стан; зменшити частку тіньового сектору медицини.

Список використаних джерел:

1. Итоги рынка ДМС в Украине в 1 полугодии 2010 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://med-insurance.com.ua/review/288>.
2. Черняхівський В. Не думай о страховке свысока. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uainsur.com>.
3. Що таке ЛК? [Електронний ресурс] // Асоціація працівників лікарняних кас України. – Режим доступу: – http://likkasa.com/?page_id=20.
4. Результаты діяльності Лікарняних кас [Електронний ресурс] // Асоціація працівників лікарняних кас України. – Режим доступу: – http://likkasa.com/?page_id=26.
5. Слюсаренко О.О. Медичне страхування: стан та тенденції розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uainsur.com.ua>.

Коваль С. Л.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ВИДАТКИ БЮДЖЕТІВ НА РОЗВИТОК РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА

Рибогосподарська діяльність пов'язана з вивченням, охороною, відтворенням, вирощуванням і використанням риби та інших водних живих ресурсів шляхом їх вилучення (вилову, збирання тощо) з подальшими транспортуванням, зберіганням, переробкою, імпортуванням, експортуванням, виготовленням і реалізацією продукції з них, організацією та здійсненням державного управління і контролю в рибному господарстві.

Джерела фінансування рибного господарства можна поділити на такі групи: власні фінансові ресурси підприємств; державне фінансування; кредитні ресурси та інвестиції.

Одним з основних джерел фінансування рибного господарства є власні кошти підприємств, однак для забезпечення їх розвитку необхідним є залучення бюджетних коштів. Фінансування розвитку рибного господарства здійснюється відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на відповідний рік» та на основі принципів програмно-цільового методу.

З метою реалізації Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі та на виконання вимог наказу Міністерства фінансів України від 29.12.2002 р. №1098 «Про паспорти бюджетних програм» проводиться складання та затвердження паспортів бюджетних програм, що дає змогу на етапі планування детально визначити кількісні та якісні показники, досягнення яких повинні забезпечити головні розпорядники бюджетних коштів, встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних асигнувань і результатами їх використання [1].

Паспорти бюджетних програм складають головні розпорядники бюджетних коштів, зокрема по рибному господарству – міністерство аграрної політики України при участі державного агентства рибного господарства за кожною бюджетною програмою, затвердженою законом про державний бюджет на відповідний бюджетний період.

В Україні завершено виконання «Загальнодержавної програми розвитку рибного господарства України на період до 2010 року», основною метою якої було створення сприятливих умов для розвитку рибного господарства, забезпечення населення продукцією з риби та інших водних живих ресурсів з поступовим наближенням до рівня науково обґрунтованих фізіологічних норм їх споживання у розрахунку на душу населення, забезпечення інших галузей економіки сировиною для виробництва біологічно активних речовин, лікувальних препаратів, технічної та кормової продукції. Джерела фінансування вказаної програми вказано у табл. 1

Таблиця 1

Джерела фінансування заходів «Загальнодержавної програми розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» [2]

(млн грн)

Завдання і заходи	Усього	2004	2005	2006–2010
Розвиток матеріально-технічної бази рибного господарства	1340,83	195,6	214,8	913,29
у тому числі				
відтворення рибних та інших водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах, територіальних водах Азовського і Чорного морів	354,63	36	54	263,29
Організаційне та інформаційне забезпечення виконання Програми	20,1	2	2,5	14
Науково-технічне забезпечення виконання Програми	65,45	6	7	49,62
Разом	1426,38	225,17	224,3	976,91
у тому числі за рахунок:				
коштів державного бюджету	271,5	–	63,17	208,33
коштів підприємств	277,25	49,4	45	182,85
інших джерел	877,63	146,6	145,3	585,73

Дані про використання коштів Державного бюджету України на фінансування розвитку рибного господарства в межах бюджетних програм включаються до звіту про виконання Державного бюджету України (табл. 2).

Таблиця 2

Використання коштів Державного бюджету України за основними бюджетними програмами на розвиток рибного господарства у 2006–2010 рр.*

(млн грн)

Назва бюджетної програми	2006	2007	2008	2009	2010
Організація діяльності органів рибоохорони та рибо відтворювальних комплексів	...	106,9	118,0	98,1	114,7
Селекція у рибному господарстві	5,4	...	13,1	...	4,6

Як видно із показників, представлених у табл. 2, з державного бюджету впродовж 2006–2010 рр. щорічно виділялися кошти на організацію діяльності органів рибоохорони та рибо відтворювальних комплексів, а також на здійснення селекції у рибному господарстві.

Практика використання коштів Державного бюджету України за основними бюджетними програмами по Міністерству аграрної політики та продовольства України у 2006–2010 рр. свідчить, що кошти бюджету по більшості програм розподіляються за кількісними показниками. Такий підхід при розподілі бюджетних коштів не забезпечує їх ефективне використання та не відповідає принципу програмно-цільового методу щодо встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних асигнувань і результатами їх використання. З метою ефективного використання коштів, виділених в межах бюджетних програм необхідно запровадити такий механізм бюджетного фінансування, у якому передбачити пряму залежність між обсягом дотацій (компенсацій) та обсягом реалізації, прибутковості реалізованої продукції, що сприятиме розвитку рибного господарства.

Список використаних джерел:

1. «Про паспорти бюджетних програм» наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2002 р. №1098 // zakon.rada.gov.ua.
2. «Загальнодержавна програма розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1516-15.
3. Пояснювальна записка до Звіту про виконання Державного бюджету України за 2006-2010 роки //www. //budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control.

* Примітка. Складено за даними [3].

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

Державна політика охорони здоров'я є невід'ємною складовою державної соціальної політики. Останніми роками зазначений термін все частіше зустрічається не тільки у зарубіжних та вітчизняних наукових працях, а й у офіційних державних документах. Це зумовлено тим, що здоров'я людей визнано вищою соціальною цінністю, а його охорона – важливим напрямом діяльності держави і суспільства. У даному контексті погоджуємося із науковцем Н. П. Ярош, яка справедливо вважає, що охорона здоров'я як окремої людини, так і населення загалом у суспільстві – це соціальна діяльність, зміст якої полягає у здійсненні комплексу організаційних, правових, фінансових і суто медичних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я та лікування захворювань людей, яке можна розглядати як визначальний чинник рівня людського розвитку суспільства та його прогресу, соціальної політики держави та її національної безпеки [5, с. 283].

Проведення вказаних заходів у сучасному суспільстві покладається на органи державної влади і законодавчо регулюється. Так, у статті 3 Конституції України вказано, що «...права і свободи людини (в тому числі і право на охорону здоров'я – примітка автора) та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. ...Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2]. Згідно зі статтею 49 Основного Закону України охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медичну допомогу надають безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

У Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19. 11. 1992 р. №2801–XII також зазначено, що «... охорона здоров'я – один із пріоритетних напрямків державної діяльності. Держава

формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію» [1].

Проблемам державної політики охорони здоров'я населення присвячені праці українських та зарубіжних науковців, зокрема: М. М. Білинської, О. В. Баєвої, О. В. Виноградова, З. С. Гладуна, В. Д. Долот, Л. І. Жаліло, Я. Ф. Радиша, В. П. Криштопи, Н. І. Кризиної, В. М. Лехан, А. Малагардіса, В. Ф. Москаленка, Н. Р. Нижник, В. М. Рудого, Г. О. Слабкого та ін.

«Стрижневою ідеєю сучасної політики України у сфері охорони здоров'я, – як вірно зазначає З. С. Гладун, – мало би стати організаційне, фінансове, кадрове і правове забезпечення найсучаснішої медичної допомоги за повного дотримання прав людини і громадянина у цій сфері, зокрема і пацієнтів, і медиків, що повністю відповідало би рекомендаціям Всесвітньої організації охорони здоров'я «Дванадцять принципів організації охорони здоров'я для будь-якої національної системи охорони здоров'я» [3, с. 63].

Перефразовуючи зазначене твердження, вважаємо, що необхідною передумовою формування та реалізації державної політики охорони здоров'я є правове, інституційне та фінансове забезпечення. Зупинимось детальніше на проблемах фінансування охорони здоров'я в Україні.

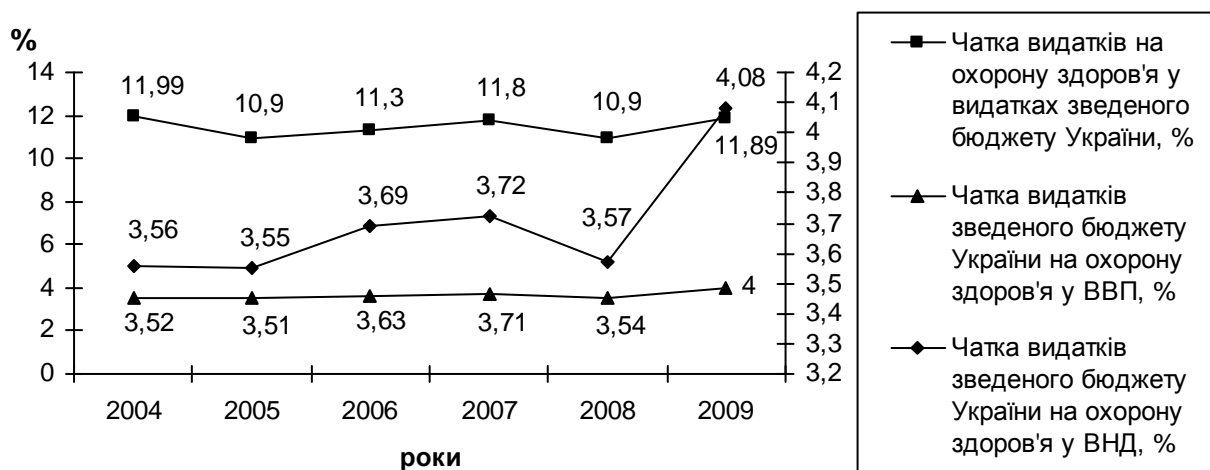
Модель фінансового забезпечення охорони здоров'я формується залежно від соціально-економічної політики, яка проводиться в країні, із врахуванням ролі та функцій держави.

У сучасному світі основними джерелами фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я є бюджетні кошти; внески на обов'язкове та добровільне медичне страхування; власні кошти юридичних та фізичних осіб, що надходять у вигляді благодійних внесків, плати за надані послуги тощо. Переважання одного із джерел фінансових ресурсів визначає модель фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я.

Національна система охорони здоров'я, як прийнято вважати, переважно фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Таке твердження ґрунтується на положенні статті 49 Конституції України, в якій закріплено право кожної людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, яке забезпечується державним фінансуванням.

Упродовж 2004–2010 рр. обсяг видатків зведеного бюджету України на фінансування галузі охорони здоров'я в Україні зріс у 3,7 рази (на 32606,1 млн грн) та у 2010 р. становив 44765,5 млн грн. Основним джерелом фінансових ресурсів зазначеної галузі залишалися кошти місцевих бюджетів, абсолютна величина яких щороку збільшувалася. Спостерігалася тенденція до зменшення частки коштів державного бюджету з 28,4% у 2004 р. до 19,6% у 2010 р. і зростання питомої ваги коштів місцевих бюджетів з 71,6% у 2004 р. до 80,4% у 2010 р. у структурі джерел фінансового забезпечення охорони здоров'я.

Упродовж 2004–2010 рр. як негативну тенденцію можна відмітити зменшення питомої ваги видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у загальному обсязі видатків зведеного бюджету України із 11,99% у 2004 р. до 11,85% у 2010 р. та як позитив – зростання частки зазначених видатків у ВНД – із 3,56% у 2004 р. до 4,08% у 2009 р. та у ВВП – із 3,52% у 2004 р. до 4,0% у 2009 р. (рис. 1).

Рис. 1. Питома вага видатків зведеного бюджету України на охорону здоров'я у загальному обсязі видатків зведеного бюджету, ВВП та валового національного доходу України у 2004–2009 рр., %*

Така ситуація свідчить про зниження пріоритетності бюджетного фінансування галузі охорони здоров'я в Україні і, на наш погляд, не є виправданою, оскільки в умовах зростаючої захворюваності та смертності українського населення зростає його потреба у високоякісній та доступній медичній допомозі.

Незважаючи на зростання обсягів видатків бюджетів на охорону здоров'я і у відсотках до ВВП (з 3,52% у 2004 р. до 4% у 2009 р.), дані по-

* Примітка. Розраховано та побудовано на основі даних Державної служби статистики України та [4].

казники залишаються в Україні майже у 2–3 рази нижчими порівняно з країнами-членами Європейського Союзу і не належать до числа соціальних пріоритетів держави, оскільки за рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я для забезпечення ефективної і кваліфікованої медичної допомоги державні витрати на охорону здоров'я повинні становити 7–10% від ВВП (у країнах Європейського регіону зазначений показник становить близько 7,7%, країнах-членах Європейського Союзу – 8,7%).

Це підтверджує, також, неможливість держави виконувати фінансові зобов'язання щодо забезпечення бюджетними коштами політики охорони здоров'я на рівні, «... не менше 10% національного доходу [1]» (питома вага видатків зведеного бюджету України на охорону здоров'я у ВНД не перевищувала 4,08% у 2009 р.). Незважаючи на це, Україна продовжує декларувати безкоштовну медицину.

Дослідження джерел фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я дає змогу констатувати, що важливе значення для організації і розвитку охорони здоров'я має її приватне фінансування. Питома вага коштів фізичних і юридичних осіб (внески у лікарняні каси, на придбання полісів добровільного медичного страхування, оплата населення за надані медичні послуги, придбання лікарських засобів і виробів медичного призначення) у структурі джерел фінансування національної системи охорони здоров'я становить 45%. Зазначений показник в Україні вищий, ніж в окремих європейських країнах (11,8–31,7%), Японії (26,2%), Канаді (30,2%) та починає наближатися до аналогічного показника в США (56%) – країни із приватною (платною) моделлю фінансового забезпечення охорони здоров'я.

Отже, є підстави стверджувати: де-юре бюджетна модель організації та фінансування охорони здоров'я, яка дісталася нашій державі у спадок від існуючої в СРСР моделі Семашко, де-факто трансформується в систему, яка поєднує суспільні та приватні джерела фінансування.

У зв'язку з цим, актуальним є розробка науково обґрунтованої стратегії реформування державної політики охорони здоров'я та вибір оптимальної моделі організації та фінансового забезпечення зазначеної галузі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. №2801-XII (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №34. – С. 59–83.
2. Конституція України: прийн. на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. №254/96 ВР (із змінами та доповненнями). – К. : Право, 1996. – 38 с.
3. Сучасне українське медичне право: Монографія / За заг. ред. С. Г. Стеценка. – К.: Атіка, 2010. – 496 с.
4. Фінансова звітність про виконання Державного, місцевих, зведеного бюджетів України за 2004–2009 рр. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://budget.rada.gov.ua>.
5. Ярош Н. Державне управління якістю медичної допомоги / Н. Ярош // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2004. – №2. – С. 282–286.

Лубкей Н. П.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА СПРАВЛЯННЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ В УКРАЇНІ

Одним із джерел власних доходів місцевих бюджетів в Україні є місцеві податки та збори. Зазначені платежі мають вагоме фіскальне значення у структурі доходів місцевих бюджетів більшості економічно розвинутих держав. В Україні ж їх роль у формуванні дохідної бази місцевого самоврядування є незначною. Упродовж останніх років частка місцевих податків і зборів в загальній структурі доходів місцевих бюджетів України не перевищувала 4% [1]. Варто зазначити, що в умовах проголошення курсу на децентралізацію бюджетної системи такий стан справ є дещо парадоксальним.

Можна сказати, що склад та обсяг мобілізованих до бюджетів місцевих податків і зборів відображають рівень незалежності місцевих органів влади від центру, а відтак – рівень потенційних можливостей реалізації на місцях власних ініціатив.

В Україні 1 січня 2011 року вступив у дію Податковий кодекс, який вніс значні зміни у вітчизняну податкову систему загалом та у підсистему місцевих податків і зборів зокрема [2]. Так, замість 14 місцевих податків та зборів*, визначених Декретом Кабінету Міністрів України «Про місцеві

---

* *Примітка.* У Декреті Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори» перед втратою ним чинності було визначено 16 видів місцевих податків та зборів, а у Законі України «Про систему опода-

податки та збори» та одночасно Законом України «Про систему оподаткування», які фактично застосовувались в Україні, у Податковому кодексі визначено лише 5 місцевих податків та зборів.

Рішення про встановлення місцевих податків та зборів приймають міські, селищні та сільські ради в межах їхніх повноважень, передбачених у Податковому кодексі. У такому рішенні повинні бути визначені усі обов'язкові елементи податків для усіх запроваджуваних місцевих податків та зборів. Зазначене рішення має бути оприлюднене відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування встановлюваних місцевих податків та зборів. Копія прийнятого рішення надсилається у десятиденний строк з дня оприлюднення до органу державної податкової служби, в якому перебувають на обліку платники відповідних місцевих податків та зборів.

До переліку місцевих податків та зборів, визначених у Податковому кодексі, належать [2]:

- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- єдиний податок;
- збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності;
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Заборонено запровадження місцевих податків та зборів, не визначених Податковим кодексом. Місцеві ради повинні обов'язково запроваджувати на відповідній території податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; єдиний податок та збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності. У разі якщо відповідна місцева рада не прийняла рішення про встановлення місцевих податків та зборів, що є обов'язковими згідно з нормами Податкового кодексу, такі податки та збори справляються із застосуванням мінімальної ставки.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки – це новий для незалежної України податок, бурхливі дискусії навколо запровадження якого точилися упродовж останніх років. Положення Податкового кодексу щодо даного податку починають діяти з 1 січня 2012 року.

ткування» – 15, але фактично застосовувалось лише 14 місцевих податків та зборів. Податок з продажу імпортованих товарів та податок на нерухоме майно не застосовувались.

Платниками податку на нерухоме майно є фізичні та юридичні особи, які є власниками об'єктів житлової нерухомості. Об'єктом оподаткування відповідно визначено об'єкт житлової нерухомості, а базою оподаткування – його житлову площу. Для фізичної особи база оподаткування зменшується: на 120 квадратних метрів, якщо оподатковується квартира, та на 250 квадратних метрів, якщо оподатковується житловий будинок.

Ставки податку на нерухоме майно встановлюються відповідною місцевою радою за 1 квадратний метр житлової площі:

– для квартир, житлова площа яких не перевищує 240 квадратних метрів, та житлових будинків, житлова площа яких не перевищує 500 квадратних метрів, не більше 1% розміру мінімальної заробітної плати, законодавчо встановленої на 1 січня звітного року;

– для квартир, житлова площа яких перевищує вище зазначені межі, – 2,7% розміру мінімальної заробітної плати.

На нашу думку, запровадження податку на нерухоме майно як місцевого податку в Україні є позитивним кроком. Безумовно, він сприятиме зміцненню дохідної бази місцевих бюджетів. Проте, можливим було б збільшити його фіскальне значення, якщо б пільги щодо зменшення бази оподаткування скоротити (наприклад, для квартири передбачити такий показник на рівні 70-80 квадратних метрів, а для житлового будинку – 100-120 квадратних метрів). Окрім збільшення доходів місцевих бюджетів від надходження цього податку, у даному випадку також посилюється би і позитивний регулюючий вплив на функціонування ринку нерухомості.

Інші місцеві податки і збори, передбачені Податковим кодексом, мають прототипи у попередній податковій системі, проте можна відзначити і окремі їх відмінності.

Сплата єдиного податку являє собою спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва.

Відповідно до Перехідних положень Податкового кодексу України, єдиний податок сплачується в розмірі тієї його частини, яка підлягає сплаті в місцевий та/або державний бюджет відповідно до норм Указу Президента України від 03.07.98 р. №727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва». Уточнимо, що для фізичних осіб – підприємців – це 43% у місцевий бюджет, а значить – 43% від ставки єдиного податку.

Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності пов'язаний із необхідністю придбання торгових патентів на проведення певних видів підприємницької діяльності, зокрема: торговельної діяльності у пунктах продажу товарів; діяльності з надання платних побутових послуг за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України; торгівлі валютними цінностями у пунктах обміну іноземної валюти; діяльності у сфері розваг (крім проведення державних грошових лотерей).

Ставка зазначеного збору у випадку провадження торговельної діяльності (крім торгівлі нафтопродуктами, скрапленим та стиснутим газом із застосуванням пістолетних паливно-роздавальних колонок на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях, заправних пунктах) та у випадку провадження діяльності з надання платних послуг встановлюється в таких межах до розміру мінімальної заробітної плати:

- на території міста Києва та обласних центрів – від 0,08 до 0,4;
- на території міста Севастополя, міст обласного значення і районних центрів – від 0,04 до 0,2 її розміру;
- на території інших населених пунктів – до 0,1 її розміру.

У разі якщо пункти продажу товарів (надання послуг) розташовані в курортній місцевості або на території, прилеглої до митниці, інших пунктів переміщення через митний кордон, дозволено застосовувати вищі за перераховані ставки збору, але не більше, як 0,4 розміру мінімальної заробітної плати.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності нафтопродуктами, скрапленим та стиснутим газом на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях, заправних пунктах встановлюється в межах від 0,08 до 0,4 розміру мінімальної заробітної плати.

Ставка збору за здійснення торгівлі валютними цінностями на календарний місяць становить 1,2 розміру мінімальної заробітної плати.

Ставка збору за здійснення діяльності у сфері розваг на квартал становить розмір мінімальної заробітної плати, або розмір мінімальної заробітної плати, збільшений у двічі, в залежності від виду діяльності.

Ставка збору за провадження торговельної діяльності із придбанням короткотермінового торгового патенту за один день становить 0,02 розміру мінімальної заробітної плати.

Збір за місця для паркування транспортних засобів сплачують юридичні і фізичні особи – підприємці, які згідно з рішенням місцевої ради

організують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках.

Ставки збору встановлюються за кожний день провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів у гривнях за 1 квадратний метр площі відповідної земельної ділянки у розмірі від 0,03 до 0,15 відсотка мінімальної заробітної плати, установленої на 1 січня звітного року.

Туристичний збір сплачують особи, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій запроваджено такий збір. Базою оподаткування є вартість проживання у відповідних місцях, за вирахуванням податку на додану вартість. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 до 1 відсотка до бази справляння збору.

Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України [3].

Отож, розглянувши нову підсистему місцевих податків та зборів, запроваджену Податковим кодексом, можна констатувати декілька позитивних моментів:

- підсистема містить невеликий перелік місцевих податків і зборів, але усі вони мають високий фіскально-регулюючий потенціал. Із такого переліку виключено податки і збори, які малоефективні, важкі у адмініструванні, або ж об'єкт оподаткування для яких відсутній у більшості населених пунктів України;

- така підсистема містить податок на нерухомість, що на думку вітчизняного вченого О. О. Сунцової дозволить збільшити роль місцевих податків і зборів у наповнюваності місцевих бюджетів, тобто збільшити їх частку у структурі доходів місцевих бюджетів до 40-50% [4, с. 151];

- як і до прийняття Податкового кодексу, місцеві органи влади мають певну свободу дій у встановленні місцевих податків та зборів, яка, проте обмежується нормами кодексу.

Безперечно, нова підсистема місцевих податків та зборів, запроваджена Податковим кодексом України, має і ряд недоліків. Хоча її запровадження спрямоване на збільшення власних доходів місцевих бюджетів, на нашу думку, частка місцевих податків та зборів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів все рівно залишиться невеликою.

Список використаних джерел:

1. Усе про бюджет / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=77427.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-17 (із змінами станом на 01.01.2011 р.) / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-17 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
4. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: навч. посіб. / О. О. Сунцова. – 3-тє видання, переробл. та допов. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.

Малиняк Б. С.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

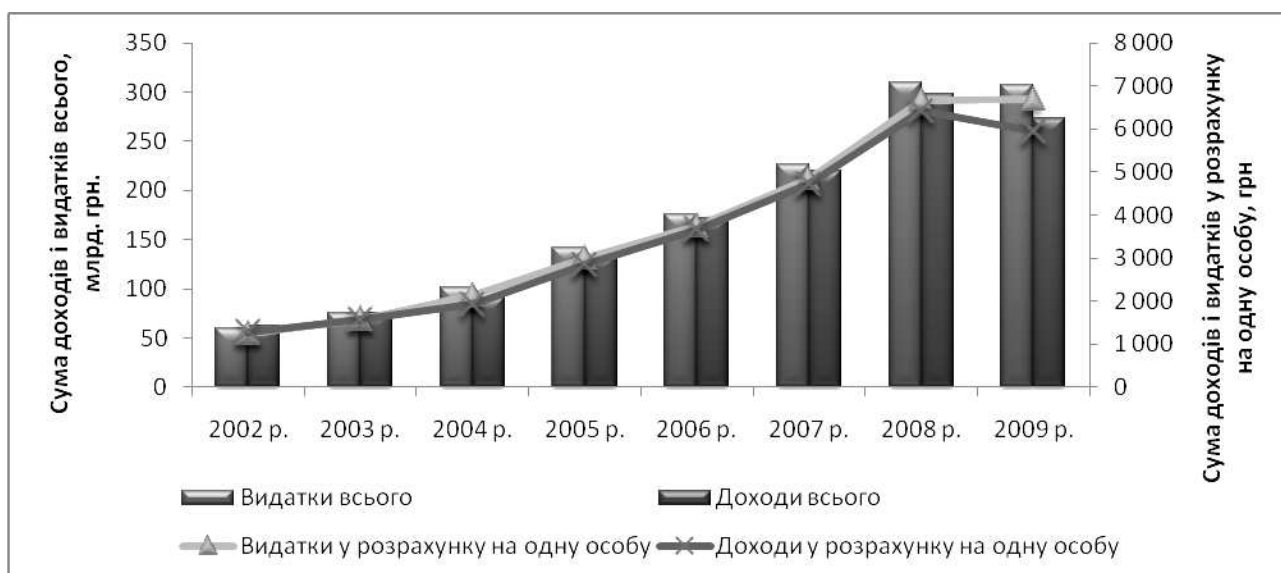
ПРАГМАТИЧНА ОЦІНКА УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

Бюджет держави пройшов доволі тривалий і повчальний шлях еволюції. Удосконалення бюджету відбувалося шляхом тривалої і впертої протидії двох чинників – влади, яка претендує на безконтрольне ведення господарства і суспільства, яке домагається бюджетних повноважень, тобто права визначати сферу діяльності органів влади у сфері фінансових відносин [1, с. 5]. У результаті впливу зазначених тенденцій сучасні системи планування і виконання бюджету базуються на чіткій процедурі управлінських дій, що передбачає широкі можливості для врахування суспільних інтересів та забезпечення громадського контролю у цьому процесі.

Упродовж 2002–2009 рр. загальний обсяг усіх бюджетів у нашій країні зріс у чотири рази, досягши у 2009 р. 273 млрд грн (рис. 1). Доходи зведеного бюджету нашої країни у розрахунку на одну особу в 2008 р. становили 6 424 грн. Джерелом наповнення бюджету є кошти, які сплачують люди у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Навіть коли платниками податків є підприємства, то все одно оплачує ці податки населення, купуючи товари, до ціни яких вони включені.

Як відомо, у демократичній державі громадяни податки сплачують для того, щоб суспільство мало можливість користуватися необхідними суспільними послугами, а також окремі його прошарки реалізовували своє право на одержання трансфертів. Значною мірою ефективність реалізації цих двох основних функцій бюджету залежить від врахування ін-

тересів населення у бюджетному процесі. Залежність ця ще більше проявляється на місцевому рівні, оскільки в даному разі, спостерігається територіальну близькість органів влади до населення. Таким чином створюється сприятливе середовище для одержання місцевою владою повної, оперативної та достовірної інформації про потреби населення. З іншого боку, демократичні способи формування місцевої влади надають територіальній громаді набагато більше важелів впливу на неї, порівняно з тими, які вона може застосовувати до центральних органів влади. В таких умовах бюджетна децентралізація сприяє повнішому врахуванню відмінних потреб населення в різних поселеннях. При цьому можна досягти зростання граничної згоди кожного індивіда на фінансування додаткових видатків, яка впливає через демократичні процедури на формування влади і її поведінку.

Рис. 1. Обсяг доходів і видатків зведеного бюджету України в 2002–2009 рр.

Відповідно до чинного законодавства України, громадяни мають доволі широкі права у бюджетному процесі. Так, громадянин має право на:

- одержання інформації про бюджет у засобах масової інформації та Інтернеті;
- письмові звернення до органів влади та посадових осіб з будь-яких питань щодо формування та витрачання бюджетних коштів;
- участь у громадських слуханнях, присвячених бюджету;
- повідомлення контролюючих та правоохоронних органів про факти зловживання з бюджетними коштами;

- організовані протести у вигляді пікетів, мітингів та ін.;
- ініціювання припинення повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Можливість впливу суспільства на управління місцевим бюджетом безпосередньо залежить від тієї інформації, якою володіє громада. Чинне законодавство зобов'язує місцеву владу забезпечити публікацію інформації про місцеві бюджети, в тому числі рішень про місцевий бюджет та періодичних звітів про їх виконання. В Україні сьогодні діє низка нормативно-правових актів, що передбачають оприлюднення інформації про місцеві бюджети (рис. 2). Основу інформації про формування та використання коштів місцевих бюджетів складає звітність про їх виконання. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують публікацію інформації періодичних звітів про виконання місцевих бюджетів.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують публікацію інформації про місцеві бюджети, в тому числі рішень про місцевий бюджет та періодичних звітів про їх виконання. Рішення про місцевий бюджет повинно бути оприлюднене не пізніше десяти днів з дня його прийняття.

- Стаття 28 Бюджетного кодексу України

На веб-сайті органу виконавчої влади розміщується така інформація (для обласної державної адміністрації):

- виконання бюджету відповідного рівня;
- цільові програми у відповідній сфері;
- відомості про проведення закупівлі товарів (робіт, послуг) за державні кошти.

- Стаття 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 "Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади"

Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

- Стаття 40 Конституції України

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадові особи зобов'язані надавати інформацію, що стосується їх діяльності, письмово, усно, по телефону чи використовуючи публічні виступи своїх посадових осіб.

- Стаття 32 Закону України "Про інформацію"

Рис. 2. Витяги з нормативно-правових актів, що стосуються доступність інформації про бюджет для населення

Дуже часто важко знайти необхідну інформацію у газетах, Інтернеті та в інших доступних джерелах. Тому якщо індивідам потрібна додаткова інформація про бюджет, вони мають право звертатися до органів влади. Такі звернення можуть також стосуватися ініціатив, зауважень і рекомендацій громадян. Варто відзначити про розширення прав громадян щодо одержання необхідної інформації, яке відбулося у зв'язку з ухваленням в нашій державі Закону України «Про доступ до публічної інформації» №2939 від 13.01.2011 р.

Слід зазначити, що висловити свою позицію щодо бюджету громадяни можуть на громадських слуханнях з питань бюджету, які проводять органи влади. Результати таких слухань повинні бути враховані в роботі органів місцевого самоврядування. Врешті, свою незгоду із бюджетною політикою органів влади населення може висловлювати на організованих акціях протесту. Вимоги громадськості можуть передбачати також дострокове припинення повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування та ін.

Рис. 3. Очікувані особисті вигоди індивідів від участі у бюджетному процесі

В умовах демократії влада, крім народу більше ні від кого не залежить. Якщо населення позбавляє її такої залежності, то втрачаються мотиви для того щоб влада діяла в інтересах суспільства. Своєю участю у

бюджетному процесі, люди роблять владу підконтрольною територіальній громаді. Реалізуючи свої права у бюджетному процесі громадяни підвищують також рівень задоволеності своїх власних потреб (рис. 3).

Таким чином, завдяки участі у бюджетному процесі люди сприяють вирішенню як суспільних проблем, так і створюють передумови для поліпшення індивідуального добробуту. Слід зазначити, що сьогодні в Україні спостерігається певне відсторонення громадськості від бюджетного процесу, з одного боку, а з іншого – недостатнє врахування органами влади суспільних інтересів при розподілі обмежених фінансових ресурсів. У зв'язку з цим, до першочергових завдань реформування бюджетного процесу в Україні, на нашу думку, належить розробка і реалізація комплексу заходів, спрямованих на повніше залучення громадськості до управління місцевими фінансами.

Список використаних джерел:

1. Боголепов М. М. Финансы, правительство и общественные интересы / М. М. Боголепов. – СПб: Издательство О. Н. Поповой, 1907. – 333 с.

Машко А. І.

к. е. н., викладач кафедри фінансів

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Становлення засад соціально орієнтованої ринкової економіки та подолання структурної кризи супроводжується бюджетними дефіцитами, котрі стимулюють соціально-економічні й фінансові ефекти, кількість яких вимірюється десятками. При цьому, не сформовано адекватну часу стратегію розвитку та механізми вирішення основних економічних негараздів, не забезпечено створення умов для виходу вітчизняної економіки на траєкторію зростання.

Вагому роль у теоретичному та емпіричному дослідженні згаданої проблематики відіграють праці зарубіжних вчених: Р. Барро, Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, А. Лернера, Р. Масгрейва, Дж. Стігліц, М. Фрідмена, Дж. Хікса, М. Мейера. Серед відомих сучасних вітчизняних дослідників можемо виокремити напрацювання В. Андрущенка, О. Барановського, С. Буковинського, О. Василика, В. Геєца, В. Опаріна, В. Суторміної, В. Федосова, С. Юрія та багатьох інших.

Як зазначив вітчизняний науковець Юрій С.І., бюджетний дефіцит, як і будь-яка економічна категорія, має такий інтервал розвитку, що визначається, з одного боку законами руху вартості, а з іншого – законами інфляції. Якщо бюджетний дефіцит тяжіє до законів зростання вартості, то він об'єктивно приймає активну економічну форму, а якщо до законів інфляції – то пасивну. Активний дефіцит бюджету дає змогу підштовхнути подальший розвиток економіки і зростання капіталу, бо додаткові фінансові ресурси спрямовуються, насамперед, на активізацію виробництва та комерційну діяльність, що є позитивом [1]. При цьому, держава, здійснюючи регулювання бюджетного дефіциту, повинна забезпечити оптимальне співвідношення між цими двома формами.

Гостра полеміка точиться з приводу впливу бюджетного дефіциту на економіку. Прибічники концепції дефіцитного фінансування бюджетних видатків вважають, що бюджетний дефіцит не повинен оцінюватися як негативне явище, а навпаки – для національної економіки він не є шкідливим, оскільки всі видатки здійснюються на території даної держави, а тому означають збільшення доходів господарюючих об'єктів та населення, і як наслідок – сприяє добробуту держави. Економісти, котрі сповідують протилежні погляди (неокласичного напрямку) стверджують, що хронічні дефіцити завжди потребують високих податків в майбутньому, а для покриття дефіциту повинні залучатися екстраординарні доходи – емісія грошей та запозичення, які, однак, мають неоднозначні економічні ефекти.

Зауважимо, що першопричини дефіциту бюджету України не слід пов'язувати з утвердженням незалежності держави чи з розпадом фінансово-кредитної системи, зумовленого виходом із рубльової зони або ж із розривом економіко-господарських зв'язків країн, що входять до складу СНД, – як стверджують окремі вчені. Зокрема, вчений Андрущенко В.Л. зауважує, що вони лежать також й у фінансовій політиці колишнього СРСР [2]. Оскільки криза економіки мала своїм початком негаразди у відтворенні виробництва, то і витoki інфляційних процесів, бюджетних проблем треба шукати у розбалансованості економіки, скороченні доходів бюджету й неефективності витрачання державних коштів, диспропорцій у таких показниках, як споживання та нагромадження.

В умовах демократії бюджетні дефіцити можуть стати додатковим стимулом розвитку, якщо спонукають до пошуку нових способів раціона-

льного використання грошових коштів та посилення бюджетної дисципліни. Зокрема, підвищення ефективності діяльності державних організацій з відповідним ростом віддачі на кожну одиницю бюджетних затрат досягається за допомогою розроблених у західних країнах адміністративно-фінансових технологій, суть яких полягає у використанні державних коштів у режимі приватної ініціативи. Йдеться про постачання армії та інших державних структур на конкурсно-тендерній основі, передачу контрактів па виконання деяких функцій (будівельні й ремонтні роботи, муніципальні служби) приватним фірмам при умові економії бюджетних коштів. У деяких країнах набула поширення ваучеризація бюджетного фінансування освіти, що забезпечує більш дешеве та якісне навчання.

В сучасних інтерпретаціях дефіцитне фінансування державної діяльності економічно раціональне й соціальне виправдане в тих передумовах, коли темпи приросту валового внутрішнього продукту випереджають приріст обсягу бюджетів та видатків на обслуговування державного боргу, і тією мірою, якою додатково залучені кошти та виграш у часі, забезпечувані державним кредитом, використовуються на розвиток реальної економіки та створення ефективної фінансової системи, вигідних і корисних не лише сучасникам, але й майбутнім поколінням громадян-податкоплатників [5].

Для забезпечення фінансової стабільності необхідно запровадити ефективний менеджмент бюджетного дефіциту та суворий контроль за використанням бюджетних коштів. До програми конкретних заходів доцільно включати такі, які б, з одного боку, стимулювали надходження грошових коштів до бюджетного фонду країни, а з другого – сприяли скороченню державних видатків. До них належать:

- зміна напрямків інвестування бюджетних коштів в галузі народного господарства з метою підвищення фінансової віддачі від кожної бюджетної гривні;

- використання фінансових пільг і фінансових санкцій лише з позицій соціально-економічної доцільності та з метою стимулювання суспільного виробництва;

- скорочення невиправданого державного фінансування з метою оптимізації фінансових ресурсів держави;

- реалізація обґрунтованої та економічно виправданої політики державних запозичень.

Основними завданнями на майбутнє в сфері вирішення проблем регулювання бюджетного дефіциту в Україні можуть бути:

– структурна перебудова економіки при якій державою повинна здійснюватися інвестиційна підтримка пріоритетних галузей виробництва;

– вдосконалення податкової системи, за якої податки виконуватимуть перш за все стимулюючу функцію, а не роль державного тиску на підприємництво;

– проведення активної зовнішньоекономічної політики у напрямку глобальних політичних та економічних тенденцій.

Список використаних джерел:

1. Антологія бюджетного механізму. Монографія. / Під ред. проф. С.І. Юрія. / – Тернопіль, Економічна думка. 2001. 250 с.
2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). / Андрущенко В. – Львів: Каменяр, 2000 – 303 с.
3. Вахненко Т. Тягар державного боргу: теоретичний аспект / Вахненко Т. // Економіка України. – 1998 – №3. – с. 21 – 30
4. Заруба О.Д. Новий бюджетний дефіцит із старими проблемами / Заруба О. // Фінанси України. – 1996. – №6. – с. 5 – 23
5. Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М Федосова / – К.: Знання, 2008.- 611 с.

Парижак Н. В.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО І БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Реформування бюджетної системи, розпочате у 2001р., принципово змінило порядок планування доходів і видатків місцевих бюджетів та організацію відносин, що виникають між органами центральної влади і місцевим самоврядуванням з приводу внутрібюджетного перерозподілу коштів. Позитивна характеристика механізму міжбюджетних відносин забезпечувалась використанням: чіткого і стабільного розмежування доходів і видатків між державним і місцевими бюджетами; формульного підходу для визначення обсягів міжбюджетних трансфертів; поділу доходів і видатків місцевих бюджетів на такі, що враховуються і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів; встановлення прямих відносин між державним бюджетом і майже 700 місцевими бюджетами.

Передбачалось, що через вищеназвані зміни процес внутрібюджетного перерозподілу коштів стане більш прозорим, а органи місцевого самоврядування будуть зацікавлені в зростанні власних доходів, в розширенні бази оподаткування, що в кінцевому підсумку сприятиме зміцненню фінансової незалежності регіонів і адміністративно – територіальних одиниць.

Більш ніж десятирічна практика організації міжбюджетних відносин на основі положень Бюджетного кодексу виявила недоліки, які з кожним роком вирисовувались все чіткіше, а саме:

- високий рівень централізації бюджетних доходів в державному бюджеті України. В 2002 р. в державному бюджеті акумулювалось 62,7% бюджетних коштів, в 2010 р. (по плану) біля 75%;

- висока частка міжбюджетних трансфертів в структурі доходів місцевих бюджетів – 31,2% в 2002 р. і 49,4 в 2010 р;

- наближення обсягів отриманих місцевими бюджетами трансфертів до сум мобілізованих податків, зборів і обов'язкових платежів. В 2002р. обсяг податкових надходжень до місцевих бюджетів майже в 2 рази перевищував суму трансфертів, в 2005–2008 рр. цей розрив скоротився, а на 2010 р. було заплановано перевищення міжбюджетних трансфертів над податковими поступленнями в сумі 16,8 млрд грн.

Високий рівень централізації бюджетних коштів, а потім передача їх місцевим бюджетам у формі трансфертів, обумовлює великі масштаби внутрібюджетного перерозподілу коштів, органи місцевого самоврядування зацікавлені у виконанні делегованих повноважень, які є фінансово забезпеченими. Доходи, які призначені для виконання власних повноважень є незначними, вони є недостатніми для покриття видатків другого кошика, а відтак програми соціально – економічного розвитку місцевого значення або не фінансуються взагалі, або їх фінансування здійснюється за рахунок доходів першого кошика, що є порушенням бюджетного законодавства.

Процес організації міжбюджетних відносин повинен бути спрямований на надання фінансової допомоги тим регіонам і адміністративно – територіальним одиницям, які є фінансово бідними. В Україні, починаючи з 2002 р. понад 90% із майже 700 місцевих бюджетів, що мають прямі відносини з державним бюджетом, є дотаційними, а відтак, фінансово – бідними. Частка бюджетів – донорів є незначною і має тенденцію до

зниження. Міжбюджетні трансферти перетворились із важеля бюджетного регулювання і надання фінансової допомоги бідним регіонам в інструмент перерозподільчих процесів. І ми повністю поділяєм думку проф. В. М. Родіонової і проф. О.П. Кириленко [5, с. 321], що причиною такої ситуації є не сам механізм міжбюджетних відносин, а процес розмежування доходів між ланками бюджетної системи, який є першоосновою міжбюджетного перерозподілу коштів. Таким чином, підвищення дієвості міжбюджетним трансфертів нерозривно пов'язане з вдосконаленням бюджетного законодавства. І не тільки. Як правильно на нашу думку, зауважує С.А. Буковинський «... в умовах великої диференціації бюджетної забезпеченості практично неможливо надати кожному місцевому бюджету абсолютну самостійність і цілковиту незалежність від бюджету вищого рівня, однак це не означає, що збалансування переважної більшості бюджетів має здійснюватись лише шляхом трансфертів із державного бюджету» [4, с. 27]. Вирівнювання економічного потенціалу і відмінностей соціально – економічного розвитку адміністративно – територіальних одиниць можливе за умови реформування податкової системи, внесення змін до переліку податків, механізму їх справляння, підвищення їх регулюючого впливу та фіскальної достатності.

В 2010 р. Верховна Рада України ухвалила Бюджетний і Податковий кодекси, що заслуговує схвальної оцінки. Однак, практична реалізація положень цих кодексів з метою розв'язання назрілих проблем функціонування бюджетної системи в цілому і міжбюджетних відносин, зокрема, є неможливою. Річ в тому, що Бюджетний кодекс був прийнятий до прийняття Податкового кодексу (8 липня і 2 грудня 2010 р. відповідно), а відтак положення останнього в ньому не враховані. Бюджетний кодекс побудований на застарілій системі податків і зборів. Оцінити вплив прийнятих кодексів на формування доходів місцевих бюджетів, на розподіл податків між державним і місцевими бюджетами, на організацію міжбюджетного перерозподілу коштів можна тільки після внесення змін до Бюджетного кодексу відповідно до оновленої податкової системи.

Згідно з Податковим кодексом вітчизняна податкова система складається з 18 загальнодержавних і 5 місцевих податків і зборів. Склад загальнодержавних податків і зборів суттєво не змінився, замість відмієних податків запроваджено рентні платежі за видобуток і трансформування нафти і газу, збори у вигляді цільової надбавки до діючих тарифів

на природний газ, електричну і теплову енергію, екологічний податок. Перелік місцевих податків і зборів зменшено з 16 до 5 (два податки і три збори) і повністю оновлено. До місцевих податків належать податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки і єдиний податок. Місцеві збори включають збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місце для паркування транспортних засобів і туристичний збір.

Прогнозування впливу загальнодержавних податків і зборів, визначених Податковим кодексом, на формування дохідної частини місцевих бюджетів, на організацію міжбюджетних відносин із-за неврегульованості податково – бюджетного законодавства є нереальним. Місцеві ж податки і збори запроваджуються рішеннями сільських, селищних і міських рад і в повному обсязі зараховуються до їх бюджетів. В контексті міжбюджетних відносин вони входять до складу доходів, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів і покликані створювати зацікавленість у органів місцевої влади до їх зростання. Серед доходів місцевих бюджетів цієї групи спробуємо оцінити фіскальні можливості єдиного податку і податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Єдиний податок в Україні запроваджено відповідно до Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів підприємництва» від 28 червня 1999 р. Єдиний податок до 2011р. входив до складу загальнодержавних податків і зборів, хоча в переліку податків даної групи, визначеної Законом України «Про систему оподаткування», був відсутній. В Податковому кодексі єдиний податок віднесено до місцевих податків і зборів, однак із-за відсутності компромісу між інтересами платників даного податку і держави, механізм справляння цього податку заветований Президентом України і на сьогодні перебуває в стадії доопрацювання. За аналітичними даними 2007–2010 рр. обсяги єдиного податку є одними з найбільших в податкових надходженнях місцевих бюджетів. Поступлення єдиного податку в останні роки перевищують суми податку з прибутку і місцевих податків і зборів разом узятих [4, с. 27]. Підвищення до розумних розмірів ставок єдиного податку, вдосконалення механізму його справляння і адміністрування сприятиме збільшенню його надходжень до місцевих бюджетів. В протилежному

випадку відбудеться згортання малого бізнесу і зменшення податкової бази для його справляння.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, є одним із суттєвих надходжень до місцевих бюджетів в країнах розвинутої демократії, на його запровадження в Україні покладаються великі сподівання. Платниками цього податку відповідно до Податкового кодексу є юридичні і фізичні особи, які є власниками об'єктів житлової нерухомості. База оподаткування об'єктів житлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних осіб зменшується на 120 кв. метрів для квартир і на 250 кв. метрів для будинків. При такій пільзі кількість платників цього податку буде обмеженою, а відтак очікувати значного зростання доходів місцевих бюджетів за рахунок оподаткування нерухомості, на нашу думку, не слід.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. – К.: Атіка, 2001 – 89 с.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. // Урядовий кур'єр. – 2010. – №151. – С. 9–24.
3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
4. Буковинський С.А. Фінансова криза в Україні: вплив на розвиток економіки та деякі заходи з досягнення фінансової стабілізації// Фінанси України. – 2010. – №11. – С. 10–30.
5. Місцеві фінанси: Підручник / За ред. О.П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
6. Юшко С.В. Організація міжбюджетних відносин в Україні: стан, проблеми і перспективи // Фінанси України. – 2009. – №1. – С. 86–97.

Письменний В. В.

к. е. н., викладач кафедри фінансів

ПЕРСПЕКТИВИ ОПОДАТКУВАННЯ НАДМІРНОГО БАГАТСТВА

У посткризовий період незадовільне соціально-економічне становище багатьох держав змушує законодавчу та виконавчу гілки влади якнайшвидше знайти вихід із цього колапсу: або оптимізувати бюджетні видатки, або збільшити обсяг податкових надходжень. Причому в переважній більшості випадків використовується останній варіант – пошук альтернативних джерел зміцнення дохідної бази бюджетів усіх рівнів. Зокрема, до таких інструментів фіскального регулювання чимало науковців відносять податок на розкіш. Щоправда, ідея його впровадження в

Україні не містить елементи наукової новизни, позаяк вперше даний платіж було застосовано ще наприкінці XIX ст. у США, протримавшись на практиці оподаткування надмірного багатства до 2007 р.

Про необхідність справляння податку на розкіш на місцевому рівні свідчить чимало слушних аргументів. Найбільш обґрунтовану позицію виклав приват-доцент Санкт-Петербурзького університету М. О. Сірінов у книзі «Земські податки» (1915 р.). З одного боку, природа даного платежу має суто фіскальний характер і він не чинить податкового навантаження на пересічних платників. З іншого боку, механізм оподаткування надмірного багатства не складний за своєю технологією, а витрати на його адміністрування незначні [1, с. 327]. Таким чином, впровадження податку на розкіш у повній мірі виправдовує свою доцільність. До цього слід додати те, що облік предметів, призначених для оподаткування, краще здійснювати на місцях. Адже органи місцевого самоврядування у більшій мірі, ніж держава володіють інформацією про майновий стан мешканців територіальних громад, а також їх податкоспроможність.

Для кращого осмислення необхідності справляння податку на розкіш слід звернутися до розгляду історичних аспектів цієї підсистеми оподаткування. Так, у 20-их рр. Минулого століття даний платіж мав обмежену сферу дії в системі оподаткування тогочасного зразка. По-перше, його стягували лише у великих містах, де мешкало чимало заможних громадян. По-друге, даний платіж не сплачували особи, котрі володіли предметами розкоші за своїм офіційним статусом. У цілому, оподаткування надмірного багатства здійснювалось з предметів, користування якими вказувало на достатність особи, або перевищувало необхідні суспільні потреби [2, с. 90]. При цьому податкове навантаження з перекладалося на власників автомобілів, екіпажів, коней, собак.

Незважаючи на відсутність досвіду оподаткування надмірного багатства, Російська Федерація – одна з перших країн на пострадянському просторі, де було зроблено спробу впровадити податок на розкіш. Так, у 2007 р. на розгляд Державної Думи внесено проект законодавчого акта, в якому пропонувалось оподатковувати додатковим податком власників нерухомого майна, вартість якого перевищувала 15 млн руб, транспортних засобів, дорожчих 2 млн руб, а також ювелірних виробів і витворів мистецтва із ціною понад 300 тис руб [3]. Проте даний законопроект, пролобійований російським громадським і політичним діячем

Б. С. Міроновим, так і не одержав підтримку в депутатів. Адже переважна більшість з них потенційно виступала платниками податку на розкіш, тому інстинкт самозбереження взяв гору над свідомістю громадян демократичної держави оподатковувати надмірне багатство.

Натомість чимало противників справляння податку на розкіш, до яких належать як науковці, так і практики, наголошують на позиції щодо безперспективності його існування в податковій системі сучасного зразка, насамперед, через дублювання з іншими податковими платежами і невідворотність подвійного оподаткування. Власну точку зору вони обґрунтовують тим, що при купівлі автомобіля іноземного виробництва стягується мито й низка інших платежів. Крім того, так званий «дорожній податок», який сплачують власники транспортних засобів, залежить від об'єму двигуна та вартості автомобіля. Фактично таким чином у заангажованому вигляді оподатковується надмірне багатство.

Іншою не менш важливою проблемою є відсутність чіткого механізму справляння даного платежу з власників нерухомості, яка розташована в престижних районах міст-мільйонників. Адже доволі часто у «сталінських» квартирах можуть мешкати пенсіонери, ветерани й інші малозабезпечені категорії громадян. Тому дилема – сплатити податок або відмовитися від власності – стоїть досить гостро за своїми суспільно-політичними наслідками. В даному аспекті лише використання диференційованого підходу щодо оподаткування надмірного багатства, відпрацьованого упродовж багатьох років у демократично розвинутих країнах, може дати позитивний економічний ефект, не знижуючи гарантію з боку держави сприяти побудові середнього класу суспільства.

Найближчим часом впровадити податок на розкіш у контексті реалізації антикризового плану уряду має намір Болгарія. По-перше, планується оподатковувати власників яхт, літаків, автомобілів з потужністю понад 150 кінських сил та об'ємом двигуна більше 3 тис куб см. По-друге, сплачуватимуть даний платіж власники квартир і будинків, площа яких перевищує 250 кв м. По-третє, уряд хоче стягувати податок на розкіш з відсотків банківських депозитів, які перевищують 100 тис левів, або 50 тис євро. По-четверте, прем'єр-міністр країни Б. Борисов запропонував оподатковувати верхню межу на зарплати. У той же час представники профспілок і працедавців порадили уряду оголосити амністію на «тіньові» доходи, отримані від незлочинної діяльності. Якщо особи, які при-

ховували доходи і дорогі покупки, заплатять податок у розмірі від 5% до 10%, до бюджету може надійти близько 2,5 млрд євро [4].

Загальносвітова фінансово-економічна криза змусила й уряд нашої держави по-новому подивитися на проблему дефіцитності фінансів. Причому альтернативними заходами збільшення бюджетних доходів стало підвищення ставок акцизного збору на дорогі автомобілі, алкогольні та тютюнові вироби, а також зборів за спеціальне використання природних ресурсів. Зокрема, в 2010 р. мінімум удвічі (з попередніх 1 євро за 1 куб см двигуна) зріс акциз при імпорті автомобілів вартістю понад 50 тис євро, на 21,4% (з 14 грн за літр до 17 грн за літр) – рівень ставки акцизу на коньяк, з 69 грн до 200 грн за тисячу штук – адвалерна ставка акцизу на сигари [5]. Це дало змогу залучити до державного бюджету близько 5 млрд грн, підвищити соціальні гарантії на 38% і спрямувати додаткові кошти на виконання вимог нормативно-правових документів щодо невідкладних заходів з подолання бідності [6].

Щоправда, запропоновані зміни у вітчизняній податковій системі є дотичними в контексті оподаткування надмірного багатства. Позаяк за довго до цього суб'єктами законодавчої ініціативи – народними депутатами Ю. А. Бойком, Г. М. Герман і Ю. Р. Мірошніченком розроблено проект Закону України «Про податок на розкіш», що мав стати тим нормативно-правовим документом, на якому базується оподаткування товарів, робіт та послуг – предметів розкоші. Зважаючи на відсутність у нашій державі середнього класу і, як наслідок, великий контраст між багатими та бідними громадянами, про наявність такого платежу в податковій системі українське суспільство очікувало вже давно. Проте недоліки даного законопроекту стали лейтмотивом його неприйняття.

Зокрема, як зазначено у висновку до проекту Закону України «Про податок на розкіш», запропоноване визначення поняття «розкіш», до якого належать «товари, роботи чи послуги, вартість яких більш ніж у сто разів перевищує середню вартість аналогічних товарів, робіт чи послуг в Україні» [7], є недостатньо обґрунтованим і потребує суттєвого доопрацювання. У зв'язку із цим в процесі практичного застосування норм даного законодавчого акта буде важко, а іноді навіть неможливо визначити приналежність товару до предметів розкоші. Натомість для певної категорії товарів, які можна було б віднести до таких предметів, фактично

нереально встановити базову ціну розрахунку, що була б меншою у сто разів, а отже дані товари не оподатковуватимуться.

Також необхідно погодитися з позицією Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, оскільки певні непорозуміння можуть виникнути зі змістом статті 2 згаданого проекту законодавчого акта, відповідно до якої податок на розкіш має сплачуватися одноразово безпосередньо під час здійснення оплати за товари, роботу чи послуги. В такому разі продавець товару повинен мати повний спектр даних про його вартість на певну дату (до того ж, у кожному населеному пункті ціна на один і той же товар може суттєво відрізнятись). Крім того, в ньому чітко не встановлено, з яких джерел продавець отримуватиме таку інформацію і яким чином визначатиме базову ціну товару для розрахунку відповідного податкового платежу [8].

На жаль, у Податковому кодексі України податку на розкіш немає в переліку податкових платежів, а найбільше досягнення даного нормативно-правового документа – впровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Зокрема, його платниками визначено фізичних та юридичних осіб, в т. ч. нерезидентів, які є власниками об'єктів житлової нерухомості, а об'єктом оподаткування – об'єкт житлової нерухомості. Ставки податку встановлюються сільською, селищною та міською радою за 1 кв м житлової площі об'єкта житлової нерухомості в наступних межах: для квартир, житлова площа яких не перевищує 240 кв м, та житлових будинків, житлова площа яких не перевищує 500 кв м, – до 1% розміру мінімальної зарплати; для квартир, житлова площа яких перевищує 240 кв м, і житлових будинків, житлова площа яких перевищує 500 кв м, – 2,7% розміру мінімальної зарплати (впроваджується на законодавчому рівні станом на 1 січня звітного року) [9].

Тим часом у Податковому кодексі України пільги зі сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, розглядаються у двох ракурсах – зменшення бази оподаткування об'єктів житлової нерухомості та повне або часткове звільнення від сплати податку. В першому випадку база оподаткування об'єкта житлової нерухомості зменшується: для квартири – на 120 кв м і для житлового будинку – на 250 кв м. Такий підхід є «квазіпільгою» щодо осіб, котрі, зважаючи на низький рівень доходів, а також не велику площу об'єктів житлової нерухомості, не будуть спроможні сплачувати даний податок (зокрема, пенсіонери, ветерани

війни, люди з особливими потребами, громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та безробітні).

Подібно до оподаткування нерухомості, впровадження у найближчій перспективі податку на розкіш потребує зміни ідеології суспільства. Адже будь-який новий податковий платіж громадяни, зокрема багаті верстви населення, можуть сприйняти вкрай негативно. Відтак важливу роль має відігравати його спрямованість у вирішенні тих чи інших проблем соціально-економічного розвитку держави. Дуже важливо, щоб оподаткування надмірного багатства стало першочерговим чинником у зменшенні рівня і глибини бідності. Тобто надходження податку на розкіш слід використовувати за чітко визначеним цільовим призначенням – для фінансування невідкладних заходів з подолання бідності.

Підсумовуючи, слід відзначити, що на сучасному етапі бюджетно-податкових реформ доцільність впровадження податку на розкіш не має викликати жодних побоювань чи суперечок. Насамперед, для цього необхідна політична воля усіх гілок влади нашої держави оподатковувати надмірне багатство. Як не прикро звучить, незбалансованість бюджету, низький рівень соціальних виплат, незадовільний стан усіх ланок фінансової системи мають стати тим «лакмусовим папірцем», що пришвидшить впровадження даного платежу. При цьому механізм його справляння має базуватися на чітко вироблених науково-обґрунтованих підходах та бути адаптованим до вітчизняної практики.

Список використаних джерел:

1. Сиринов М. А. Земские налоги. Очерки по хозяйству местных самоуправлений в России / М. А. Сиринов. – М. : Юрьев, 1915. – 342 с.
2. Сиринов М. А. Местные финансы / М. А. Сиринов. – М. : Государственное издательство, 1926. – 216 с.
3. Зинорова Н. Налог на роскошь. Будет ли вторая попытка удачной? / Н. Зинорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webmoneys.ru/nalog-na-roskosh-budet-li-vtoraya-popytka-udachnoj/>. – Назва з екрану.
4. Білик О. У Болгарії вводять податок на розкіш і верхню межу на зарплати / О. Білик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrinformkorr.blox.ua/2010/03/U-Bolgariyi-vvodyat-podatok-na-rozkish-i-verhnyu.html>. – Назва з екрану.
5. Уряд введе податок на розкіш? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=9816. – Назва з екрану.
6. Україна має намір ввести податок на розкіш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fisco-inform.com.ua/?module=news&action=view&id=5192>. – Назва з екрану.
7. Проект Закону України «Про податок на розкіш» від 21 листопада 2008 р. №3405 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33722. – Назва з екрану.

8. Висновок на проект Закону України «Про податок на розкіш» від 21 листопада 2008 р. №3405 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33722. – Назва з екрану.

9. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=1297523306927586>. – Назва з екрану.

Сидор І. П.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Мобілізація певної суми грошових коштів для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій формує доходи бюджету. Доходи бюджету беруть участь у процесі перерозподілу вартості ВВП, а відтак, через видатки бюджету, відіграють значну роль у соціально-економічному розвитку держави.

Відповідно до положень Бюджетного кодексу України доходами державного та місцевих бюджетів визнаються: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом і трансферти [1].

Провідне місце в дохідній частині державного та місцевих бюджетів посідають податкові надходження. Податкові надходження представлені загальнодержавними та місцевими податками, зборами (обов'язковими платежами).

Основним законодавчим актом, який визначав особливості функціонування системи оподаткування в Україні до 01.01.2011 р. був Закон України «Про систему оподаткування» [2]. Починаючи з 01.01.2011 р. вступив в дію Податковий кодекс України [3], який за своїм змістом суттєво відрізняється від свого попередника як механізмами справляння окремих видів податкових платежів, так і складом загальнодержавних податків і зборів.

Відповідно до Податкового кодексу України до загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені Податковим кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім окремих випадків, передбачених цим Кодексом.

Насамперед, необхідно відмітити позитивні зміни у законодавстві з питань оподаткування стосовно скорочення переліку загальнодержавних податків та зборів і їх впорядкування (табл. 1). Зокрема, положеннями Податкового кодексу збережено основні бюджетоформуючі податки, такі як: ПДВ, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, мито, плата за землю. Окремі загальнодержавні податки і збори зазнали реформування. Так, податок з власників транспортних засобів замінив збір за першу реєстрацію транспортного засобу; збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету трансформовано у плату за користування надрами, збір за спеціальне використання природних ресурсів розписано на два види цього платежу: збір за спеціальне використання води та лісових ресурсів. Скасовано податок на промисел. Практично у незмінному вигляді збережено фіксований сільськогосподарський податок та збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства як податки на окремі види діяльності. Усі вище зазначені обов'язкові платежі відповідно до Бюджетної класифікації доходів бюджету формують податкові надходження.

Проте, слід зазначити, що не всі загальнодержавні податки і збори (як згідно Закону України «Про систему оподаткування», так і відповідно до Податкового кодексу України) входять до складу податкових надходжень, що суперечить основним положенням Бюджетного кодексу України (табл. 1).

Таблиця 1

Загальнодержавні податки і збори у складі податкових і неподаткових надходжень бюджету*

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ визначені:	
<i>Податковим кодексом України</i>	<i>Законом України «Про систему оподаткування»</i>
Податкові надходження	
податок на додану вартість;	податок на додану вартість;
акцизний податок;	акцизний збір;
податок на прибуток підприємств;	податок на прибуток підприємств;
податок на доходи фізичних осіб;	податок на доходи фізичних осіб;
мито;	мито;
плата за землю;	плата (податок) за землю;
збір за першу реєстрацію транспортного засобу;	податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;

* Примітка. складено автором за даними джерел [2; 3].

фіксований сільськогосподарський податок;	фіксований сільськогосподарський податок;
---	---

Продовження таблиці 1

збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;	збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;
	податок на промисел;
плата за користування надрами;	збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
збір за спеціальне використання води;	збір за спеціальне використання природних ресурсів;
збір за спеціальне використання лісових ресурсів;	
Неподаткові надходження	
збір за використання радіочастотного ресурсу України;	збір за використання радіочастотного ресурсу України;
збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками;	збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками;
збір у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності;	збір у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності;
рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України;	рентні платежі;
рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні;	
	плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності;
	єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України;
	збори до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (початковий, регулярний, спеціальний);
	збір за проведення гастрольних заходів;
	судовий збір;
	збір на соціально-економічну компенсацію ризику населення, яке проживає на території зони спостереження.
	державне мито;
	збір на обов'язкове державне пенсійне страхування;
Цільові фонди	
екологічний податок;	збір за забруднення навколишнього

Зокрема, у переліку загальнодержавних податків і зборів є такі, що відносяться до складу неподаткових надходжень чи цільових фондів бюджету.

Таким чином, інша група загальнодержавних податків і зборів (окрім вище названих) складає неподаткові надходження бюджету. Їх кількість та механізми справляння також зазнали змін у процесі реформування законодавства з питань оподаткування. Зокрема, у прийнятому Податковому кодексі збереглися такі збори як: збір на використання радіочастотного ресурсу, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну, теплову енергію та затвердженого тарифу на природний газ, а також рентна плата. Усі інші збори виключені із переліку загальнодержавних податків і зборів.

Збір за забруднення навколишнього природного середовища замінив екологічний податок, який наповнює цільові фонди бюджету.

Якщо скорочення переліку загальнодержавних податків і зборів та прийняття єдиного зведеного законодавчого акту з питань оподаткування є позитивним аспектом діючої практики, то перенесення недоліків попередніх правових актів з питань оподаткування до Податкового кодексу вносить суттєву плутанину у визначення податкових і неподаткових платежів. Зокрема, у Законі України «Про систему оподаткування» та у Податковому кодексі України визначено перелік загальнодержавних податків і зборів велика кількість яких входить до складу не лише податкових надходжень, а й неподаткових платежів бюджету.

З метою чіткого врегулювання норм податкового права необхідно визначити сутність податкових і неподаткових надходжень, а також основні критерії їх розмежування.

Податковими надходженнями визнаються податки і збори (обов'язкові платежі), яким притаманний податковий метод мобілізації доходів бюджету. А самі податкові надходження досить часто асоціюються з податками. Податки проявляються у фінансових відносинах держави з фізичними і юридичними особами щодо примусового вилучення частини доходів з метою формування фінансових ресурсів бюджетів різних рівнів. Таке вилучення частини доходів здійснюється на засадах одностороннього руху фінансових ресурсів від платників податків до держави.

За формою виявлення податки є особливим видом обов'язкових платежів. Вони відрізняються від інших обов'язкових платежів за такими ознаками:

- податки вилучаються на умовах безповоротності і безоплатності;
- односторонність встановлення обсягу сплати податку без попереднього погодження з платниками;
- сплата податку відбувається лише до бюджету;
- отримання грошових коштів у формі податків не має конкретного цільового призначення;
- податки є невід'ємним атрибутом держави і базуються на державних актах найвищої юридичної сили.

Податки – не єдина форма акумуляції грошових коштів до бюджетів та інших державних фондів. Існують ще обов'язкові платежі (збори, відрахування), яким притаманні ознаки податків:

- збори – стягуються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між державою та платником. Відповідають на запитання за що? Розмір плати залежить від розміру ресурсів, що використовуються, а надходження плати державі визначається державною власністю на ці ресурси;

- відрахування, внески – обов'язкові платежі, яким притаманні ознаки цільового призначення. Відповідають на запитання на що?

Характерними особливостями податку, які відрізняють його від інших обов'язкових платежів (зборів, відрахувань), є те, що він:

- стягується на умовах безповоротності. Повернення податку можливе тільки в разі його переплати або тоді, коли законодавством передбачені пільги щодо цього податку;

- має односторонній характер встановлення. Сплата податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

- може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого грошового фонду;

- не має цільового призначення;

- є виключно атрибутом держави і базується на актах вищої юридичної сили.

Сутність неподаткових надходжень у законодавчих актах, навчальній і науковій літературі не подається та, як правило, зводиться до пере-

ліку складових, а саме: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження.

На нашу думку, неподаткові надходження відображають сукупність розподільчих відносин примусового, обов'язкового характеру, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами з приводу формування централізованих фондів грошових коштів (державного і місцевих бюджетів) із застосуванням неподаткового механізму мобілізації платежів з метою подальшого їх використання для задоволення суспільних потреб.

Відмітимо, що як податковим, так і неподатковим надходженням властиві багато спільних ознак: обов'язковість сплати, джерело формування доходів бюджету держави; участь у перерозподілі вартості ВВП; платниками виступають як юридичні, так і фізичні особи; справляння регулюється відповідними нормативно-правовими актами. Проте, є три суттєві відмінності, які дозволяють розмежовувати податкові і неподаткові надходження. Так, характерними ознаками неподаткових надходжень бюджету є:

- заздалегідь визначене цільове використання платежів;
- окремі із неподаткових платежів можуть мати разовий чи випадковий характер (адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу);
- неподатковий метод мобілізації платежів, який передбачає формування неподаткових доходів від продуктивної діяльності держави та від реалізації її майнових прав у вигляді доходів, дивідендів, надходжень, плати та зборів. Зокрема, доходи від продуктивної діяльності надходять від підприємницької діяльності держави (державний сектор економіки) та від надання певних послуг, а доходи від майнових прав — у вигляді доходів від використання державного майна та угідь.

Таким чином, здійснивши аналіз складу загальнодержавних податків і зборів на предмет їх відповідності вітчизняному законодавству та механізмам мобілізації, слід відмітити, що до загальнодержавних податків і зборів відносять ті обов'язкові платежі, яким притаманний неподатковий механізм мобілізації. Саме тому, на нашу думку, необхідно внести корективи у вітчизняне законодавство з метою розмежування податкових і неподаткових платежів зважаючи на методи та механізми їх мобілізації

до бюджету, а також найбільш суттєвий характер неподаткових платежів – це еквівалентні взаємовідносини їх платників з державою.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI // Відомості Верховної ради України. – 2010. – №50-51. – 572 с.
2. Закон України «Про систему оподаткування в Україні» від 25.06.1991 р. №1251–XII // Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755–VI // Офіційний вісник України. – 2010. – №92. Том 1. – Ст. 9.

Стоян В. І.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

КАЗНАЧЕЙСЬКА СИСТЕМА КАСОВОГО ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ: ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Незаперечним визнається той факт, що бюджет є найдієвішим інструментом, завдяки якому держава має можливість впливати на економічні, соціальні та політичні процеси. Тому надзвичайно важливим є забезпечення ефективного механізму його виконання. Виконання бюджетів завжди було питанням, обговорення якого викликало дискусії. Воно може мати домінуюче значення у критичні моменти розвитку держави або обмежений характер у період відносної стабільності.

Внаслідок цього не менша увага прикута і до органу, який уповноважений виконувати державний та місцеві бюджети, тобто організувати процес надходження та розподілу бюджетних коштів. Такими функціональними повноваженнями наділена Державна казначейська служба України.

В економічній літературі проблеми організації виконання державного та місцевих бюджетів висвітлені достатньо широко. Однак недостатньо дослідженими залишаються проблеми, породжені самою практикою казначейської системи касового виконання бюджетів за доходами та видатками. Слід зазначити, що протягом усієї історії становлення та розвитку Казначейства України, в першу чергу, вирішувались питання реалізації та впровадження його функціональних повноважень. Питання якості обслуговування, розширення переліку послуг залишалися поза увагою як з точки зору суто організаційних, так і методологічних аспектів.

З метою отримання максимального ефекту від касового виконання бюджетів необхідні подальші дії, спрямовані на удосконалення чинної системи. В умовах складного фінансового стану економіки країни, зниження надходжень до бюджетів держава вимушена шукати додаткові джерела та тимчасово залучати їх для своєчасного покриття видатків. Такими додатковими джерелами мають стати тимчасово вільні кошти державного та місцевих бюджетів і цільових фондів, закумульовані на єдиному казначейському рахунку (ЄКР).

Консолідація бюджетних коштів на єдиному рахунку казначейства підвищила оперативність управління коштами бюджету. Проте, як видно з табл. 1, по державному бюджету залишок на єдиному казначейському рахунку станом на 01.01.2011 року склав 2 724 млн грн, що у 2,6 рази більше порівняно з початком 2010 року та проте залишається істотно меншим, ніж у 2005–2009 роках.

Таблиця 1

Вхідне сальдо ЄКР у 2003–2011 рр., (станом на початок місяця)

(млн грн)

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Січень	452	2 205	4 950	17 015	9 084	4 378	7 715	1 055	2 724
Лютий	1 811	4 005	6 750	19 480	11 220	10 015	7 946	1 835	
Березень	1 637	5 433	6 957	19 357	13 834	14 141	5 988	1 334	
Квітень	903	5 652	6 866	16 323	14 865	15 571	5 453	5 412	
Травень	740	4 749	5 342	15 053	14 539	12 361	3 363	6 312	
Червень	1 180	5 573	7 685	16 415	16 557	18 085	4 966	5 478	
Липень	594	9 651	5 549	13 767	13 680	14 376	4 134	7 352	
Серпень	341	13 194	7 797	13 338	15 508	14 212	2 583	8 713	
Вересень	752	15 242	10 270	16 121	17 121	19 165	6 576	13 806	
Жовтень	2 508	12 883	8 267	15 091	13 217	15 857	3 544	8 751	
Листопад	3 092	9 603	7 148	13 840	13 340	11 430	3 311	5 749	
Грудень	4 475	8 703	27 350	15 149	15 229	16 995	3 291	10 926	

Рекордного значення у минулому році залишки на ЄКР досягли до початку вересня 2010 року – 13 806 млн грн, після чого на початок листопада вони зменшилися до 5 749 млн грн, а на початок грудня знову вирости до 10 926 млн грн. Значні суми залишків на ЄКР пояснюються крупними зовнішніми залученнями. За грудень залишки на ЄКР зменшилися у чотири рази. Це свідчить про прогресуючий спад економіки, який зумовив використання всіх коштів, які надходили до бюджету.

Як засвідчує практика, у 2010 році, як і в попередніх роках, значний обсяг субвенцій з державного бюджету виділявся в останні робочі дні, а тому зазначені кошти не могли бути використані та поверталися назад до державного бюджету. Тому при аналізі залишків коштів на ЄКР необхідно враховувати фактор використання коштів: чи всі передбачені програми були профінансовані та чи розпорядники та одержувачі коштів змогли використати ці кошти.

За наявності постійного щоденного залишку коштів і відповідних законодавчих актів Державне казначейство може здійснювати операції на фінансовому ринку, тісно співпрацюючи з Національним банком України. Здійснення операцій на фінансових ринках щодо розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на депозитних рахунках у Національному банку України та установах комерційних банків забезпечить додаткове джерело доходів, що дасть можливість зменшити навантаження на видаткову частину державного бюджету. Купівля і продаж державних цінних паперів Державним казначейством України шляхом операцій на відкритому фінансовому ринку тільки підвищить їхню ефективність та забезпечить більші гарантії державної скарбниці.

В умовах формування прогресивних засад мобілізації податків, зборів і обов'язкових платежів важливу роль має відігравати контроль за запровадженням та дотриманням єдиної системи формування доходів бюджетів. Виконання планових показників доходів бюджетів має відстежуватися на стадіях виконання, звітування і постійно контролюватися з використанням державно-правових методів контролю з регулювання потоків державних фінансових ресурсів.

Потрібно посилити контроль за спрямування бюджетних коштів на стадії реєстрації зобов'язань розпорядників бюджетних коштів. Мають бути чітко визначені етапи контролю залежно від складності платежу, а також необхідно розмежувати відповідальність за порушення законодавства при взятті зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів, процесу їх виконання та спрямування бюджетних коштів на їх оплату.

Також слід звернути увагу на той факт, що нормативними документами, які регламентують порядок обслуговування розпорядників бюджетних коштів в органах казначейства, не врегульоване питання щодо термінів розгляду зобов'язань розпорядників бюджетних коштів з моменту їх надання в органи державного казначейства до взяття на облік, а також

до їх погашення. У розпорядників бюджетних коштів склалось ставлення до органів державного казначейства щодо терміну проходження платежу аналогічне банківському, тобто платіж має виконуватись в день його надання в органи казначейства.

Врегулювання даного питання сприятиме дотриманню бюджетної дисципліни як розпорядниками бюджетних коштів, так і органами казначейства: зникнуть підстави у розпорядників коштів висловлювати незадоволення, платежі будуть здійснюватись з урахуванням пріоритетності видатків та у визначені терміни. Це дозволить оперативно прогнозувати стан єдиного казначейського рахунку і приймати оперативні управлінські рішення щодо залучення або використання тимчасово вільних коштів.

Таким чином, підвищення ефективності механізму казначейського виконання бюджетів вимагає подальшого вдосконалення управління бюджетним процесом і підвищенні міри відповідальності органів, які беруть участь у виконанні бюджету, що в цілому позитивно вплине на бюджет держави.

Ткачук Н. М.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРВИННОГО ПУБЛІЧНОГО РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ БАНКАМИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ КАПІТАЛУ

Розвиток кризових явищ у фінансовій сфері посилив роль IPO (первинного публічного розміщення акцій) як способу нарощення обсягів капіталізації банків. Об'єднання іноземного капіталу з вітчизняними банківськими структурами можливе сьогодні за трьома варіантами: перший – поступове злиття, проникнення іноземних інвесторів у вітчизняні банки, другий – вихід на відкритий ринок первинного публічного розміщення акцій (IPO), третій – приватне розміщення акцій (PP). Слід зауважити, що перший дає змогу українським акціонерам і власникам пристосуватися до співіснування з іноземними інвесторами. Другий спосіб – IPO (Initial Public Offering) дає змогу власникам українських кредитних установ управляти своїми банками, незважаючи на продаж частини акцій іноземним інвесторам на відкритому ринку.

Первинне публічне розміщення акцій є одним із найбільш важливих механізмів на ринку капіталу, який одночасно можна вважати інструмен-

том фінансування розвитку банку, а також способом реалізації інвесторами своїх прибутків на здійсненні інвестиції. Зазвичай під IPO розуміють первинне, публічне розміщення цінних паперів на фондовому ринку з метою залучення капіталу [1; 2]. У Великобританії для визначення даного поняття використовують термін «flotation» (розміщення) [1]. Отже, в класичному трактуванні IPO є первинним розміщенням акцій компанії на фондовій біржі з внесенням їх до списку акцій, що котируються на цій біржі (лістинг). На відмінну від кредитного фінансування, розміщення акцій не зобов'язує банка-емітента сплачувати нараховані відсотки після емісії цінних паперів, крім того, обсяги залучених фінансових ресурсів є значно більшими, ніж отримані кредити чи суми від випуску облігацій, а факт котирування акцій на міжнародних фондових біржах значно підвищує статус банку-емітента. Вважаємо за доцільне виділити характерні ознаки операцій IPO [3]:

- спосіб відчуження – первинне публічне розміщення (Primary Public Offering – PPO), дорозміщення (додаткова емісія нових акцій) – follow-on чи публічний обіг – вторинне публічне розміщення (Secondary Public Offering – SPO);

- спосіб розміщення – відкрита підписка (публічна пропозиція);

- вид цінних паперів, що пропонуються до розміщення – акції;

- місце розміщення – фондова біржа (організований ринок – Direct Public Offering – DPO) або позабіржовий ринок;

- публічне розміщення цінних паперів здійснюється вперше.

Зауважимо, що вітчизняний фондовий ринок в силу своєї нерозвиненості ще не користується популярністю серед іноземних інвесторів, відтак українським банкам, які прагнуть відкритості і розмістити свої акції серед інвесторів варто обирати провідні світові фондові центри, до яких відносяться: Нью-Йоркська, Лондоська фондові біржі та фондові біржі Європи. Нью-Йоркська фондова біржа (NASDAQ/NYSE) вважається багатопрофільним і найбільшим світовим фондовим ринком з єдиною системою торгів, вимогами реєстрації цінних паперів, жорсткими вимогами до процедури лістингу та високими стандартами фінансової звітності. На Лондонській фондовій біржі (LSE) пропонують три варіанти лістингу: 1) первинне розміщення акцій на головному ринку (main market); 2) спеціальний лістинг депозитарних розписок (ADR); 3) первинне розміщення акцій на альтернативному інвестиційному ринку (AIM). Крім того існують

гнучкі нормативні вимоги, дозволені різні методи ведення торгів цінними паперами, значно дешевша процедура лістингу та менші витрати на підготовку IPO. В Європі емітенти можуть здійснити розміщення власних акцій на регіональній фондовій біржі певної європейської країни або через комплексну фондову біржу Euronext.

Наведемо основні переваги публічного виходу банків на первинний ринок, а також обов'язки, які необхідно виконувати банку, що здійснив таке розміщення своїх акцій. Отже, перевагами операцій IPO на фондовій біржі є:

- зростання обсягів інвестування в результаті доступу до більш ємкого й ефективно організованого та функціонуючого фондового ринку;
- збереження контролю над бізнесом;
- можливість отримання безпроцентного фінансування;
- набуття високої ринкової оцінки (заради цього деколи і варто проводити IPO), що веде до підвищення статусу та рейтингу довіри до банку;
- можливість зміни власниками своєї частки в бізнесі;
- диверсифікація ризиків власників банку за рахунок їх переведення в міжнародну сферу.

В той же час, операції з первинного публічного розміщення акцій на фондовому ринку накладають на емітента такі обов'язки [4]:

- здійснення успішної фінансово-економічної діяльності, стійке зростання фінансовий показників, частки ринку, ліквідності й фінансової стійкості;
- доведення розміру активів до 5-10 млн дол. США, оптимально – 25 млн дол. США (вважається недоцільним проведення IPO, якщо 15-30% статутного капіталу становить менше 50-200 млн дол. США);
- проходження аудиту за міжнародними стандартами та складання фінансової звітності за міжнародними формами;
- здійснення діяльності у вигідних для інвесторів сферах економіки;
- наявність довгострокової конкретної і зрозумілої стратегії розвитку бізнесу, а також кваліфікованого і компетентного менеджменту;
- повна прозорість, що передбачає розкриття інформації про акціонерів, структуру власності, а також управління банком.

Доцільно також відмітити, що операції первинного публічного виходу на фондовий ринок мають й деякі негативні моменти, що в окремих

випадках робить їх менш привабливим інструментом залучення капіталу, а саме:

- високі витрати на проведення операції публічного розміщення акцій;
- труднощі створення ринка акцій для невеликих компаній;
- існування ймовірності втрати контролю, якщо власник не володіє великою часткою акцій компанії;
- використання конкурентами фінансової інформації компанії, яка оприлюднюється під час підготовки та здійснення IPO;
- ризик колективних судових позовів з боку інвесторів у випадках падіння ціни акцій;
- постійний тиск з боку інвесторів й аналітиків, які вимагають покращення результатів роботи.

Виходячи з вищевикладеного зрозуміло, що ідея виходу українських банків на відкритий фондовий ринок є непопулярною через неготовність їх власників прийняти відкритість і публічність, які пов'язані з постійним контролем і тиском нових інвесторів і регулюючих органів. Тому найбільші вітчизняні банки частіше вирішують питання недостатньої капіталізації за рахунок пошуку стратегічних інвесторів в особі іноземних банків, а великі та середні представники банківського бізнесу прагнуть використати вихід на фондовий ринок в першу чергу задля підвищення вартості акцій з метою їх подальшого продажу або покращення власного іміджу. Відтак можна сказати, що операції IPO для вітчизняних банків є поки що ефективним інструментом стратегічного продажу банку, а не способом довгострокового фінансування.

Суттєві складності в операціях IPO існують і для інвесторів, які прагнуть вигідно розмістити свої кошти. Основні ризики інвесторів пов'язані, в першу чергу, із потенційним завищенням цін на акції їх розміщенні, недостатнім рівнем розкриття інформації про емітента та його цінні папери, а також наявністю конфліктів інтересів між фінансовими посередниками та емітентом при здійсненні первинного публічного виходу на фондовий ринок.

Основними стримувальними факторами проведення операцій IPO українськими банками на сьогодні є нерозвиненість фондового ринку, закритість вітчизняної банківської системи, низький рівень капіталізації, значні витрати таких операцій, законодавчі проблеми і небажання реа-

льних власників втратити контроль над своєю власністю. Здебільшого банки просто не готові вийти на відкритий фондовий ринок через низьку інвестиційну привабливість їхніх цінних паперів. Необхідним кроком на шляху первинного розміщення акцій для багатьох вітчизняних банків на міжнародному фондовому ринку є внутрішні процеси консолідації.

Список використаних джерел:

1. Геддес Р. IPO и последующие размещения акций / Р. Геддес. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007.
2. Нетыкша О. IPO: пути к достижению цели / Оксана Нетыкша // Финансовый директор. – 2006. – №10. – С. 10–19.
3. Алексеева И. А. Понятие и виды IPO / И. А. Алексеева, А. А. Турченко // Финансовый менеджмент. – 2009. – №4. – С. 34–41.
4. Негин Г. IPO банков: украинский счёт / Геннадий Негин // Банковский менеджмент. – 2007. – №9. – С. 13–19.

Тріпак М. М.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ПЛАНУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Практика ринкових країн свідчить, що міцне місцеве самоврядування неможливе без відповідного матеріального та фінансового підґрунтя. У багатьох країнах при формуванні дохідної частини органам місцевої влади надходять місцеві податки та збори, обсяг яких досить значний. До складу місцевих належать такі податки, які в нашій країні законодавчо визнаються, як загальнодержавні (податок на прибуток підприємств, податок на доходи громадян, майнові податки та місцеві акцизи). З огляду на це, вітчизняна система місцевого оподаткування потребує докорінного реформування. До недоліків існуючої в Україні системи формування місцевих бюджетів можна віднести високий рівень концентрації фінансових ресурсів у Державному бюджеті, що знижує значення місцевих бюджетів у вирішенні життєво важливих для населення завдань.

Проблематика планування коштів місцевих бюджетів привертає увагу багатьох представників вітчизняної фінансової науки. Серед вчених варто виділити внесок, насамперед: В. Андрущенко, О. Василика, В. Дем'янишина, А. Єпіфанова, О. Кириленко, В. Кравченка, М. Кульчицького, І. Луніної, Ц. Огня, В. Опаріна, В. Павлова, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Ринкова економіка в країні ставить перед собою завдання, які потребують пошуку нових можливостей поповнення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування у формі широкомасштабних, або часткових податкових реформ, введенням нових податків, зміною податкової бази, співвідношенням різних видів податків, перерозподілом податкового тягаря та інше.

Місцеві органи влади в умовах нормативного розподілу ресурсів мають можливості формувати власну бюджетну політику, хоча при цьому обмежується їх автономність і вони працюють у рамках, визначених загальнодержавними нормативними актами. Запорукою успіху місцевої бюджетної політики може бути лише прозоре та відкрите формування проектів бюджетів та отримання підтримки й схвалення місцевим населенням. Залучення громадян є найбільш важливою проблемою під час розробки та затвердження місцевих бюджетів. Базовим принципом демократичних держав є те, що рішення, спрямовані на розв'язання проблем громадян, мають ухвалюватись і реалізовуватись з їх активною участю.

Отже, задля того, аби місцеві органи влади мали незалежну фінансову базу, необхідно, перш за все, надати цим органам відповідні повноваження, збільшити коло прав у бюджетно-фінансовій сфері. Чільне місце серед бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування відводиться саме отриманню бюджетних доходів. Ці повноваження слугують створенню фінансової самостійності та ефективної фіскальної бази органів місцевого самоврядування. Ступінь фінансової самостійності місцевих органів влади характеризує незалежність держави в цілому, потенційні можливості її економічного розвитку, рівень демократичних прав і свобод громадян. Ефективність фінансової системи України буде досягнута лише у випадку забезпечення фінансової спроможності і фінансової самостійності окремої території. Фінансову незалежність місцевого самоврядування слід розглядати як межі можливостей економічної діяльності на основі економічної ефективної раціональності, здатність місцевих органів влади до самостійного вирішення питань, що входять до їх компетенції, з метою забезпечення соціально-економічного розвитку території.

У результаті дослідження теоретичних та практичних засад планування доходів місцевих бюджетів та його особливостей у сучасних умовах ми прийшли до таких висновків:

1) Бюджетному плануванню належить вагоме значення, оскільки від правильного визначення планових показників бюджету залежить рівень його виконання. Вирішення проблем бюджетного планування частково може бути забезпечене за умови розробки і застосування відповідних нових підходів в сфері планування фінансових ресурсів адміністративно-територіальних утворень в Україні, які дадуть змогу забезпечити ефективний розподіл та використання бюджетних коштів, оскільки проблема неефективного використання коштів та поліпшення якості надання державних послуг є давно назрілою проблемою, особливо і період нестачі бюджетних ресурсів;

2) Методологія планування доходів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, за допомогою методу ковзної середньої та коефіцієнту актуалізації індексів відносної податкоспроможності, містить недоліки, а саме:

– для розрахунку індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці не враховувалась недоїмка (заборгованість перед бюджетом) та переплати по цим надходженням;

– не враховано чисельність населення яке працює за кордоном у регіоні і в країні у цілому;

– відсутність в розрахунку ухилення від сплати податку на доходи з фізичних осіб (проведення виплат заробітної плати у «конвертах»);

– щорічна зміна влади, а надалі і законодавства, яке трактує методологію формульних розрахунків в сфері бюджетного планування доходів місцевих бюджетів;

– запровадження необґрунтованих вагових коефіцієнтів тощо.

3) При плануванні надходжень першого кошику місцевих бюджетів в аналізованій адміністративно-територіальній одиниці перевагу можна віддати або принципу бюджетної еквівалентності, або принципу національної солідарності. В основі першого лежать ідеї податкової справедливості, вжиті в даному випадку не тільки стосовно визначених громадян або підприємств, але і жителів регіону в цілому. Відповідно до цього принципу доходи місцевих бюджетів повинні відповідати тому податковому навантаженню, що несуть жителі регіону, а, отже, можливості оде-

ржання ними суспільних благ і послуг, наданих за рахунок місцевих бюджетів, повинні зростати в міру збільшення обсягу податків, що збираються в даному регіоні. В основі другого принципу лежать не тільки загальні розуміння громадянської солідарності, але і ряд економічних аргументів, відповідно до яких держава повинна прагнути до вирівнювання, певною мірою, фінансових можливостей регіонів. По-перше, держава гарантує надання громадянам ряду соціальних послуг на визначеному рівні. По-друге, у ряді випадків регіональна диференціація податкових надходжень обумовлена технікою стягування податків і в силу цього теж може зажадати перерозподілу доходів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний менеджмент: Підручник / В.Федосов, В.Опарін, Л.Сафонова та інші; – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
2. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України: У 6т. Т.5: Реформування міжбюджетних відносин і зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування / М.Я.Азаров, Ф.О.Ярошенко, В.Г. Бодров та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 400 с.
3. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Монографія. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток і ЛТД», 2005. – 642 с.
4. Чечетов М.В., Чечетова Н.Ф., Бережна А.Ю. Бюджетний менеджмент: Навчальний посібник. В 2-х ч. Ч. 1.– Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004, – 560 с.
5. Шарль Бланкарт: Державні фінанси в умовах демократії. За науковою редакцією В.М.Федосова. – Київ „Либідь», 2000.– 654 с.

Тулай О. І.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із основних завдань інвестиційної діяльності є організація її фінансування, що дозволяє забезпечити інвестиційні проекти інвестиційними ресурсами. Інвестиційна діяльність підприємства в усіх її формах здійснюється за рахунок усіх можливих джерел.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» джерела інвестування за каналами надходження інвестиційних коштів можна класифікувати: власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, повернення збитків щодо аварій, стихійного лиха, грошових накопичень та заощаджень фізичних та юридичних осіб та ін.); займані (позикові) фінансові кошти інвестора (облігаційні займи, банківські та бюджетні кредити); залучені фінансові кошти інвестора (кошти від

продажу акцій, пайові та інші вклади фізичних та юридичних осіб); бюджетні інвестиційні асигнування; безоплатні та благодійні вклади, пожертвування організацій, підприємств, громадян.

Отже, основною особливістю формування інвестиційних ресурсів є використання широкого поля джерел, засобів і методів фінансування інвестиційної діяльності та їх впливу на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Джерела формування інвестиційних ресурсів умовно можна поділити на три основні групи: власні, залучені та позичені.

Власні інвестиційні джерела підприємства є основними. До них належать:

- прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- амортизаційні відрахування;
- раніше виконані довгострокові фінансові вкладення, строк сплати яких закінчується в поточному періоді;
- реінвестований прибуток шляхом продажу частини основних фондів;
- страхова сума відшкодування збитків, викликаних втратою майна;
- частка зайвих оборотних активів, що іммобілізується в інвестиції;
- гранти.

Власні джерела інвестицій підприємства порівняно із залученими та позиковими характеризуються простотою і швидкістю залучення, високою віддачею за критерієм норми прибутковості капіталу (не вимагають сплати позикового відсотка в будь-яких його формах). Використання власних ресурсів істотно знижує ризик неплатоспроможності й банкрутства підприємства, і при цьому управління цілком зберігається в руках його засновників.

Разом з тим власні джерела обмежені, не дають змоги істотно розширити інвестиційну діяльність за сприятливої кон'юнктури ринку. Недостатність зовнішнього контролю за ефективністю використанню власних інвестиційних ресурсів при некваліфікованому управлінні ними може призвести до складних фінансових наслідків для підприємства.

Разом із власними джерелами інвестицій використовуються залучені кошти: емісія акцій підприємства; емісія інвестиційних сертифікатів (інвестиційних фондів і компаній); внесок сторонніх вітчизняних та зару-

біжних інвесторів у статутний фонд; безкоштовне цільове інвестування, що надається державними органами та комерційними структурами.

Серед залучених джерел насамперед розглядається можливість залучення акціонерного капіталу. Це джерело може бути використане підприємствами та їхніми самостійними структурами (дочірніми підприємствами), утвореними у формі акціонерних товариств. Підприємства вже сьогодні широко використовують можливості залучення акціонерного капіталу до інвестиційної діяльності.

Однією з форм додаткового залучення капіталу є розширення статутного фонду за рахунок додаткових внесків (паїв) вітчизняних та закордонних інвесторів.

Серед залучених коштів розглядається також безоплатне цільове інвестування, що надається державними органами та комерційними структурами.

Важливими джерелами інвестицій є такі можливі позикові кошти: довгострокове кредитування; цільовий державний кредит; інвестиційний податковий кредит; інвестиційний лізинг; інвестиційний селенг.

Найбільш досконалий розподіл фінансових ресурсів інвестиційної діяльності – це виділення двох груп джерел: зовнішні та внутрішні джерела інвестування. Внутрішні джерела інвестування – це національні джерела: власні кошти підприємств, ресурси фінансового ринку, заощадження населення, бюджетні інвестиційні асигнування. Зовнішні джерела – це іноземні інвестиції, кредити, позики. Ця класифікація відображає структуру фінансових джерел щодо їх формування та використання на рівні національної економіки в цілому, тобто на макроекономічному рівні.

До зовнішніх джерел суб'єкту господарювання належать такі: бюджетні інвестиції, кошти кредитних установ та організацій, страхових компаній, недержавних пенсійних та інвестиційних фондів, інших інституціональних інвесторів, збереження населення, продаж цінних паперів та ін. Внутрішні джерела суб'єкта господарювання – це прибуток, амортизація, інвестиції власників підприємства. Ці джерела характеризуються спрощеним та швидким залученням, не потребують сплати кредитного процента, суттєво знижують ризик неплатоспроможності та банкрутства підприємства і при цьому управління повністю залишається в руках власників.

Зовнішні джерела формування інвестиційних ресурсів (позикові і залучені) мають порівняно із внутрішніми такі позитивні характеристики, як високий обсяг можливого їх залучення, більш жорсткий зовнішній контроль за ефективністю інвестиційної діяльності та реалізацією внутрішніх резервів її підвищення. Проте існують проблеми щодо їх залучення й оформлення: більш тривалий період залучення, необхідність надання відповідних гарантій щодо застави майна (на платній основі). Якщо підприємство використовує зовнішні джерела інвестицій, підвищується ризик його банкрутства у зв'язку з несвоєчасним погашенням отриманих позичок, втрачається частина прибутку від інвестиційної діяльності у зв'язку з необхідністю сплати позичкового відсотка.

При розподілі джерел інвестиційної діяльності підприємства на зовнішні та внутрішні з урахуванням макро- та мікроекономічного рівнів необхідно враховувати також специфіку організаційно-правових форм господарювання (приватних, колективних, спільних підприємств).

Аналіз структури інвестування за джерелами фінансування в Тернопільській області у 2009 році вказує на активізацію інвестування в реальний сектор економіки та інфраструктуру. Так, питома вага капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик становить 21,2% від загального обсягу, за рахунок власних коштів підприємств та організацій – 43,1%, коштів населення на будівництво власних квартир та індивідуальне житлове будівництво – 24,9%.

Водночас на фоні високої інвестиційної активності банків, підприємств та населення Тернопільської області, низькою залишається активність іноземних інвесторів (вкладено лише 1,2% від загального обсягу вітчизняних інвестицій), інвестиційних фондів (0,1%), місцевих органів влади (місцеві бюджети – 1,9%), що свідчить про недостатню увагу до процесів інвестування місцевих органів влади (в першу чергу, щодо встановлення пріоритетів при прийнятті рішень про виділення земельних ділянок для реалізації інвестиційних проектів).

Аналіз галузевої структури залучення інвестицій в Україні у 2009 році підтверджує інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання таких видів економічної діяльності: промисловість (32,9% від загального обсягу залучених інвестицій), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (21%), транспорт і зв'язок (14%) та торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особис-

того вжитку (10,6%). Найбільше зростання обсягів інвестицій спостерігалось у сільському господарстві та мисливстві – 142,3% до показника 2008 року.

Лідерами в залученні інвестицій є м. Київ (46,6 млрд грн), Донецька (22,1 млрд грн) та Дніпропетровська (18,1 млрд грн) області. Позитивні темпи зростання залучення інвестицій в основний капітал мали місце у 12 регіонах країни. З них високі темпи зростання інвестування досягнуті в Херсонській (132,8%), Чернівецькій (125,5%), Житомирська (119,8%) та Хмельницькій (119,4%) областях країни.

Аутсайдерами в залученні інвестицій є Тернопільська та Сумська області, обсяги інвестування в яких становлять лише 2,8 та 3 млрд грн.

Аналіз макроекономічних показників розвитку країни загалом та Тернопільської області зокрема засвідчує суттєвий вплив фінансової кризи на інвестиційні процеси. Найсуттєвішими чинниками уповільнення інвестиційних процесів у 2009 році були: фактичне припинення кредитування банківськими установами через відтік депозитів і кризи ліквідності, скорочення внутрішнього і зовнішнього платоспроможного попиту, очікування населенням спаду на ринку нерухомості.

Хомин І. П.

к. е. н., старший викладач кафедри фінансів

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ: ТЕОРЕТИЧНІ БАЗИСИ ТА ПРАГМАТИКА СУЧАСНОСТІ

Капітал у процесі відтворення проходить стадії економічного кругообороту, а саме виробництва, розподілу, обміну і споживання, поперемінно приймаючи грошову, виробничу і товарну форми у відповідності з класичною формулою відтворення $G - T - B - T' - G'$, де кожна грошова одиниця, інвестована в певні активи для отримання доходу, має принести грошовий потік [1, с. 71]. В цілому класичною політекономією ґрунтовно досліджено схеми відтворення.

Зокрема, просте відтворення означає покриття із вартості сукупного суспільного продукту спожитих засобів виробництва (с), тобто відновлення виробництва в незмінних масштабах щодо кількості і якості виготовленого продукту. Чинники виробництва при цьому залишаються незмінними в кожному наступному циклі виробництва, оскільки весь додат-

ковий продукт цілком використовується на особисте споживання [2, с. 265]. Отож у кожному наступному циклі відтворення відбувається відновлення виготовленого продукту у незмінних масштабах і з однаковою якістю при незмінному рівні розвитку продуктивних сил. При простому відтворенні фонд нагромадження не утворюється, оскільки $(v + m) I = c II$, а $(v + m) I + (v + m) II = (c + v + m) II$. Простіше кажучи частина вартості, яка заміщує затрати на оплату праці (v) і додатковий продукт (m) першого підрозділу, обмінюються на засоби виробництва (c) другого підрозділу, а вся величина новоствореного продукту – національного доходу ($v + m$) рівна валовому продукту ($c + v + m$) другого підрозділу і, таким чином, виникає рівновага всієї системи в її вартісній і речовій формах при замкнутому круговому обороті [1, с. 16].

При розширеному ж відтворенні у кожному наступному циклі здійснюється кількісне та якісне зростання виготовленого продукту за умов більш високого рівня розвитку продуктивних сил. Адже розширене відтворення – це відновлення виробництва в кожному наступному циклі у зрослому масштабі щодо кількості і якості виготовленого продукту. Отже для розширеного відтворення в кожному наступному циклі потрібні додаткові або більш якісні ресурси – чинники виробництва. Причому кількісна і якісна зміни чинників виробництва досягаються також за рахунок раціоналізації їхнього використання, розвитку науково-технічного прогресу [4, с. 50], тому його джерелом є новостворена вартість. Весь додатковий продукт (m) ділиться на дві частини: m_c – суспільний фонд споживання та m_n – фонд нагромадження на приріст необхідних виробничих компонентів (Δc і Δv) [1, с. 19], де фонд споживання здійснює фінансове забезпечення простого відтворення, а фонд нагромадження – розширеного.

Виходячи з цих теоретичних базисів економічного відтворення, можна розглядати конкретну ситуацію в тій чи іншій країні. Стосовно України статистичні дані засвідчують наступне (табл. 1).

Зокрема, можна констатувати, що тут відбувається розширене відтворення капіталу, але недостатньо інтенсивне, позаяк пропорції фонду споживання до фонду нагромадження у зазначеному періоді мають чітку тенденцію щодо зростання першого стосовно другого: 2,75:1 – у 2007 році; 2,87:1 – у 2008 році; 4,94:1 – у 2009 році. Іншими словами у 2007 році на 1 грн капіталу, який при розподілі суспільного продукту спрямовувався на розширене відтворення припадало 2,75 грн доходу, викорис-

таного на споживання. У 2008-2009 роках частка фонду споживання далі зростала і досягла 4,94 грн у розрахунку на 1 грн фонду нагромадження.

Відтак актуальність пошуку раціональних співвідношень фонду споживання і фонду нагромадження для України зростає, зважаючи на те, забезпечення оптимальних пропорцій між цими двома крупними підрозділами, зумовлює прискорення темпів відтворення, а це є однією із головних задач фінансової політики.

Таблиця 1

Розподіл суспільного продукту у 2002–2009 рр.

(млн грн)

Статті розподілу	2002	2007	2008	2009
I. Фонд споживання	170325	558581	758902	774075
Кінцеві споживчі витрати (КСВ) домашніх господарств	124560	423174	582482	590196
КСВ некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	4226	6445	7257	8502
КСВ сектору загального державного управління, в тому числі:	41539	128962	169163	175377
– індивідуальні споживчі витрати	24803	79914	105879	113981
– колективні споживчі витрати	16736	49048	63284	61396
II. Фонд нагромадження	45594	203318	264883	156480
Валове нагромадження основного капіталу	43289	198348	250158	164522
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	2209	4685	14379	-8491
Придбання за виключенням втрати цінностей	96	285	346	449

Водночас у контексті фінансового забезпечення відтворення капіталу варто нагадати, що в теорії визначені його екстенсивний і інтенсивний типи. Екстенсивне відтворення здійснюється через залучення до процесу виробництва додаткових працівників, природних ресурсів, основних та оборотних фондів за незмінної технічної основи. Інтенсивний тип відтворення відбувається через застосування прогресивних технологій, підвищення якості робочої сили, впровадження передових форм і методів організації виробництва тощо. При цьому знижується фондо-, матеріало- та енергомісткість продукції. Причому відтворення основних фондів – це постійне повторення та безперервне відновлення засобів праці в натуральному і вартісному вираженні, процес впровадження прогресивної і принципово нової техніки, а також комплексної модернізації, що до-

зволяє усунути, перш за все, моральний знос основних засобів по всьому технологічному ланцюгу і, таким чином, досягається оновлення основного капіталу на вищому техніко-технологічному рівні [3, с. 133].

Інтенсивне відтворення відбувається за двома формами: фондоємкою, коли ріст продуктивності праці досягається на базі збільшення затрат речових виробничих фондів на одиницю продукції і фондозберігаючою, при якій підвищення продуктивності праці супроводжується економією речових виробничих фондів на одиницю продукції.

Так-от, реалії в Україні такі, що доводиться говорити про переплетення цих двох типів, оскільки поряд із скороченням затрат живої праці на виробництво валового внутрішнього продукту (у 2002 році кількість зайнятих у матеріальному виробництві становила у розрахунку на 1 млн грн ВВП 89 осіб, а у 2009 році – 22 особи), зниження матеріалоємності виробленої продукції не помічається тому, що відтворення основного капіталу надто повільне, а подекуди взагалі не відбувається: приміром, у 2009 році інвестиції в основний капітал скоротились проти попереднього року на 35%.

Загалом темпи приросту суспільного капіталу, удосконалення його структури, а також загальна швидкість відтворювальних оборотів визначається окрім об'єктивних умов та довготривалої стратегії впливом комплексу регулюючих їх факторів. Саме врахування останніх має бути важливішим методологічним принципом фінансового забезпечення відтворення капіталу в Україні, інакше досягти перелому ситуації в сторону здійснення відтворення на інтенсивній, а не екстенсивній основі не вдасться.

Список використаних джерел:

1. Лукинов И.И. Воспроизводство и цены. – М.: Экономика, 1987. – 362 с.
2. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г.Н. Климко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615 с.
3. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відп. редактор акад. УААН В.М. Трегубчук. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.
4. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 656 с.

Шаварина М. П.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ЧЕРГОВИЙ ЕТАП І ЙОГО НАСЛІДКИ

Ринкові демократичні перетворення в нашій державі повинні носити комплексний системний характер й охоплювати всі сфери суспільного життя. Першочерговим є формування ринкових умов господарювання в сфері національної економіки, забезпечення стійкого зростання валового внутрішнього продукту, ефективне функціонування розвинутого фінансового ринку. Лише після реалізації економічних реформ необхідно й доцільно проводити соціальні загалом та пенсійну зокрема.

З 1 січня 2004 року в Україні розпочато пенсійну реформу відповідно до прийнятих Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». В її основу покладено трьохрівневу пенсійну систему, розроблену Світовим банком. У ході реформи виявлено ряд негативних моментів, а саме: досить низький рівень заробітної плати в країні є стримуючим фактором для реального запровадження накопичувальної системи; погіршення демографічної ситуації в наслідок постаріння населення й збільшення трудової міграції; збереження значної кількості нормативно-правових актів, що регламентують пенсійне забезпечення стосовно окремих категорій громадян; зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України й державних фінансових ресурсів загалом тощо. В зв'язку з вищезазначеним назріла потреба в подальших радикальних заходах держави щодо вдосконалення пенсійної системи.

Органи законодавчої та державної виконавчої влади прийняли рішення продовжувати реформування пенсійної системи по таких напрямках:

- запровадження ЄВС – єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- підвищення пенсійного віку для жінок на п'ять років і для державних службовців – на два роки;
- внесення незначних змін у порядок нарахування пенсій, що признаються відповідно до базового закону.

ЄВС – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страху-

вання в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. ЄВС не входить до системи оподаткування і податкове законодавство не регулює порядок його нарахування, обчислення і сплати.

Повноваження щодо адміністрування ЄВС покладено на органи Пенсійного фонду України. Вони здійснюватимуть збирання й ведення обліку ЄВС. Інші соціальні фонди після введення ЄВС не розформовуються, а займатимуться питаннями, пов'язаними з використанням їхніх коштів на соціальні виплати й надання соціальних послуг та проведенням у зв'язку з цим перевірок страхувальників.

Пенсійний фонд України вестиме Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування, що складається з реєстру страхувальників та реєстру застрахованих осіб і призначений для накопичення, зберігання та використання інформації про збирання й ведення обліку ЄВС, його платників та застрахованих осіб. Даними цього реєстру мають право користуватися всі соціальні фонди для виконання покладених на них функцій.

З 2011 року всі платники внесків до чотирьох соціальних фондів стануть платниками ЄВС. У зв'язку з цим жодної додаткової перереєстрації як платників страхових внесків, так і застрахованих осіб у Пенсійному фонді України не буде. Нархований ЄВС можна буде включати до валових витрат. Крім того, з 2011 року для цілей справляння податку з доходів фізичних осіб дохід у вигляді заробітної плати зменшуватимуть на суму утриманого з такої суми ЄВС.

Базою для справляння ЄВС визначено базу, передбачену для внесків до Пенсійного фонду України, а саме: нараховану заробітну плату, винагороди фізичній особі за виконання робіт, оплату перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, допомогу по тимчасовій непрацездатності, допомоги чи компенсації згідно з законодавством, грошове забезпечення. Ставки ЄВС визначено як суму страхових внесків до чотирьох соціальних фондів згідно з категоріями платників. ЄВС обчислюють з максимальної величини бази, що дорівнює п'ятнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб. При цьому для внеску передбачено й мінімальний розмір, обчислений виходячи з мінімальної заробітної пла-

ти, що діє в місяці, за який нараховують заробітну плату чи дохід. ЄВС нараховують виключно в національній валюті, у тому числі й з виплат, що здійснюються в натуральній формі.

Якщо строк виконання робіт перевищує календарний місяць, заробітну плату, виплачену за результатами роботи, для нарахування ЄВС ділять на кількість місяців, за які її нараховано. В такому випадку логічно було б розподіляти дохід між місяцями, на які припадає виконання робіт, пропорційно календарним дням.

Чинним законодавством визначено ставки консолідованого внеску залежно від класу професійного ризику. Мінімальна ставка становить 36,76%, а максимальна – 49,7%. Для бюджетних установ розмір ЄВС встановлено на рівні 36,3%, а роботодавці найманих працівників з числа льотних екіпажів нараховують 45,96%.

Що стосується внеску в частині «утримання», то для звичайних працівників загальний розмір ЄВС, який утримує роботодавець за рахунок нарахованого ним доходу, становить 3,6%. Для окремих видів виплат і категорій платників встановлено свої фіксовані розміри.

Таким чином, ЄВС запроваджено з метою централізації коштів у формі і обов'язкових внесків до чотирьох соціальних фондів на рахунках органів Пенсійного фонду України у Державному казначействі України. Такий порядок уже виявив негативні наслідки, а саме: не відбулося економії коштів у платників страхового внеску внаслідок скорочення облікової роботи, не збільшилося коштів у соціальних фондах, тому що залишилася стара база та ставки, кошти від надходження ЄВС в першу чергу направляють на виплату пенсій, збільшуючи суми заборгованостей по інших соціальних виплатах, наприклад, допомоги по тимчасовій непрацездатності, зберігається контроль зі сторони виконавчих дирекцій соціальних фондів за використанням коштів цільового призначення. Підсумовуючи вищевикладене слід відзначити, що реального суспільного ефекту від запровадження ЄВС немає і не може бути в перспективі, а наша держава в черговий раз повторила негативний досвід Росії. Збільшувати доходи бюджету Пенсійного фонду потрібно за рахунок росту заробітної плати та виведення доходів як юридичних, так і фізичних осіб із тіньового сектору.

Стосовно підвищення пенсійного віку для жінок, то це рішення повинно ставитися одночасно із підвищенням розміру заробітної плати, ро-

зширенням ринку праці за рахунок створення додаткових робочих місць та посиленням соціальних гарантій для сімей з дітьми.

Отже, реформування пенсійної системи важливо проводити в інтересах суспільства з метою реалізації ефективної соціальної політики за рахунок внутрішніх джерел фінансування та з урахуванням національних особливостей, історичних етапів й менталітету громадян.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07. 2010р. №2464-V1// Бухгалтерський тиждень. – 2010. – №35.

Шаманська Н. В.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Формування пенсійної системи країни є складним процесом, в якому мають враховуватися ряд факторів, які включають соціально-економічні тенденції, демографічну структуру населення, ступінь розвитку фінансового ринку та фінансових інститутів, податкове законодавство, діяльність профспілок тощо.

Необхідність структурного реформування пенсійної системи України стало очевидним з часу проголошення її незалежності та переходу до ринкових умов господарювання. Однак, значні проблеми були викликані неповним врахуванням вітчизняних реалій та незастосуванням комплексного системного підходу щодо змін у механізмі пенсійного забезпечення [1, с. 232].

До першої групи проблем, слід віднести: по-перше, незавершеність економічних реформ, наслідком чого залишається тіньова економіка, низький рівень заробітної плати, недостатньо розвинутий ринок фінансових послуг; по-друге, нестача фінансових ресурсів для створення накопичувального фонду ПФУ, професійних та корпоративних пенсійних фондів; по-третє, демографічна ситуація, яка, окрім світових тенденцій зростання чисельності осіб похилого віку, доповнюється в нашій країні збільшенням кількості трудових мігрантів, тобто зменшенням чисельності платників страхових внесків.

До другої групи проблем можна віднести те, що при розробленні пенсійної реформи не було використано системний комплексний підхід щодо вдосконалення всіх елементів пенсійної системи та різних верств населення за професійною ознакою.

Подальше впровадження пенсійної реформи гальмується і через надто складну нормативно-правову базу у сфері пенсійного забезпечення (існує більше двадцяти законів України, що регулюють призначення пенсій окремим категоріям громадян). Виходом з даної ситуації є кодифікація законодавства в галузі соціального захисту населення.

Важливе значення для підвищення ефективності функціонування пенсійної системи має зменшення впливу на неї демографічного чинника. Це можна досягти через впровадження накопичувальної складової, яка є менш чутливою до демографічних ризиків. Її суть полягає у капіталізації пенсійних накопичень через їх інвестування. Таким чином, до пенсії, що виплачуються із солідарної системи, додатково буде виплачуватись пенсія за рахунок накопичувального фонду. Завдяки цьому можна отримати два позитивні результати: збільшення пенсійних виплат та залучення довгострокових інвестицій в економіку (оскільки на даний час існує дефіцит такого роду інвестицій, що, в свою чергу, негативно впливає на формування інвестиційного клімату в державі та є одним з факторів, що гальмує економічне зростання в Україні загалом) [2, с. 154].

Запровадження накопичувальної системи передбачає вирішення ряду проблем:

- мінімізація фінансових ризиків;
- розвиток фондового ринку (формування необхідних фінансових інструментів для інвестування пенсійних коштів);
- вдосконалення системи державного контролю за діяльністю суб'єктів накопичувальної системи;
- формування системи обміну інформацією між суб'єктами накопичувальної системи.

Разом з тим, важлива роль у процесі реформування пенсійної системи відводиться і питанням морально-етичного характеру – це посилення відповідальності людей за свій добробут у старості (це стосується як працівників, так і роботодавців). Крім інформаційно-роз'яснювальної роботи держави, потрібна політична стабільність і стале економічне зро-

стання, оскільки позитивний вплив на особистість має „впевненість у завтрашньому дні».

Перехід до організації пенсійного забезпечення на страхових принципах, що відповідає ринковим засадам економіки, зумовлює відповідні економічні передумови (стабільний та ефективний розвиток економіки, зростання заробітної плати, можливість ефективного інвестування пенсійних коштів).

Проте зазначені цілі ще далекі від свого досягнення. Чергові відстрочки у впровадженні накопичувального рівня загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, неспроможність у короткі строки створити систему персоніфікованих рахунків, відсутність фондових інструментів для інвестування пенсійних коштів з прийнятним співвідношенням «ризик–дохідність», низька популярність схем добровільного пенсійного забезпечення характеризують сьогоднішній курс реформ як не-систематичний та розтягнутий в часі [3, с. 12].

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, слід зазначити, що реформування пенсійної системи фактично тільки почалося. І при найкращому розвитку подій програма запрацює в повному обсязі не раніше, ніж через 10-15 років. Крім цього, цей процес повинен постійно коригуватися відповідно до соціально-економічних умов, що виникають у суспільстві в той чи інший період часу.

Метою подальшого проведення пенсійної реформи в Україні є ефективно та системне реформування пенсійної системи, реалізація ефективної та зрозумілої пенсійної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя людей похилого віку та інших категорій громадян, які втратили працездатність, адекватного їх життєвим потребам, створення дієвих механізмів захисту прав та інтересів таких громадян, забезпечення прозорості пенсійної системи.

Список використаних джерел:

1. Мельников С.А. Розвиток системи пенсійного страхування в Україні / С.А. Мельников // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №5. – С. 231–237.
2. Скуратівський В. Пенсійна система України та шляхи її реформування / В. Скуратівський // Вісник УАДУ. – 2008. – №4. – С. 153–155.
3. Цигилик І.І. Проблеми розвитку пенсійної системи України / І.І. Цигилик, Т.М. Скиба // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – №2. – С. 8–13.

Шашкевич О. Л.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА САНКЦІЇ ЗА ЇХ СКОЄННЯ

З 1 січня 2011 р. набрав чинності Бюджетний кодекс України, прийнятий 8.07.2010 р. №2456-VI, у положеннях якого знайшла відображення нова парадигма бюджетного контролю, побудована на передовому світовому та європейському досвіді його здійснення.

Контроль за дотриманням бюджетного законодавства повинен бути спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами та здійснюватись на всіх стадіях бюджетного процесу.

Порушенням бюджетного законодавства визнається порушення учасником бюджетного процесу встановлених Бюджетним Кодексом чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання.

Стаття 118 Бюджетного кодексу визначає порядок застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства. Попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства може застосовуватися учасниками бюджетного процесу, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства. Рішення про застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства приймається Міністерством фінансів України, органами Державного казначейства України, органами державної контрольно-ревізійної служби, місцевими фінансовими органами, головними розпорядниками бюджетних коштів у межах встановлених їм повноважень на підставі протоколу про порушення бюджетного законодавства або акта ревізії та доданих до них матеріалів.

До порушень бюджетного законодавства належить:

- 1) включення недостовірних даних до бюджетних запитів;
- 2) порушення встановлених термінів подання бюджетних запитів або їх неподання;
- 3) визначення недостовірних обсягів бюджетних коштів при плануванні бюджетних показників;

4) планування надходжень або витрат державного бюджету (місцевого бюджету), не віднесених до таких цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України;

5) порушення встановленого порядку або термінів подання проекту закону про Державний бюджет України (проекту рішення про місцевий бюджет) на розгляд Верховної Ради України (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради);

6) порушення встановленого порядку або термінів розгляду проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

7) прийняття рішення про місцевий бюджет з порушенням вимог Бюджетного Кодексу чи закону про Державний бюджет України (в тому числі щодо складання бюджету в частині міжбюджетних трансфертів, доходів та видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів);

8) порушення вимог Бюджетного Кодексу щодо затвердження державного бюджету (місцевого бюджету) з дефіцитом або профіцитом;

9) включення до складу спеціального фонду бюджету надходжень з джерел, не віднесених до таких цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України;

10) зарахування доходів бюджету на будь-які рахунки, крім єдиного казначейського рахунка (за винятком коштів, що отримуються установами України, які функціонують за кордоном), а також акумулювання їх на рахунках органів, що контролюють справляння надходжень бюджету;

11) зарахування доходів бюджету до іншого, ніж визначено цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України, бюджету, в тому числі внаслідок здійснення поділу податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів між бюджетами з порушенням визначених розмірів;

12) здійснення державних (місцевих) запозичень, надання державних (місцевих) гарантій з порушенням вимог Бюджетного Кодексу;

13) прийняття рішень, що призвели до перевищення граничних обсягів державного (місцевого) боргу чи граничних обсягів надання державних (місцевих) гарантій;

14) розміщення тимчасово вільних коштів бюджету з порушенням вимог Бюджетного Кодексу;

15) створення позабюджетних фондів, порушення вимог Бюджетного Кодексу щодо відкриття позабюджетних рахунків для розміщення бюджетних коштів;

16) порушення порядку або термінів подання, розгляду і затвердження кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету, затвердження у кошторисах показників, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями;

17) порушення порядку або термінів подання і затвердження паспортів бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі);

18) порушення встановлених термінів доведення документів про обсяги бюджетних асигнувань до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня або одержувачів бюджетних коштів;

19) порушення порядку та термінів відкриття (закриття) рахунків в органах Державного казначейства України;

20) взяття зобов'язань без відповідних бюджетних асигнувань або з перевищенням повноважень, встановлених цим Кодексом чи законом про Державний бюджет України;

21) порушення порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань, включаючи необґрунтовану відмову в реєстрації або несвоєчасну реєстрацію бюджетних зобов'язань;

22) порушення вимог Бюджетного Кодексу при здійсненні попередньої оплати за товари, роботи та послуги за рахунок бюджетних коштів, а також порушення порядку і термінів здійснення такої оплати;

23) здійснення платежів за рахунок бюджетних коштів без реєстрації бюджетних зобов'язань, за відсутності підтвердних документів чи при включенні до платіжних документів недостовірної інформації, а також безпідставна відмова у проведенні платежу органами Державного казначейства України;

24) нецільове використання бюджетних коштів;

25) порушення вимог Бюджетного Кодексу при здійсненні витрат державного бюджету (місцевого бюджету) у разі несвоєчасного набрання чинності законом про Державний бюджет України (несвоєчасного прийняття рішення про місцевий бюджет);

26) надання кредитів з бюджету чи повернення кредитів до бюджету з порушенням вимог Бюджетного Кодексу та/або встановлених умов кредитування бюджету;

27) здійснення бюджетними установами запозичень у будь-якій формі або надання бюджетними установами юридичним чи фізичним особам кредитів з бюджету всупереч цьому Кодексу;

28) здійснення видатків, кредитування місцевого бюджету, які відповідно до Бюджетного Кодексу мають проводитися з іншого бюджету;

29) здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч цьому Кодексу чи закону про Державний бюджет України;

30) порушення вимог Бюджетного Кодексу щодо виділення коштів з резервного фонду бюджету;

31) порушення встановлених вимог щодо застосування бюджетної класифікації;

32) включення недостовірних даних до звітів про виконання державного бюджету (місцевого бюджету), річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет), а також порушення порядку та термінів подання таких звітів;

33) порушення встановлених вимог щодо ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів;

34) порушення встановлених порядку або термінів подання фінансової і бюджетної звітності бюджетних установ, а також подання такої звітності у неповному обсязі;

35) невідповідність даних, наведених у фінансовій і бюджетній звітності бюджетних установ, даним бухгалтерського обліку;

36) включення недостовірних даних до звітів про виконання паспортів бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), а також порушення порядку та термінів подання таких звітів;

37) видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону;

38) здійснення видатків на утримання бюджетної установи одночасно з різних бюджетів всупереч цьому Кодексу чи закону про Державний бюджет України;

39) порушення вимог щодо оприлюднення та доступності інформації про бюджет;

40) інші випадки порушення бюджетного законодавства учасником бюджетного процесу.

Основними заходами впливу за порушення бюджетного законодавства, визначеними бюджетним кодексом є:

1) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства – застосовується в усіх випадках виявлення порушень бюджетного законодавства. Виявлені порушення бюджетного законодавства мають бути усунені в строк до 30 календарних днів;

2) зупинення операцій з бюджетними коштами – застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначені пунктами 1-3, 10, 11, 14-29, 32-36, 38 і 40;

3) призупинення бюджетних асигнувань – застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначені пунктами 20, 22-29, 38 і 40.

Призупинення бюджетних асигнувань передбачає припинення повноважень на взяття бюджетного зобов'язання на відповідну суму на строк від одного до трьох місяців у межах поточного бюджетного періоду шляхом внесення змін до розпису бюджету (кошторису) у порядку, встановленому Міністерством фінансів України;

4) зменшення бюджетних асигнувань – застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначені пунктом 24 (стосовно розпорядників бюджетних коштів), пунктом 29 та пунктом 38.

Зменшення бюджетних асигнувань передбачає позбавлення повноважень на взяття бюджетного зобов'язання на відповідну суму на строк до завершення поточного бюджетного періоду шляхом внесення змін до розпису бюджету (кошторису) та у разі необхідності з подальшим внесенням змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

5) повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету – застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначене пунктом 24 (щодо субвенцій та коштів, наданих одержувачам бюджетних коштів);

6) зупинення дії рішення про місцевий бюджет – застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначене пунктом 7;

7) безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів – застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначене пунктом 28.

Безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів передбачає стягнення органами Державного казначейства України коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету, в тому числі і за рахунок зменшення обсягу трансфертів (дотації вирівнювання) місцевим бюджетам на відповідну суму, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Отже, суттєвою відмінністю нової редакції Бюджетного кодексу, порівняно зі старою редакцією, є значне посилення відповідальності за скоєні бюджетні порушення та збільшення переліку порушень бюджетного законодавства загалом. Як висновок, можемо сподіватись, що реалізація положень Бюджетного кодексу на практиці сприятиме посиленню бюджетної дисципліни в державі та запобігатиме нецільовому використанню бюджетних коштів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України №2456-VI від 8.07.2010 р.

Булавинець В. М.

викладач кафедри фінансів

СОЦІАЛЬНІ ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Бідність як соціальне явище і в XXI столітті залишається глобальною проблемою людства. В тій чи іншій мірі вона має місце в усіх, без винятку, країнах. В Україні бідність сягає вражаючих розмірів. Так, за даними ООН, майже 80% українського населення перебуває за межею бідності, а за рівнем добробуту наша держава посідає одне з останніх місць у Європі. Низький рівень життя переважної частини населення, надмірна диференціація доходів, незахищеність соціально-вразливих верств населення, занепад гуманітарної сфери є суттєвими факторами соціальної дестабілізації в Україні. Такі загрозливі тенденції вимагають активізації та консолідації дій усіх гілок влади, адже від масштабів та глибини бідності, а також від методів та інструментів державної політики щодо подолання цього негативного явища, значною мірою залежать можливості інтеграції України у світове співтовариство. Тому боротьбу з найгостріши-

ми проявами бідності визнано найважливішим пріоритетом здійснення економічних реформ в Україні.

Дослідженням проблем бідності та визначенням шляхів її подолання тривалий час займаються чимало зарубіжних та вітчизняних вчених, дослідників і практиків. Вивченню окремих аспектів цієї проблеми присвятили свої праці У.Беверідж, Е.Ліндаль, Т.Маршал, В.Андрущенко, А.Базилюк, О.Грішнова, Е.Лібанова, М.Шаповал та багато інших. Окрім цього, значну увагу проблемі бідності приділяють міжнародні організації: Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світовий Банк (СБ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація праці (МОП). Проте, проблема бідності і надалі залишається неподоланою, що вимагає подальших наукових пошуків.

У сучасному світі розв'язання проблем бідності в першу чергу покладається на державу, котра, маючи у своєму розпорядженні широкий арсенал різноманітних фінансових важелів та інструментів, спроможна вживати дієві та ефективні заходи для підвищення рівня добробуту своїх громадян. Оскільки виконання більшості соціальних зобов'язань держави щодо забезпечення населення найважливішими суспільними благами передано місцевим органам влади, то соціальним видаткам місцевих бюджетів належить значна роль у процесі подолання бідності в Україні. Видатками місцевих бюджетів соціального спрямування є видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, духовний та фізичний розвиток. Новою редакцією Бюджетного кодексу України значно розширено перелік соціальних видатків, що здійснюються з місцевих бюджетів. Зокрема, до видатків, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, включено видатки на позашкільну освіту, на функціонування центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центрів професійної реабілітації інвалідів, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів соціальних служб для молоді, соціальні гуртожитки та ін.; до видатків, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, віднесено місцеві програми на заходи у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, утримання закладів для бездомних громадян, центри соціальної адаптації осіб, звільнених з установ виконання покарань, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян та ін [2]. Протягом останніх років соціальні видатки у загальній структурі видатків місцевих бюджетів

становлять більше 70%. Зокрема, у 2010 році сукупна частка видатків місцевих бюджетів, що спрямовувалися на соціально-культурну сферу склала майже 84%. Найбільші зміни стосуються видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, частка яких зросла у 2010 році, порівняно з 2009 роком, на 32,3%. Водночас відбулося зростання видатків на охорону здоров'я на 6,3 млрд грн або 23,3% та видатків на освіту (на 7,5 млрд грн або на 19,2%). Все це свідчить про підвищення ролі місцевих бюджетів у розв'язанні проблеми подолання бідності в Україні [5].

Однак, незважаючи на позитивну динаміку соціальних видатків місцевих бюджетів, добробут населення не зростає, а навпаки – погіршується. Статистика свідчить, що близько третини громадян України перебуває на межі бідності (майже 13 млн осіб), а приблизно половина сімей може бути віднесена до групи із середнім рівнем доходів. Якщо ж межею бідності вважати визнану у світі величину (17 дол. США для однієї особи на день), то відносна бідність в Україні становитиме усі 78% населення. Для порівняння: згідно світових граничних значень частка населення країни, яке живе за межею бідності, не повинна перевищувати 10% [1].

В Україні бідність суттєво відрізняється від широко розповсюджених світових моделей, оскільки вона існує за умов виходу на траєкторію стабільного економічного зростання, наявності висококваліфікованого людського потенціалу та підвищення соціальних стандартів. Особливою рисою української бідності є те, що вона поширена навіть серед високоосвічених та висококваліфікованих працівників, що мають постійну роботу та отримують стабільну заробітну плату. Це пояснюється тим, що незважаючи на зростання у 2009 році середньої заробітної плати на 5,5%, реальна заробітна плата (з урахуванням інфляції) за рік знизилася на 9,2% [4]. При цьому, зниження реальних доходів населення супроводжувалося зростанням цін та кризовими явищами в економічному та політичному житті українського суспільства. За даними Держкомстату, у 2009 році витрати українців на продукти харчування у сукупних витратах становили досить вагому частку – 48,9%. У 2008 році близько 9% громадян витрачали практично весь свій дохід на потреби харчування, а у 2009 році їх частка досягла 13%. І хоча у 2010 році відбулося зростання усіх основних соціальних індикаторів (прожиткового мінімуму, мінімального та середнього розміру заробітної плати та пенсій), проте, значний ріст цін та

підвищення рівня комунальних та інших видів платежів, не сприяють покращенню показників людського розвитку в Україні.

Недостатній рівень оплати кваліфікованої праці призводить до масової трудової міграції, яка поряд із високим рівнем смертності та низьким рівнем народжуваності призвела до того, що кількість постійного населення за 1990–2009 роки знизилась з 51,5 млн до 46 млн осіб. За цей же період природний приріст населення знизився з 27,5 тис осіб на рік до – 24,4 тис. Нині, незважаючи на поступове покращення ситуації у даній сфері, кількість померлих все ще значно перевищує кількість народжених [1].

Поряд з цим, зростає проблема фінансової доступності медичних та освітніх послуг для незаможних верств населення. Неможливість придбання ліків та отримання якісної медичної допомоги через фінансову неспроможність таких категорій громадян, призводить до погіршення їхнього стану здоров'я та високої смертності. Протягом 2009 року 97,1% домогосподарств потребували медичної допомоги, а 20,5% з них не змогли її отримати через скрутне матеріальне становище. Недоступність послуг освіти для малозабезпечених верств населення породжує в Україні спадкову бідність. Нині лише 70% громадян отримують середню освіту і тільки 10% випускників можуть безкоштовно здобути вищу освіту.

Як бачимо, поряд із кількісним зростанням бюджетних видатків соціального спрямування, покращення якісних показників у соціальній сфері не спостерігається. Це є сигналом до того, що необхідно не лише активізувати державну політику у сфері соціального захисту і соціального забезпечення, а й потрібно кардинально змінити підходи до вирішення питання подолання бідності в Україні. Практика орієнтації політики доходів головним чином на бідні верстви населення, яка спостерігається нині, призводить до консервації бідності, оскільки реалізується пасивна політика допомоги бідним, а не активна політика зниження бідності.

Тому, ми вважаємо, що в основі національної стратегії подолання бідності та підвищення добробуту населення повинні бути заходи, спрямовані не лише на підтримку знедолених, а й – на відносно забезпечені верстви населення. Важливим кроком в цьому напрямку має стати підтримка та збільшення «середнього класу», який в розвинених країнах є гарантом стабільності в суспільстві та рушійною силою демократичних змін. В Україні ж нині частка представників даного класу становить лише

10-15%, тоді як в США – 60-65% [3]. Політика держави щодо формування «середнього класу» повинна орієнтуватися на забезпечення стійкого економічного зростання, збільшення кількості робочих місць, максимальне використання трудового потенціалу та зменшення перепоп для розвитку підприємницької діяльності. Створення в нашій державі потужного «середнього класу» дозволить покращити ситуацію у соціальній сфері та сприятиме вирішенню проблеми бідності.

Ще одним кроком на шляху подолання бідності в Україні повинна стати реформа системи соціального захисту вразливих верств населення. Існування розгалуженої системи надання різних видів допомог на основі безлічі законодавчих актів не сприяє суттєвому покращенню добробуту малозабезпечених громадян та спотворює ситуацію у сфері соціального захисту. Упорядкування системи соціальної допомоги, компенсацій та пільг дозволить покращити системи соціального захисту, зокрема – посилить адресність соціальних програм та підвищить ефективність використання обмежених бюджетних ресурсів. Окрім цього, застосування у практиці місцевого бюджетування програмно-цільового методу, що реалізується у формі розробки цільових програм соціального та економічного розвитку територій сприятиме пріоритетно-результативному витрачання коштів місцевих бюджетів.

Вважаємо, що зазначені заходи підвищать ефективність соціальних видатків місцевих бюджетів та їх роль у покращенні добробуту громадян і допоможуть остаточно подолати бідність в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір. Матеріали до засідання «круглого столу» на тему: «Реалії та перспективи подолання бідності в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pdp.org.ua.
2. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України», №2456-VI від 8.07.2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
3. Міхель Д.О. Використання в Україні європейського досвіду щодо вирішення проблем бідності населення / Міхель Д.О. // Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили. – Політичні науки. – 2010. – т.№131. – Випуск 118. – С. 77–82.
4. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2010 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.budget.rada.gov.ua
5. Звіт про виконання місцевих бюджетів України за 2010 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.budget.rada.gov.ua.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

В умовах виходу України з фінансово-економічної кризи питання підвищення ефективності, результативності управління фінансовими ресурсами держави набувають особливого значення. Тому розгляд можливих напрямів удосконалення управління є досить своєчасним і актуальним.

У ринкових умовах державні фінанси є одним з найдієвіших інструментів впливу на темпи та пропозиції розвитку економічної і соціальної сфери. Трансформація економіки України до ринкових механізмів господарювання створила об'єктивні передумови для створення нової структури управління державними фінансами – Державне казначейство України. Переведення бюджетів на казначейське обслуговування та розрахунково-касове обслуговування розпорядників коштів в органах державного казначейства означає, що реалізувалась функція управління бюджетними ресурсами через акумуляцію коштів в єдиній структурі органів державного казначейства.

Варто зазначити, що новою редакцією Бюджетного кодексу передбачено, що головні розпорядники бюджетних коштів здійснюють управління бюджетними коштами у межах встановлених їм бюджетних повноважень та оцінку ефективності бюджетних програм, забезпечуючи ефективне та цільове використання бюджетних коштів. Отже, розширення основних функцій головних розпорядників коштів в управлінні бюджетними ресурсами сприятиме ефективному, результативному та цільовому використанню коштів [5, с. 8].

Разом з тим, участь казначейства в управлінні фінансовими ресурсами держави ускладнюється необхідністю розв'язувати широкий спектр складних питань, пов'язаних із формуванням сучасним вимогам бюджетного законодавства, необхідністю удосконалення бюджетного процесу, нестабільністю фінансової системи, недостатнім теоритичним опрацюванням казначейських технологій.

Реалізація функцій управління бюджетними потоками держави стала можливою через консолідацію фінансових ресурсів держави на єдиному казначейському рахунку. Запровадження даного рахунку, на який зараховуються доходи і з якого здійснюються видатки, дозволяє органам

державного казначейства мати вичерпну інформацію про стан державних фінансів, а отже володіти фінансовими важелями макроекономічного регулювання [6, с. 233].

Слід відмітити, що Державне казначейство України щоденно формує оборотно-сальдовий баланс за рахунками, що є підставою для отримання інформації про фактичне проходження та наявність коштів на відповідних рахунках для прийняття управлінських рішень і проведення фінансових операцій. Отже, можна сказати, що єдиний казначейський рахунок – основний рахунок держави для проведення фінансових операцій та ефективного управління коштами через систему електронних платежів Національного банку України.

Функціонування єдиного казначейського рахунку як основного рахунку держави для проведення фінансових операцій та ефективного управління коштами бюджету через СЕП НБУ регламентується Положенням про єдиний казначейський рахунок, згідно з яким рахунок забезпечує:

- казначейське обслуговування бюджетних коштів;
- зарахування податків і зборів та інших надходжень до державного та місцевих бюджетів;
- швидку мобілізацію коштів, які протягом дня надходять на рахунки, відкриті в органах Державного казначейства України, та використання їх для проведення бюджетних видатків і здійснення інших операцій, що не суперечать законодавству;
- отримання в режимі реального часу інформації про обсяг коштів на єдиному казначейському рахунку;
- прискорення розрахунків за коштами, що обліковуються на єдиному казначейському рахунку;
- оптимальні можливості для прийняття представниками законодавчої та виконавчої влади оперативних рішень щодо забезпечення виконання бюджетів, ефективного управління державним боргом;
- розміщення на конкурсних засадах та/або шляхом проведення аукціонів тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунку на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду;
- залучення на поворотній основі коштів єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів,

Пенсійного фонду України та для надання середньострокових позик місцевим бюджетам [2].

Як наголошувалось вище у положенні, так і згідно із ст. 43 нової редакції Бюджетного кодексу України [1]. Державне казначейство України за погодженням із Міністерством фінансів України має право залучати на поворотній основі кошти єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів, Пенсійного фонду та для надання місцевим бюджетам середньострокових позик. Обсяги тимчасових касових розривів місцевих бюджетів, пов'язаних із забезпеченням захищених видатків загального фонду, в обов'язковому порядку покриваються Державним казначейством у межах поточного бюджетного періоду за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку на договірних умовах без нарахування процентів за користування цими коштами з обов'язковим їх поверненням до кінця поточного бюджетного періоду.

Зазначимо, що фінансування касових розривів місцевих бюджетів за рахунок коштів ЄКР у період фінансової кризи зросло. Так, на кінець вересня 2008 року було надано 11 194 позики на суму 4,8 млрд грн, а на кінець вересня 2009 р. – 25 095 позик на суму 17,1 млрд грн. Тобто кількість наданих позик зросла більш ніж удвічі, а їх сума зросла у 3,5 рази. У 2010 році ситуація покращилась: на кінець вересня за рахунок коштів ЄКР надано 18 616 позик на суму 12,9 млрд грн. Отже, аналіз даних дає підстави стверджувати, що потрібно удосконалити механізм фінансування тимчасових касових розривів місцевих бюджетів, одним із шляхів вирішення якого є підвищення частки власних і закріплених джерел доходів місцевих бюджетів, спрощення процедури отримання позик для покриття тимчасових касових розривів за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку [4, с. 78].

Також однією з проблем, яка потребує вирішення, є наявність залишків коштів на рахунках розпорядників бюджетних коштів. Одним із механізмів управління фінансовими ресурсами є проведення операцій з розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках у банківських установах. При цьому зазначимо, що питання надання права на відкриття позабюджетних рахунків для розміщення бюджетних коштів, включаючи власні надходження бюджетних установ потребує концептуального опрацювання. Так, згідно із Положенням про єдиний казначейський рахунок та ст.16 Бюджетного кодексу Національний банк України має

право розміщувати на конкурсних засадах або шляхом проведення аукціонів тимчасово вільні кошти єдиного казначейського рахунку на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду. Однак, слід відмітити той факт, що така практика використання бюджетних коштів на рахунках у банках існувала і мала ряд недоліків щодо неефективності використання бюджетних ресурсів, ускладнення контролю за обігом бюджетних коштів.

Розміщення бюджетних коштів на депозитних рахунках банків має певні ризики, наприклад, неповернення депозитів у разі банкрутства банків або низька дохідність депозитних рахунків. Тож запроваджуючи таку норму, необхідно у законодавстві чітко вказати вимоги та критерії до банків, на рахунках яких розміщуються бюджетні кошти. Тому запровадження такої практики, без прийняття відповідних заходів, без визначення ефективних фінансових інструментів розміщення бюджетних коштів в умовах нерозвинутого ринку інвестицій є передчасним [3, с. 10].

Підсумовуючи вище викладене, можна констатувати, що незважаючи на складність, управління коштами єдиного казначейського рахунку є надзвичайно актуальним та необхідним. Таке управління надає цілий ряд переваг, ключовим з яких є підвищення ліквідності грошового ринку, що дає змогу поживити економічні процеси, особливо у кризові періоди, заощадження бюджетних коштів за рахунок отримання економічної вигоди від розміщення тимчасово вільних залишків коштів, розвиток ринку державних цінних паперів. Виходячи з цього невирішеною залишається лише одна проблема – пошуку оптимальних методів ефективного управління фінансовими ресурсами за умови функціонування єдиного казначейського рахунку.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456- VI. [Електр. ресурс]. – [nttp: //zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua).
2. «Положення про єдиний казначейський рахунок»: Затв. Наказом Державного казначейства України від 26.06.2002 р. №122 (із змінами від 30.11.2010 р. №449).
3. Кисельова О. Нововведення бюджетного законодавства // Казна України. – 2010. – №4 (7). – С. 8–12.
4. Колодій С.Ю., Корчинський В.Є. Удосконалення механізмів фінансування тимчасових касових розривів місцевих бюджетів // Фінанси України. – 2011. – №1. – С. 73–82.
5. Курченко І. У головних розпорядників бюджетних коштів з наступного року побільшає роботи // Фінансовий контроль. – 2010. – №8 (61). – С. 8-9.

Гупаловська М. Б.

викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Складність, суперечливість і динамізм сучасного розвитку держави потребують прискорення реформування всієї управлінської системи. Контроль є однією з найважливіших функцій державного управління. Саме тому визначення факторів ефективності контролю за формуванням та використанням бюджетних коштів, які призначені для забезпечення вирішення найважливіших державних проблем має вирішальне значення.

Розробка показників, що характеризують ефективність контрольних заходів в цілому, здійснюється багатьма вченими. Тому на сьогодні існує чимало наукових підходів до тлумачення поняття ефективності, проте вона здебільшого розглядається як зіставлення (ефекту) результату і витрат. Разом з тим, у теорії і практиці фінансової науки склались три найбільш поширені підходи до оцінки ефективності управління: інтегральний, рівневий та часовий.

У практиці для розрахунку ефективності контролю застосовуються такі методи, як експертний, розрахунковий і математичної статистики.

На наш погляд, ефективність бюджетного контролю є багатогранною категорією. Вона залежить від соціального, організаційного, економічного ефектів, а також від рівня витрат на проведення контрольних заходів, утримання контролюючих органів, підвищення кваліфікації контролерів тощо.

При обчисленні ефективності бюджетного контролю слід враховувати обсяг коштів на утримання контролюючих органів, обсяг повернутих у бюджет коштів, обсяг коштів, що використані з порушенням чинного законодавства та загальний обсяг бюджетних коштів, що підлягали контролю.

Разом з тим слід враховувати, що ефективність контролю не завжди знаходиться у прямій залежності до обсягів виявлених порушень та обсягів відшкодування коштів, а об'єм виявлених порушень може знижу-

ватися як в результаті підвищення ефективності бюджетного контролю, так і в результаті його послаблення.

Зазначимо, що рівень ефективності контрольної діяльності зумовлений складною взаємодією багатьох чинників – організаційного, технічного, політичного, соціально-психологічного та морально-ідеологічного характеру, які не завжди мають грошову оцінку. Саме тому, на наш погляд, виникає об'єктивна необхідність визначити й інші фактори, які впливають на ефективність контролю у державно-бюджетній сфері. Серед основних доцільно виділити правовий фактор, морально-етичний фактор та економічний фактор.

Отже, виявлення та розробка показників бюджетного контролю, їх систематизація, встановлення взаємозв'язку та взаємозалежності між різними показниками контролю і його результатами – не проста задача. Для її вирішення необхідно врахування цілого ряду умов. Вважаємо, що при оцінці ефективності управлінської діяльності слід враховувати не окремі кількісні або інші показники, а підходити до цього питання комплексно, з урахуванням економічного, соціального й організаційного ефекту.

Список використаних джерел:

1. Маркіна І.А. Методичні питання ефективності управління / І.А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. – №6. – С. 24-32.
2. Микитюк І.С. Методичні основи оцінки ефективності державного фінансового контролю: матеріали ХНІ міжнар. наук. практ. конф. [«Структурно-інституційні зміни та інвестиційно-інноваційний розвиток регіону»], (Чернівці, 17-18 трав. 2007 р.). – Чернівці, 2007. – С. 337–339.
3. Микитюк І.С. Сутність оцінки ефективності державного бюджету / І.С. Микитюк // Актуальні проблеми економіки. –2006. – №4(58). – с. 52–57.

Дем'янюк А. В.

викладач кафедри фінансів

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

В сучасних умовах місцеві бюджети України можна розглядати як економічну категорію, політичний інститут, центральну ланку місцевих фінансів, головний важіль регулювання соціально-економічного розвитку підвідомчої території, важливий за своїм обсягом фонд грошових коштів. Місцеві бюджети є обов'язковою умовою функціонування будь-якої підвідомчої території. Як політичний інститут місцеві бюджети забезпечують

відтворення існуючих бюджетних відносин, що є важливим фактором реалізації демократичних засад розвитку суспільства. В умовах ринкової економіки за допомогою податків, пріоритетів у фінансуванні місцеві бюджети можуть активно впливати на прискорення темпів соціально-економічного розвитку підвідомчої території.

Децентралізація фінансових можливостей і право ухвалювати рішення у сфері бюджетних відносин на локальному рівні має як певні переваги, так і недоліки. Перевагою такої системи є те, що рішення, прийняті на локальному рівні, безпосередньо враховують найважливіші пріоритети розвитку підвідомчої території. Проте основним недоліком є ускладнення координації дій адміністрації на центральному рівні для досягнення макроекономічних цілей та забезпечення балансу фінансових можливостей різних територій держави [1, с. 130].

Виконання місцевих бюджетів охоплює своєчасне та повне отримання затверджених доходів, головним чином податків, та здійснення бюджетних видатків, тобто платежів відповідно до встановлених бюджетних асигнувань. Аналіз показників виконання місцевих бюджетів України за доходами і видатками свідчить про ефективність організації бюджетного процесу на локальному рівні, відображає рівень соціально-економічного розвитку підвідомчих територій та результативність планування і прогнозування в сфері бюджетних відносин.

Сучасні тенденції виконання місцевих бюджетів України свідчать про зростання обсягів надходжень до місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) на 9,5 млрд грн, або на 13,4% у 2010 році у порівнянні з відповідним показником 2009 року. Річний план у 2010 році виконано на 95,4% та становив 80,5 млрд грн. Протягом 2010 року до місцевих бюджетів надійшло 67,6 млрд грн податкових надходжень. Податок з доходів фізичних осіб у 2010 році надійшов у сумі 51,0 млрд. грн., що склало зростання до показника 2009 року 14,7%. Протягом 2008 – 2010 років спостерігалось збільшення надходжень від плати за землю, обсяг яких за 2010 рік становив 9,5 млрд грн та відповідний приріст порівняно з 2009 роком склав 14,1%. За підсумками 2010 року обсяг неподаткових надходжень до місцевих бюджетів збільшився на 13,4% відповідно до 2009 року. Надходження доходів від операцій з капіталом до місцевих бюджетів за 2010 рік склали 2,4 млрд грн, що на 1,4% менше за відповідний показник 2009 року [2, с. 4].

Динаміка структури надходжень до місцевих бюджетів України за 2005 – 2010 роки демонструє зростання податкових надходжень на 6,1%, зменшення доходів від операцій з капіталом на 3,7%, цільових фондів – на 1,7%, неподаткових надходжень – на 0,7% [2, с. 15]. В структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів за останні 5 років питому вагу становить податок з доходів фізичних осіб, що збільшився за відповідний період на 5,6% і склав у 2010 році 75,5%. Незначне зростання відбувалося в структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2005 – 2010 роки питою ваги збору за спеціальне використання природних ресурсів на 2,7% і склав у 2010 році 14,5%. Податок з власників транспортних засобів, місцеві податки і збори, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва та інші податки демонстрували зменшення питою ваги в структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2005 – 2010 роки відповідно на 0,7%, 1,4%, 3,0%, 3,2% [2, с. 17].

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2010 році склав 152,0 млрд грн, що на 19,6% більше за аналогічний показник 2009 року. Річний план у 2010 році виконано на 94,8%, при цьому можна відмітити збільшення на 23,3% обсягів видатків місцевих бюджетів соціального спрямування та скорочення на 9,9% видатків на економічну діяльність, житлово-комунальне господарство та охорону навколишнього середовища. Варто зазначити, що номінальні обсяги видатків на економічну діяльність, житлово-комунальне господарство та охорону навколишнього середовища у перші шість місяців 2010 року були меншими за відповідні показники 2009 року. Лише у липні – листопаді 2010 року відмічалось їх перевищення, при цьому найбільша різниця була зафіксована у листопаді – 55,4% [2, с.6].

Динаміка структури видатків місцевих бюджетів України за 2005 – 2010 роки свідчить про зростання питою ваги соціальних видатків на 9,1% і відповідно у 2010 році становила 84,6%. За даний період часу відбулося зменшення питою ваги видатків на економічну діяльність, житлово-комунальне господарство та охорону навколишнього середовища на 9,1% , їх питома вага в структурі видатків місцевих бюджетів у 2010 році відповідно складала 8,5% . Питома вага інших видатків в структурі видатків місцевих бюджетів, незважаючи на тенденції до її зростання,

протягом останніх 5 років залишилася незмінна і становила у 2010 році 6,9%, [2, с. 48].

Важливо зазначити, що прогнозний показник по доходах місцевих бюджетів України на 2011 рік становить 81,0 млрд. грн. (без урахування міжбюджетних трансфертів), що на 3,7% або на 3,1 млрд грн менше затвердженого місцевими радами на 2010 рік. Одними із чинників зменшення доходів є передача 50% надходжень податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території міста Києва (близько 6,0 млрд грн) до доходів державного бюджету. Оптимізація кількості податків згідно Податкового кодексу України вплинула на обсяг надходжень від місцевих податків і зборів, які зменшено на 23,6% до 646,5 млн грн. Проте прогноз надходжень від сплати податку з доходів фізичних осіб становить 52,1 млрд. грн., що на 12,9% більше за обсяги затверджені місцевими радами на 2010 рік. Водночас розміри показників, що безпосередньо впливають на надходження податку з доходів фізичних осіб – мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум на одну працездатну особу підвищено в середньорічному вимірі на 8,4%. У зв'язку з прийняттям змін до Бюджетного кодексу України єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва в розмірі 1,8 млрд грн перенесено до бюджету розвитку місцевих бюджетів, що позитивно вплинуло на збільшення даних надходжень до 4,2 млрд. грн., що на 40% більше очікуваного виконання 2010 року. Видатки місцевих бюджетів України планується збільшити у 2011 році на 2,4 млрд грн, або на 1,5%. Їх обсяг без урахування міжбюджетних трансфертів за прогнозними розрахунками у 2011 році складе 163,5 млрд грн [3, с. 8].

Таким чином, частка трансфертів з Державного бюджету України місцевим бюджетам за прогнозними розрахунками у 2011 році зросла на 0,6% і становить 51,6% доходів місцевих бюджетів України. Порівняно з 2010 роком, обсяг дотації вирівнювання зменшився лише на 0,1%. В той же час обсяг коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету також зменшився на 64,4%, що безумовно є позитивною тенденцією. Відповідно, загальний обсяг трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів за прогнозними розрахунками у 2011 році зріс на 11,2% і становить майже 86,3 млрд грн. Слід зазначити суттєве зростання капітальних субвенцій у 8,5 рази. Загалом кількість субвенцій зросла у 2011 році до 30 порівняно із 16, які планувались на 2010 рік [3, с. 9].

Незважаючи на певні негативні тенденції виконання місцевих бюджетів України, у цілому прийняття змін у бюджетному та податковому законодавстві є надзвичайно актуальним кроком у напрямку економічних реформ. Забезпечення прозорості та ефективності бюджетного процесу, зростання фіскальної децентралізації та зміцнення місцевих бюджетів, запровадження програмно-цільового методу і прогнозування на трьохрічну перспективу стосовно усіх бюджетів, збільшення доступу до кредитних ресурсів, встановлення чітких правил бюджетного контролю і відповідальності за бюджетні правопорушення стимулюватиме до структурних змін у сфері бюджетних відносин на локальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / [Юрай Немец, Глен Райт]; за ред. Юрая Немеца та Глена Райта; пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 542 с.

2. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної та банківської систем України станом на 01.01.2011 / ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 59 с.

3. Огляд положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» / ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 12 с.

Карапетян О. М.

викладач кафедри фінансів

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В КОНТЕКСТІ АКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БОРГОВИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ УКРАЇНИ

У світовій практиці дієвим засобом оптимізації структури державного боргу є проведення активних операцій з боргом. Активне управління боргом передбачає комплекс організаційно-фінансових заходів, які застосовуються поряд із регулярним випуском боргових зобов'язань і обслуговуванням боргу, з метою досягнення цілей управління державним боргом. Такі заходи включають здійснення дострокових викупів внутрішніх і зовнішніх зобов'язань Уряду на фінансовому ринку, свопових операцій, проведення операцій з деривативами, ін.

Серед країн, які проводять операції активного управління портфелями боргових зобов'язань доцільно скористатися досвідом проведення таких операцій в Швеції і Новій Зеландії. Зокрема, дані країни проводять активні операції виключно з тією частиною своїх боргових зобов'язань,

яка виражена в євро. Досвід проведення активних операцій у Новій Зеландії переконує, що в умовах коли існують тимчасові відхилення від оптимальних цін, зростає ймовірність вилучення максимальних вигод від використання тактичних трейдингових операцій. Такі операції дозволяють суб'єктам управління боргом розвивати і підтримувати навички аналізу, прийняття рішень в умовах невизначеності, сприяють проведенню переговорних процесів і успішного укладання угод про позики [1].

Доводиться констатувати, що в Україні не прийнято нормативно-правові акти, які деталізують повноваження МФУ щодо здійснення ринкових операцій дострокового викупу і погашення зовнішнього боргу, конверсії боргу на інвестиції та інші фінансові активи, сек'юритизації боргу, інше.

В умовах значних флуктацій курсів валют та за необхідності здійснювати середньострокові запозичення в якості інструменту активного управління державним боргом доцільно розглянути емісію облігацій, індексованих до інфляції. Це дозволяє, з одного боку, задовольнити потреби інвесторів, що в ситуації невизначеності потребують гнучких інструментів, та відповідно збільшити попит на державні боргові цінні папери. З іншого боку, крім задоволення потреб у фінансових ресурсах, держава має можливість зменшення ризиків державного боргу, оскільки при стабілізації національної валюти, спаданні напруженості на фінансових ринках, коли інфляція та відсоткові ставки знижуватимуться, індексовані до рівня інфляції цінні папери дають можливість знизити відповідні виплати за державним боргом.

За інших умов, коли прогноз рівня інфляції передбачає стабільну тенденцію до зростання, використання таких цінних паперів повинно підлягати додатковому аналізу. Крім того, випуск державою індексованих облігацій може бути фактором формування позитивних очікувань на ринку щодо гальмування інфляційних процесів у майбутньому, оскільки вони є свідченням незацікавленості держави у збереженні високого інфляційного середовища, а тому ступінь довіри до економічної та грошово-кредитної політики держави зростає.

Основним мотивом попиту інвесторів на індексовані до темпів інфляції цінні папери є можливість збереження реальної вартості вкладених коштів. Індексовані до рівня інфляції цінні папери захищають від інфляційного ризику не тільки інвесторів (кредиторів), а й можуть захисти-

ти їх емітента. Зокрема, позичальник при емісії таких боргових зобов'язань, з одного боку, несе фіксовані реальні витрати, а з іншого, у разі наявності в нього доходів, що залежать від рівня цін, отримує джерела для компенсації своїх збільшених внаслідок інфляції номінальних витрат. Держава також відноситься до таких позичальників, оскільки рівень надходжень від деяких податків залежить від рівня цін (зокрема, від податку на додану вартість, певних видів акцизного збору і ввізного мита). З іншого боку, особливістю держави, як емітента індексованого боргу, є те, що вона може здійснювати вплив на джерело ризику інфляційних паперів. Зокрема, за допомогою проведення відповідної макроекономічної і монетарної політики.

Окремо слід звернути увагу на можливість запровадження операцій зі зворотного викупу державних цінних паперів на ринкових умовах. В розвинутих країнах вони використовуються для зниження ризиків рефінансування боргу шляхом зменшення зобов'язань, які мають бути виконані у певному періоді [2, с. 5]. Це здійснюється з метою згладжування піків боргових платежів. Відсоткові ризики управляються за допомогою зворотного викупу облігацій з плаваючими купонними ставками і мають на меті збільшення частки боргу з фіксованою ставкою [2, с. 8].

При наявності сприятливих умов на ринку зворотний викуп, фінансований за рахунок нових випусків, є доцільним для зменшення відсоткових платежів та платежів основної суми боргу. В Україні зворотний викуп може слугувати також засобом зменшення суми державного боргу у разі перевищення його граничної межі, визначеної законом про Державний бюджет.

Зворотний викуп полягає в проведенні емітентом операції із купівлі випущеного ним боргового цінного паперу за ринковою ціною. Формами зворотного викупу є «остаточна купівля» («outright purchase»), зворотний аукціон («reverse auction») і конверсія облігацій («bond conversion») [3, с. 144–146]. Остаточна купівля проводиться шляхом безпосереднього укладання урядом договорів з учасниками ринку. При цьому Уряд може визначати рівень дохідності, за яким він здійснить викуп, а учасники ринку пропонують обсяг облігацій, який вони готові продати за визначеною урядом дохідністю («coupon purchase»). З іншого боку, Уряд може визначити обсяг облігацій, що викупувуться, а дохідність викупу узгоджуватиметься в договорі з контрагентом («reverse tap purchase») [4].

Поруч із зазначеним, для підвищення попиту на державні облигації вважаємо за доцільне перейти до реалізації заходів щодо розміщення коштів єдиного казначейського рахунку, зокрема, шляхом проведення операцій зворотного РЕПО з державними цінними паперами. На сьогодні проблемою запровадження операцій РЕПО і системи первинних дилерів є фактична відсутність достатньої кількості учасників ринку, причиною чого є вузькість споживчих якостей державних цінних паперів. Зацікавленість у державних цінних паперах з боку потенційних інвесторів є низькою також через непрозорий та неринковий механізм ціноутворення, результатом чого на ринку наразі є обмежена кількість учасників – державні банки, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, кілька комерційних банків з іноземними інвестиціями, активність яких є доволі низькою.

Проведення операцій РЕПО є проблемним через неузгодженість позицій головних учасників ринку (МФУ, НБУ та первинних дилерів) щодо того, який тип операцій РЕПО насправді необхідний на українському ринку.

У відповідності до міжнародної практики до категорії операцій РЕПО (repurchase agreement), що входять до більш широкого класу «операцій на поворотній основі» (reverse transactions) відносяться:

- власне угоди РЕПО (прямого та зворотного) – *repo* та *reverse repo*;
- угоди продажу зі зворотним викупом (купівлі зі зворотнім продажем) – *sell/buy-back* (*buy/sell-back*);
- угоди зустрічного кредитування, або угоди кредитування під заставу цінних паперів – *collateralized lending/loans* (*securities lending with a cash lending or cash lending against a pledged securities loan*) [5, с. 157].

З економічної точки зору ці операції є різновидами забезпечених кредитів: грошових під заставу цінних паперів (або кредитів з цінними паперами під заставу грошових активів), тобто їх загальною рисою є передача цінних паперів в обмін на отримання грошових активів з подальшим зворотнім обміном. Відрізняються ці операції лише за правовою формою їх здійснення, ключове значення у визначенні яких є момент переходу права власності на цінні папери, що використовуються в операції РЕПО. Умови класичного РЕПО, що застосовуються у більшості розвинутих країн, передбачають перехід права власності на цінні папери з дати здійснення першої частини угоди, що дає кредитору право користу-

вання протягом часу дії угоди зазначеними цінними паперами на власний розсуд, тобто створює можливість отримання додаткового доходу кредитором за рахунок різниці ставок або доступу кредитора на інші фінансові ринки. Разом з іншими, ця властивість класичних операцій РЕПО робить дуже привабливими для учасників розвинених фінансових ринків [6].

Основними ризиками під час укладання угод зворотного РЕПО є кредитний та ринковий ризики, а також ризик рефінансування.

Кредитний ризик реалізується у випадку відмови контрагента викупити цінні папери, які були в забезпеченні. В такому випадку право власності на цінні папери переходить до іншої сторони, яка може їх реалізувати на ринку. Якщо ринкова ціна відповідає ціні, визначеній в угоді РЕПО, то фактично наслідки кредитного ризику зводяться до нуля. Проте, внаслідок різниці в часі між моментом укладання угоди РЕПО та моментом її завершення, виникає ймовірність виникнення різниці між визначеною в угоді вартістю цінних паперів, які надходять в забезпечення, і їх ринковою вартістю. В такому випадку кредитний ризик трансформується в ринковий, основним фактором, який спричиняє його, є не кредитоспроможність контрагента, а невідповідність ціни, визначеної угодою РЕПО, ринковій ціні. Відповідно до чинного законодавства у разі невиконання контрагентом зобов'язань за угодою РЕПО цінні папери повинні бути достроково погашені. За такої ситуації можливе виникнення ризику рефінансування, коли за відсутності вільних коштів державного бюджету Міністерство фінансів повинне здійснювати нові випуски державних цінних паперів з метою отримання фінансових ресурсів для погашення цінних паперів, що знаходились в забезпеченні, за вищою ціною ніж визначена в договорі. Таким чином, Мінфін понесе додаткові втрати державного бюджету [4].

Щодо зовнішніх боргових зобов'язань, то операції дострокового викупу на вторинному ринку, сек'юритизації існуючих зобов'язань і свопів стримуються високими адміністративними витратами на їх проведення та нормативними бар'єрами. За відсутності положення про можливість дострокового викупу в умовах випуску облігацій, які обертаються на ринку, провести такий викуп уряду доволі складно. Більш реальні можливості існують для проведення дострокового погашення боргів офіційним кредиторам, як двостороннім, так і багатостороннім. Проте, в умовах високих відсоткових ставок і нестабільного доступу Уряду на

соких відсоткових ставок і нестабільного доступу Уряду на міжнародний ринок капіталу проводити достроковий викуп зовнішнього державного боргу – економічно не доцільно.

Список використаних джерел:

1. Руководящие принципы управления государственным долгом. Сопроводительный документ. / Международный валютный фонд, Всемирный банк. – Ноябрь 2002 г.

2. Velandia, A. Measuring and Managing Refinancing Risk / A. Velandia // Designing Government Debt Management Strategies: Data of International Conference, 2008, June 1. – May 28. – Paris: World Bank Paris Conference Center, 2008. – 30 p.

3. Developing Government Bond Markets: A Handbook. The World Bank. The International monetary Fund. – Washington: Rock Greek Publishing Group, 2002. – 413 p.

4. Калитчук В.М. Критерії доцільності зворотнього викупу державних облігацій як методу управління ризиками / В.М. Калитчук Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2009_27/7.pdf

5. Developing Government Bond Markets: A Handbook. The World Bank. The International monetary Fund. – Washington: Rock Greek Publishing Group, 2002. – 413 p.

6. Операции РЕПО и кредитование ценными бумагами / Российский совет РЕПО (РСР) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reporus.ru/?page=biblio>

Квасниця О. В.

викладач кафедри фінансів

ПРІОРИТЕТИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мале підприємництво відіграє важливу роль у розвитку ефективної системи господарювання більшості країн світу, є основним сегментом сучасної ринкової та соціально-орієнтованої економіки. Завдяки динамічності та гнучкості воно виступає дієвим засобом у вирішенні багатьох економічних і соціальних завдань. Однак за роки реформування економіки України внесок малого підприємництва у розвиток національного господарства незначний. У вітчизняній економіці не створено сприятливих умов функціонування малих підприємницьких структур, а впроваджені заходи державної підтримки малого підприємництва не дали очікуваних результатів. Як наслідок, мале підприємництво не реалізовує потенціал розвитку та не виконує належні йому функції в повному обсязі.

Тому виникає потреба впровадження нових пріоритетів державної політики щодо регулювання розвитку всіх елементів національної економіки та суспільства загалом. Завдання державної політики полягає в до-

сягненні загальної рівноваги, за якої держава прагне підтримувати конкурентну рівновагу, тобто коли споживачі максимізують значення функції корисності, а підприємці максимізують отриманий прибуток. Виходячи із цього, побудова державної політики у сфері малого підприємництва полягає у створенні економічної системи, спрямованої на задоволення соціальних потреб, підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг шляхом сприяння ефективного ведення діяльності у всіх сферах господарювання.

Значний науковий внесок у дослідження проблем розвитку малого бізнесу, формування методичних пропозицій стосовно оцінки його стану, розробки програм державної підтримки розвитку цього сектору економіки та викладення пропозицій для здійснення його підтримки і створення пільгових умов функціонування зробили такі сучасні вчені, як З. Варналій, Л. Вороніна, Г. Козаченко, І. Комарницький, Т. Кондратюк, В. Кредісов, В. Литвиненко, І. Матюшенко, В. Медяник, В. Назаров, І. Падерин, В. Парсяк та ін. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць на сьогодні є маловивченою проблема державної політики сприяння розвитку малого підприємництва, що значною мірою зумовлено відсутністю ґрунтовних наукових досліджень сутності соціально-економічної підтримки підприємництва та її дієвості в цілому.

Аналіз розвитку малого бізнесу розвинених країн світу та України свідчить про значне відставання показників розвитку вітчизняних підприємств як за часткою працівників, зайнятих у цьому секторі, – у 8–10 разів, так і за часткою малого бізнесу у ВВП держави – в 10–12 разів.

Роль малого бізнесу в економіці країни в період кризи становить особливий інтерес. На малих підприємствах зайнятий кожен четвертий український найманий працівник - 24,3% у 2008 році і 25,2% у 2009 році. Тут реалізується 1/6 всього обсягу продукції, робіт і послуг - 16,3% у 2008 році і 16,6% у 2009 році [1].

Подальший розвиток державної фінансової підтримки малого підприємництва в Україні вимагає дослідження обставин які гальмують розвиток малого підприємництва, завдань та методів державної політики сприяння розвитку малих підприємств в Україні.

У післякризовий період в Україні сформувалася низка несприятливих обставин, що утруднюють діяльність малих підприємств:

- відсутність чітко сформульованої державної політики щодо антикризової фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва;
- зависокі ризики інвестиційної діяльності через нестабільну вартість грошей в умовах високої інфляції і невизначеної курсової динаміки;
- дефіцит фінансових ресурсів через нестачу бюджетного фінансування;
- утруднений доступ до зовнішніх ринків капіталу, обмеженість ресурсних можливостей банків;
- несприятливий податковий режим щодо кредиторів та позичальників;
- вузькість внутрішнього ринку та падіння сукупного попиту, що сконцентрувався у сегментах продукції першої необхідності.

Криза продемонструвала низку структурних деформацій та системних недоліків вітчизняного малого підприємництва, які обумовили його високу чутливість щодо чинників кризи та слабку спроможність до антикризової адаптації. Видається очевидним, що забезпечення стійкості динаміки цього сектора надалі вимагатиме вирішення системних проблем, серед яких головними видаються наступні [2, 21].

1) Значний рівень тінізації, що веде до неспроможності до повноцінного захисту інтересів бізнесу за допомогою чинних правових процедур, різко знижує ефективність регуляторних та стимулюючих інструментів держави, спонукає до підвищення фіскального навантаження на «офіційний» сектор економіки.

2) Організаційна слабкість малого бізнесу, подрібненість значного його сегменту до рівня підприємців-фізичних осіб, що послаблює фінансову стійкість таких підприємств, обмежує можливості впливу на формування економічної політики держави, перешкоджає диверсифікації до секторів, які мають високий поріг входження (наприклад, експортна діяльність).

3) Структурно-галузева деформація малого бізнесу з його зосередженням у посередницьких секторах економіки. Відсутність належної орієнтації малого підприємництва на галузі реального сектора економіки призводить до неефективності реалізації потенціалу цих секторів, звужує можливості інноваційного спрямування їхнього розвитку.

4) Значна орієнтація бізнесу на позаекономічні важелі набуття конкурентоспроможності (використання корупційних схем, отримання лега-

льних преференцій, «зрощування» з владними структурами). Це робить бізнес вельми чутливим до коливань політичної кон'юнктури, призводить до втрати ефективності як ринкових регуляторів, так і важелів економічної політики держави.

5) Низька якість менеджменту на значній частині підприємств, брак стратегічного мислення, відсутність готовності до технологічної та організаційної інноваційності. Ці досить типові для молодих ринкових економік «проблеми росту» посилені стійкими деформаціями підприємницького середовища та є вагомими чинниками, які знижують конкурентоспроможність вітчизняного підприємництва та обумовлюють його низьку адаптивність до кон'юнктурних та циклічних коливань.

Однак економічна депресія накладає низку суттєвих обмежень на можливості здійснення політики розвитку підприємництва, які мають бути враховані при її розробці та реалізації.

По-перше, в умовах значної розбалансованості бюджету різко обмежені можливості податкового стимулювання. Це змушує концентруватись на чітко визначених та обґрунтованих цільових податкових стимулах, загальному зниженні рівня оподаткування за рахунок вирівнювання податкового навантаження, а також мінімізації трансакційних видатків на виконання податкових зобов'язань за рахунок спрощення та автоматизації нарахування та сплати податків.

По-друге, надто обмежені бюджетні ресурси для прямого фінансування програм підтримки підприємництва. Такі програми навряд чи можуть розглядатися як провідний засіб розвитку малого підприємництва, їх слід зосереджувати на наданні інформаційної, методичної та правової підтримки створенню та розвитку малого бізнесу, а також цільовій допомозі розвитку підприємництва в секторах, які цього найбільш потребують (наприклад – фермерське господарство, «зелений» туризм, соціальне підприємництво тощо).

По-третє, неминуче зберігатиметься тривалий період високої вартості кредитних ресурсів комерційних банків, що утруднюватиме залучення кредитних ресурсів для фінансування інвестиційних програм створення нового та розвитку існуючого бізнесу. Відтак слід врахувати необхідність надання спеціальних інвестиційних кредитних ліній банками з державним капіталом, а також створення спеціалізованих банків для інвестиційного, експортного, іпотечного кредитування.

Вчетверте, даються знаки структурні деформації внутрішнього споживчого попиту, викликані хронічно низькою купівельною спроможністю населення, як наслідок – підвищеним попитом на товари нижчого цінового сегменту, навіть попри їхню невисоку якість. Отже, ймовірним є поширення недобросовісної конкуренції через нехтування вимогами якості та безпеки товарів, зберігатиметься також високий попит на товари контрафактного та контрабандного походження, дешевий низькоякісний імпорт. Це вимагатиме оволодіння сучасними регуляторними інструментам контролю за якістю, безпекою продукції, захисту внутрішнього ринку від недобросовісних конкурентів.

Відтак головним завданням державної політики щодо розвитку підприємництва в Україні має стати створення умов для: збільшення обсягів виробництва на основі розширення та повнішого використання існуючого потенціалу внутрішнього ринку України; збільшення обсягів експорту вітчизняних малих підприємств на підґрунті зростання їхньої конкурентоспроможності; утворення нових малих підприємств, які забезпечать повніше використання наявних людських, матеріальних, інтелектуальних, природнокліматичних та інших ресурсів; забезпечення належного рівня задоволення внутрішнього попиту товарами та послугами при повному дотриманні прав споживачів, вимог безпеки виробництва та споживання; демонополізації ринків товарів та послуг і налагодження ефективної конкуренції на внутрішньому ринку; збільшення та диверсифікації зайнятості, стабільного підвищення рівня доходів працюючого населення; досягнення ефективної фіскальної віддачі від розвитку малого бізнесу при збереженні сприятливих умов для його розвитку.

Список використаних джерел:

1. Джангіров Д. Статистика проти малого бізнесу / Дмитро Джангіров // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/02/8/270227/>.
2. Жаліло Я.А. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відродження економіки України. – К.: НІСД, 2010. – 45 с.

СУТІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Реалізація ефективної політики у сфері державних фінансів посідає важливе місце у процесі регулювання економічного розвитку держави. Одним із основних інструментів державного регулювання економіки є система державного фінансового контролю, яка є важливим чинником соціально-економічного розвитку держави в цілому.

Як відомо, за своєю економічною суттю державний фінансовий контроль це комплекс заходів, що вживаються законодавчими та виконавчими органами влади всіх рівнів, а також спеціально створених установ, для забезпечення законності та ефективності формування. Володіння та використання фінансових ресурсів з метою захисту фінансових інтересів держави, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадян, а також успішного досягнення поставлених цілей у сфері фінансів.[2, с. 581]. Він є невід'ємною і важливою складовою державного регулювання економіки, оскільки покликаний забезпечити цей процес достовірною інформацією про використання суб'єктами господарювання фінансових ресурсів, виявлення наявних відхилень від встановлених норм, які перешкоджають формуванню, цільовому та ефективному використанню централізованих фінансових ресурсів, а також дає змогу вжити необхідні заходи для запобігання негативних явищ і профілактики їх на майбутнє, що сприятиме ефективному здійсненню їх регулювання.

Організаційні форми цього контролю мають відповідати вимогам Конституції України, що передбачає зобов'язання органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі чинного законодавства в межах визначених ним повноважень [1].

Державний фінансовий контроль виступає з одного боку необхідною умовою ефективності управління фінансами, а з іншого – є однією із його завершальних стадій даного процесу. Оскільки державний фінансовий контроль є процесом, що відображає результат руху фінансових ресурсів, починаючи від стадії їх формування, необхідних для початку здійснення діяльності у будь-якій сфері, і закінчуючи одержанням фінансових результатів цієї діяльності.

Загалом державний фінансовий контроль, можна визначити як, універсальне явище, що застосовується у різних сферах суспільного життя. Сутність фінансового контролю розкривається через основні його елементи, які визначають мету, завдання, суб'єкти та об'єкти, предмет, принципи, форми і методи контролю.

Визначальним елементом державного фінансового контролю є його мета, від чого, в основному, залежить вибір об'єкта даного процесу та інструменти, які забезпечують його проведення.

Тому визначальною метою державного фінансового контролю є:

- викриття на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності при формуванні та використанні фінансових ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів якнайшвидше;
- притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення відшкодування завданих збитків;
- вжиття заходів з метою запобігання таким порушенням у майбутньому.

Державний фінансовий контроль лише тоді виконує відведену йому роль, якщо ґрунтуватиметься на наступних принципах:

- незалежності, що забезпечує невід'ємний атрибут демократії та виступає обов'язковим елементом управління державними фінансовими ресурсами;
- повноти охоплення об'єктів контролем, яка досягається завдяки вибірковій перевірці певних сегментів підконтрольних об'єктів;
- розподілу контрольних повноважень, який передбачає розмежування функцій ініціювання та виконання фінансового контролю між суб'єктами контролю;
- збалансованості контрольних дій, що передбачає узгодженість їхньої внутрішньої та зовнішньої спрямованості й забезпечує рівновагу фінансового контролю;
- превентивності контрольних дій, тобто дій, які носять попереджувальний характер, завдяки яким досягається завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичного стану фінансової діяльності від встановлених норм;
- відповідальності, що передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективність функціонування системи фінансового контролю та господарюючих суб'єктів за наслідки контрольних дій [2, с. 583].

Для забезпечення прояву сутності та призначення, державний фінансовий контроль виконує такі основні функції, як профілактичну, інформаційну та мобілізуючу.

Суть профілактичної функції державного фінансового контролю полягає у виявленні умов, які сприяють порушенню норм та стандартів, встановлених нормативно-правовими актами та законами, виникненню недостач, крадіжок, зловживань, а також у встановленні осіб, винних у фінансових порушеннях, і притягненні їх до відповідальності відповідно до законодавства.

Інформаційна функція державного фінансового контролю зводиться до того, що інформація, отримана в результаті його здійснення, має стати основою для ухвалення тих чи інших управлінських рішень і вжиття корегувальних заходів, які забезпечать функціонування суб'єкта господарювання відповідно до встановлених законодавчих норм.

Мобілізуюча функція державного фінансового контролю передбачає усунення суб'єктом господарювання наслідків допущених фінансових порушень, умов, що їм сприяли, та розробку організаційно-правових заходів з розповсюдження прогресивних методів господарювання і недопущення фінансових порушень на інших об'єктах.

Державний фінансовий контроль на макрорівні є інструментом підвищення ефективності функціонування економіки; забезпечення обігу фінансових ресурсів відповідно до обмежувальних законодавством параметрів; повноти сплати податків та обов'язкових платежів; блокування діяльності, що загрожує національній безпеці; діяльності, яка спрямована на організацію забороненого державою виробництва товарів і надання послуг; діяльності, яка містить значні соціальні загрози, які зачіпають інтереси громадян, порушує законні інтереси держави, суб'єктів господарювання та суспільства в цілому.

На мікрорівні державний фінансовий контроль забезпечує дотримання правил ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, надання соціальних гарантій працівників і своєчасної виплати заробітної плати, попередження фіктивних фінансових операцій, попередження і усунення фактів незаконного, неефективного та нецільового використання бюджетних коштів, виявлення нецільового і неефективного використання майна державної і комунальної власності, нецільового використання кредитів і позик, отриманих під гарантії уряду.

В умовах глобальних економічних перетворень перед контролюючими органами держави постають все нові і нові завдання, серед яких науково-обґрунтоване бюджетування, збалансування бюджетних систем, гармонізація впливу функціонально різних органів державного фінансового контролю на темпи і пропорції зростання основних макроекономічних показників. Отже, проблеми удосконалення та посилення державного фінансового контролю залишаються актуальними і сьогодні, адже реформування системи контролю має не тільки важливе соціально-економічне значення, а й відіграє провідну роль у становленні демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом №2222- 4 від 08.12.2004 р.- К.: Велес, 2007.
2. Юрій С.І. Казначейська система: Підруч. / С.І. Юрій, В.І. Стоян, О. С. Даневич.- 2-ге вид. змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 583 с.

Комуницька М. П.

старший викладач кафедри фінансів

ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ БЮДЖЕТУ ТА СУБ'ЄКТИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

Аналіз стану справ з використанням державних коштів переконує, що протягом останніх років кількість управлінських проблем неухильно збільшується. Це пояснюється передусім тим, що в теорії та практиці державного управління відсутня цілісна система побудови державного фінансового контролю.

Тому, на нашу думку, розвиток системи державного фінансового контролю є одним із першочергових та найважливіших умов упорядкування функціонування державного апарату, ефективного використання бюджетних коштів і державної власності, суттєвого покращення якості роботи в усіх сферах суспільного життя.

Тож відсутність наукової теорії контролю, яка б враховувала законності перехідного періоду перебудови української економіки – одна із причин, що гальмує не тільки формування дійової правової бази контролю, а й практичне створення взаємодіючих один з одним елементів єдиної системи державної контрольної системи взагалі.

Для вирішення зазначених проблем та ефективного управління фінансовими потоками необхідно методологічно обґрунтувати і на цій основі законодавчо закріпити розподіл контрольних повноважень та функцій зовнішнього та внутрішнього ДФК.

У вітчизняному правовому полі існує невизначеність щодо трактування понять «зовнішній контроль» і «внутрішній контроль». Відповідно до базових документів Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI), поняття «зовнішній контроль» передбачає виключно діяльність вищого органу фінансового контролю в системі державних органів з будь-якого контролю, який є зовнішнім стосовно системи органів виконавчої влади, оскільки зазначений орган не належить до такої системи.

Всі спроби штучного об'єднання внутрішнього і зовнішнього фінансового контролю або субпідпорядкування, які ми бачимо час від часу в Україні, шкідливі й пояснюються нерозумінням суті питання.

В Україні державний фінансовий контроль здійснюється органами державної влади в рамках своїх повноважень. Провідним органом зовнішнього державного фінансового контролю є Рахункова палата, яка володіє організаційною і функціональною незалежністю, на відміну від інших контрольних органів.

Відповідно до ст. 98 Конституції України «встановлено, що контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата».

Аналіз статей 6 і 21 Закону України «Про Рахункову палату» дає змогу зробити висновок, що, хоча Рахункова палата і не визначається в законі як вищий орган фінансового контролю, фактично вона є таким органом. А відповідно до статей 7 і 16 зазначеного закону, всі органи державної влади, Національний банк України, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності зобов'язані (при здійсненні палатою контрольного заходу) надавати на її запит інформацію (документи, матеріали) про їх діяльність, яка стосується використання коштів Державного бюджету України.

Як свідчить аналіз нормативно-правових актів, які торкаються діяльності Рахункової палати, вони неоднозначні в тлумаченні, конфліктують з міжнародними стандартами та нормами. До цього слід додати, що створення органів фінансового контролю здійснювалося без Концепції

державного фінансового контролю, в якій слід чітко вказати інститути, що забезпечують ефективну діяльність державного фінансового контролю, їх повноваження, форми взаємодії при його здійсненні.

У міжнародній практиці для визначення державного органу, в компетенцію якого входить здійснення зовнішнього контролю за бюджетним процесом, використовується уніфікована назва – Вищий орган фінансового контролю (ВОФК) з обов'язковою вказівкою, до якої країни він належить. 7 Проте ні в Конституції України, ні в Законі України «Про Рахункову палату» не зазначається, що це орган, який створено в Україні.

Наявність офіційної назви державного органу дозволяє ідентифікувати його у системі державного апарату. Формування легального визначення поняття «Рахункова палата України» має відбуватися шляхом використання законодавцем лінгвістичної моделі, яка включає комплекс основних та допоміжних ідентифікуючих ознак.

Питання визначення місця та ролі Рахункової палати у системі органів фінансового контролю України досі не має нормативним чином закріпленої єдиної відповіді. Чинне законодавство дає тільки непрямі вказівки у цій сфері. Так, Конституція України не містить прямих приписів, що характеризують правове положення Рахункової палати.

Використовуючи парламентську модель розміщення норм, які регламентують діяльність національних ВОФК, законодавець включає спеціалізовані приписи функціонування Рахункової палати України до складу розділу IV Конституції України «Верховна Рада України». Цим самим створюється взаємозв'язок між Рахунковою палатою і системою представницьких органів України.

Виявлене взаємовідношення підтверджується і в абзаці 1 статті 1 Закону України «Про Рахункову палату», де вказано, що Рахункова палата створюється Верховною Радою України, підпорядкована та підзвітна їй.

Разом з тим, норми закону про Рахункову палату підтверджують її незалежність. Так, у частині 1 статті 1 закріплюється за палатою самостійна і незалежна діяльність (тобто узаконюється організаційна і функціональна незалежність) від будь-яких органів держави. В статті 3 принцип незалежності проголошується одним із основних принципів здійснення Рахунковою палатою контрольних заходів.

Провідне положення Рахункової палати, яка є вищим органом фінансового контролю України, обумовлює необхідність особливого підходу при розробці правової основи її діяльності. Аналіз змістовного аспекту конституційної регламентації діяльності Рахункової палати дозволяє констатувати лише часткове дотримання відповідних міжнародних вимог.

Світовий досвід функціонування подібних Рахунковій палаті ВОФК свідчить, що парламент, жодним чином не втручаючись у безпосередню їх контрольну діяльність, створює окремих комітет парламенту із взаємодії з ВОФК. Він розглядає звіти ВОФК; за результатами перевірок приймає відповідні рішення та виносить рекомендації за результатами їх розглядів на парламент; аналізує, вивчає тенденції фінансового розвитку та контролю в державі; здійснює інші парламентські функції з контролю за фінансово-економічним станом у країні.

Специфіку правової основи діяльності ВОФК розкривають, зокрема, статті 6, 8, 18 Лімської декларації керівних принципів контролю. В них відображені вимоги обов'язкового включення в текст конституцій держав спеціальних норм, які присвячені діяльності ВОФК 7.

Удосконалення легального визначення Рахункової палати України можливо шляхом включення до складу його лінгвістичної моделі обов'язкової ідентифікуючої ознаки, яка використовується у міжнародній практиці для визначення понять національного ВОФК – характеризує організаційну форму ВОФК і до якої країни він належить.

Аналіз універсального терміну «Вищий орган фінансового контролю», який використовується стосовно Рахункової палати, показує, що цей державний орган є в державній системі одним із суб'єктів державного фінансового управління.

Отже, діяльність Рахункової палати має бути спрямована на вирішення державних завдань щодо виявлення, попередження і нейтралізації фактів протиправної діяльності та підтримки належного рівня правопорядку у фінансовій сфері.

В цьому зв'язку, доцільно розширити функції та можливості Рахункової палати України в забезпеченні дотримання прийнятих стандартів щодо ефективності, законності та доцільності використання державних коштів, нагляду за адміністративними порушеннями та зловживаннями, здійснення відповідних заходів для покарання винних. Повз її увагу не повинні проходити спроби штучного нагромадження трансакційних ви-

трат, створення надлишкових посередницьких ланок у процесі руху бюджетних коштів.

Таким чином, у рамках удосконалення законодавства необхідна розробка адекватних правових механізмів взаємодії системи, зовнішнього та внутрішнього державного фінансового контролю України. Все це створить серйозний стимул до її удосконалення, що є і нагальною потребою держави, і важливим фактором зміцнення економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю» від 24 травня 2005р. №158-р. / Офіційний вісник України. – 2005.- №22.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року – Українсько-правнична фундація – К., 1996.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI.
4. Закон України «Про Рахункову палату» від 11 липня 1996 року ІЗ15/96-ВР.
5. Бариніна-Закірова М.В. Деякі проблеми нормативно-правового характеру у сфері державного фінансового контролю // Фінанси України. – 2008. – №1.

Клімчик В. В.

викладач кафедри фінансів

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В УКРАЇНІ

Зовнішньоекономічна діяльність займає одне із провідних місць у формуванні доходів Державного бюджету України. Така надвисока залежність від зовнішнього ринку зумовлює формування фінансових ресурсів держави і суб'єктів господарювання від результативної ЗЕД. Саме з цієї причини, підкреслює академік А.Даниленко, підвищується залежність кінцевих фінансових результатів і обсягів фінансових ресурсів від митної, валютної і податкової політик держави [1, с. 28]. ЗЕД відіграє надто важливу роль, не лише в українській економіці, але і в інших країнах світу. Сьогодні економічне і соціально-політичне життя всіх країн світу знаходиться під зростаючим впливом процесів світової глобалізації економіки, рівень якої визначається зростанням економічної взаємозалежності країн та регіонів, переплетінням їхніх господарських комплексів та економічних систем. Локальні економіки окремих країн поступово втрачають потенціал саморозвитку і все більше інтегруються в загальнопланетарний організм. Прогрес кожної країни тісно пов'язаний з рівнем і характером її вза-

ємодії з іншими державами. Тому інтеграція економіки України у світову економіку є не тільки основною умовою її піднесення, але і питанням виживання країни. На це наголошує переважна більшість економістів. Зокрема, академік І. Лукінов, ще на початках завоювання незалежності, вважав, що майбутній економічний розвиток України слід розглядати в контексті розвитку світової економіки [2, с. 7] і, що «...країни, які рухаються у напрямі міжнародної економічної інтеграції, мають суттєвий приріст ефекту..., а країни, що дезінтегруються, зазнають величезних втрат» [3, с. 6].

Подібних поглядів дотримується і багато інших економістів. Вони вважають, що у теперішній час зовнішньоекономічні зв'язки – «...це об'єктивно обумовлена необхідність, важливий фактор економічного зростання, невід'ємна складова національного процесу розширеного відтворення... У багатьох країнах саме світогосподарські зв'язки визначають стан національної економіки, і дана тенденція в перспективі посилюватиметься» [4, с. 5], а «...стан будь-якої національної економіки усе більше визначається не тільки її внутрішнім потенціалом, а й ступенем участі у міжнародному поділі праці...» [5, с. 177]. В процесі формування економічної політики держави «...особливої ваги набуває питання подальшого поглиблення ЗЕД, забезпечення інтеграції української економіки в структуру світового економічного простору, міжнародного поділу праці» [6, с. 11], вирішення якого дозволить значно посилити позиції України в світовому співтоваристві, використати переваги від участі у ЗЕЗ.

Перша спроба системного аналізу важливості розвитку ЗЕЗ для країни була зроблена меркантилістами [7]. Актуальними і на сьогодні залишилися їх певні рекомендації, основними з яких є:

- держава повинна регулювати зовнішню торгівлю з метою збільшення експорту за рахунок реалізації готових виробів і зменшення обсягів імпорту;

- держава повинна забороняти або різко обмежувати вивіз сировини з одночасним дозволом на безмитний імпорт сировини.

Подальший розвиток досліджень системи ЗЕЗ зроблено А.Смітом – «теорія абсолютних переваг» [8], сильною стороною якої є виділення явних переваг поділу праці не лише на національному, але і на міжнародному рівнях. Міжнародна торгівля є вигідною в тому випадку, коли дві країни обмінюються товарами, на виробництво яких вони несуть менші

затрати ніж, країна-партнер. Країни експортують товари, при виробництві яких вони мають абсолютні переваги, і імпортують ті товари, при виробництві яких переваги мають їх торговельні партнери.

Продовження аналізу даної проблеми здійснив Д. Рікардо в «теорії порівняльних переваг» [9], де обґрунтовано взаємовигідність торгівлі між країнами, коли вони спеціалізуються на виробництві товарів з відносно нижчими витратами. Виграш від торгівлі виступає як економічний ефект, який одержує кожна з країн, що приймає участь в торгівлі і спеціалізується на торгівлі тим товаром, при виробництві якого вона має відносну перевагу.

Подальший аналіз ефективності ЗЕЗ приводить до висновку про доцільність використання показника фактора інтенсивності («теорія Хекшера-Оліна») [10], який визначає відносні затрати факторів виробництва на створення певного товару. Країні вигідно експортувати ті фактороінтенсивні товари, для виробництва яких вона має відносно надлишкові фактори виробництва і, імпортувати товари, для виробництва яких в неї недостатньо власних факторів виробництва [11, с. 57]. Тобто переміщення товарів компенсує низьку мобільність факторів виробництва в масштабах світового господарства.

Слід відмітити, що на практиці теорема Хекшера-Оліна не завжди може підтверджуватися («Парадокс Леонтьєва») [12, с. 44–95]. Це пояснюється тим, що існує цілий ряд додаткових обставин, які можуть впливати на міжнародну спеціалізацію. Серед них можна виділити основні:

- неоднорідність факторів виробництва, і, перш за все, рівня кваліфікації робочої сили;

- експорт із країн, що розвиваються, як правило пов'язаний з товарами добувної промисловості (сировини), де задіяно великий обсяг капіталу. Тому експорт із багатьох країн, що розвиваються, є капіталомістким, проте капітал в цих країнах не є надлишковим фактором;

- вплив на міжнародну спеціалізацію зовнішньоторговельної політики держави, яка може обмежити імпорт і стимулювати виробництво в середині країни, та здійснювати експорт продукції тих галузей, де інтенсивно використовуються відносно дефіцитні фактори виробництва.

Як видно із світової практики, конкретне спрямування зовнішньоекономічної політики, характер її впливу на внутрішню економічну політику держави змінюється в залежності від внутрішніх та зовнішніх умов розви-

тку національної економіки. Тому, виходячи із національних пріоритетів, держави надають переваги політиці вільної торгівлі або протекціонізму.

Прихильники протекціоністської моделі економічного розвитку вважають її більш доцільною і ефективною, особливо для країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою. Адже, відкритість економіки, яка переважно розглядається як лібералізація ЗЕД, приводить до таких негативних наслідків:

- послаблення вітчизняного промислового потенціалу і руйнування цілих галузей, посилення диспропорцій у структурі народногосподарського комплексу через зростання частки добувних галузей і екологічно небезпечних виробництв;

- погіршення структури вітчизняного експорту та імпорту;

- втрати національними виробниками значної частки внутрішнього ринку;

- посилення фінансової і технологічної залежності країни від промислово розвинутих країн і міжнародних організацій тощо [13, с. 8–10].

У разі проведення протекціоністської політики держава захищає розвиток національної економіки від іноземної конкуренції за допомогою високих митних бар'єрів, обмеження або повної заборони ввезення певних товарів, надання субсидій вітчизняним виробникам, стимулювання експорту національних товарів тощо. Основними інструментами регулювання ЗЕД, на думку прихильників протекціонізму, повинні бути квоти, ліцензії, субсидії і демпінг.

Для політики вільної торгівлі характерним є мінімальне втручання держави у процеси ЗЕД, а розвиток торгівлі відбувається на засадах дії ринкових сил, попиту і пропозиції, конкуренції. Існує поширена думка, в першу чергу, серед політиків і економістів розвинутих країн, що за умов вільної торгівлі ліпше гарантовані вигоди, які забезпечує міжнародне економічне співробітництво. Фритредерська модель більше орієнтується на регулюючі функції світового ринку, які краще забезпечують збалансованість і взаємовигідність ЗЕЗ, ніж будь-яка інша регулююча інституція. Автори «Економікс» Кемпбелл Р. Макконнелл і Стенлі Л. Брю стверджують, що «завдяки вільній торгівлі, яка базується на принципі порівняльних витрат, світова економіка може досягти більш ефективного розміщення ресурсів і більш високого матеріального добробуту» [14, с. 327], а протекціонізм, на їх думку, зменшує або повністю позбавляє вигідності

від міжнародного поділу праці. Відкритість економіки надає країні ряд потенційних переваг і нових можливостей, найважливішими з яких є:

- збільшення експортної складової у національному доході за рахунок залучення додаткових економічних ресурсів у міжнародний оборот і вдосконалення моделі взаємодії зі світовим господарством;

- прискорення формування ринкової інфраструктури;

- наближення якості вітчизняної продукції до світового рівня.

Сьогодні немає жодної країни де існувала б чисто фритредерська модель. Найбільш розвинуті країни світу, відстоюючи принципи фритредерства, на практиці застосовують протекціоністські бар'єри. Регулюючи ЗЕД, вони здебільшого дотримуються «гнучкої та поміркованої зовнішньоекономічної політики», суть якої – «у виваженому поєднанні елементів вільної торгівлі та протекціонізму» [15, с. 267]. В західних країнах надається перевага терміну не «вільної», а «регульованої» або «керованої» торгівлі, а іноді і «організованої вільної» торгівлі, що ще більше відповідає реально існуючим міжнародним економічним зв'язкам високорозвинутих держав, з наявними протекціоністськими елементами. Тобто, як і «...лібералізація, так і протекціонізм мають вибіркового характеру, і можна говорити лише про перевагу першого або другого» [16, с. 67].

Клімат міжнародних торговельних відносин визначається не тільки нормами СОТ, через яку розвинуті країни намагаються послабити тарифні і нетарифні обмеження, що перешкоджають експорту їх продукції і ефективними фритредерськими деклараціями «багатих» країн, але і великою кількістю рестрективних нетарифних бар'єрів, що охоплюють до половини світової торгівлі, широким використанням методів штучної підтримки конкурентоспроможності національного капіталу і національних галузей (особливо сільськогосподарських), високим рівнем тарифів на окремі види товарів, що ввозяться, наявністю багаточисельних торгових, картельних угод, регіональних блоків і преференцій тощо.

В останні десятиріччя у розвинутих країнах склався двохфакторний механізм регулювання економіки: механізм ринкової конкуренції та механізм прямого державного регулювання. На це звертають увагу багато вчених і практиків. Так, на думку лауреата Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліца «...ринкові механізми, які лежать в основі економічної моделі, мають доповнюватись активною економічною політикою держави» [17, с. 2]. В.М. Опарін зазначає, що сучасна ринкова економіка

«...заснована на поєднанні як власної саморегулюючої дії, що закладена в саму її основу, так і системи державного регулювання ринкових відносин.

Державне регулювання не заміняє ринкове саморегулювання, а лише доповнює його» [18, с. 18]. Держава бере на себе ті функції, що не відповідають природі механізму ринкової конкуренції або реалізуються ними надто повільно. При цьому, робить висновок П. Самуельсон, «Економічна роль держави неухильно зростає. Під прямий контроль і регулювання потрапляють все нові види діяльності...» [19, с. 135]. І саме «... найвищу суспільну ефективність показують ті системи, в яких одночасно задіяні як стихійний механізм «невидимої руки ринку», так і видимий механізм усвідомленого державного регулювання» [20, с. 190].

Вплив державного регулювання на економічні процеси, як справедливо зауважують В. Опарін [18, с. 18], А. Даниленко [20], не повинен порушувати той величезний потенціал саморегуляції, який характерний ринковому механізму. Тому для певних конкретних умов, зауважує І.Гладій, оптимальним є такий стан в економіці, де досягається максимум ринкової конкуренції при адекватній організації і регламентації ринку зі сторони держави, встановлення «...найдієвіших і найефективніших форм їх взаємодії та поєднання» [21, с. 48].

Із цього можна зробити висновки, що лише за допомогою державного регулювання ЗЕД, можливо створити сприятливі умови для розвитку країни і захисту її інтересів, забезпечення рівноваги внутрішнього ринку та стимулювання прогресивних структурних змін у ЗЕЗ суб'єктів економічної діяльності. Адже саме державне регулювання ЗЕД може і повинно забезпечити:

- захист економічних інтересів країни та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

- створення рівних можливостей для суб'єктів ЗЕД розвивати всі види підприємницької діяльності незалежно від форм власності та всі напрями використання доходів та здійснення інвестицій;

- заохочення конкуренції та ліквідації монополізму у сфері ЗЕД [22, с. 37].

Регулювання у зовнішньоекономічній сфері в Україні повинно здійснюватися за двома основними напрямками. Перший – створення найбільш сприятливих зовнішніх умов для ЗЕД, забезпечення її ефективнос-

ті та уникнення негативних наслідків від дій іноземних фірм, міжнародних організацій та угруповань і регулювання рівня участі країни у певних напрямках інтеграційних процесів. Другий – коректування внутрішніх умов діяльності, а саме – рівня відкритості економіки, зовнішньоторговельного і платіжного балансів країни, обсягів і структури іноземних інвестицій, конкурентоспроможності.

Оскільки на зовнішньому і внутрішньому ринках вітчизняним суб'єктам ЗЕД протистоять не лише фірми, а і держави, то без державного втручання через контроль і регулювання у сфері зовнішньоекономічних відносин їх ефективна діяльність є практично неможливою. Проте вплив держави на ЗЕД повинен відбуватися в науково обгрунтованих межах, з чітко визначеними суб'єктами і об'єктами, метою, методами та інструментами регулювання.

Список використаних джерел:

1. Даниленко А. Особливості формування фінансів реального сектора України // Економіка України. – 2006. – №6. – с. 20-30.
2. Лукінов І. Інвестиційна діяльність в економічному оновленні та зростанні // Економіка України. – 1997. – №8. – с. 4-8.
3. Лукінов І. Економічна наука і освіта в національних інтересах держави // Економіка України. – 1999. – №11. – с. 4-10.
4. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005, – 696 с.
5. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2007.
6. Гальчинський А. Складним шляхом реформ: Деякі підсумки і перспективи // Економіка України. – 1999. – №6. – с. 4-12.
7. Меркантилізм. – Л.: ОГІЗ – Соцэкгиз. – 1935. – 198 с
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Политиздат, 1962. – 334 с.
9. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо ; [пер. с англ. ; предисл. П.Н. Ключкина]. М.: Эксмо, 2007. – 960 с. – (Антология экономической мысли).
10. Ohlin B. Interregional and International Trade. – Cambridge, mass. Harvard University Press, 1933.
11. Царевский В. Механизм и экономические последствия либерализации торговли в Болгарии // Проблемы теории и практики управления. 2004, №5, с. 57-64.
12. Леонтьев В. Межотраслевая экономика: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1977.
13. Лазебник Л. Роль зовнішньої торгівлі для економічного розвитку країни в умовах глобалізації // Економічний часопис – XXI. 2003, – №9, – с. 8-10.
14. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономика: принципы, проблемы и политика / Пер. с англ. М.: Республика, 1993. – Т. 2. – 400 с.
15. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. 2-ге вид., оновл. і доп. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2006. 340 с.
16. Богомоллов О.Т. Анатомия глобальной экономики: учебное пособие / О.Т. Богомоллов. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2003. – 216 с.

17. Стиглиц Джозеф. Развитие, основанное на участии: стратегия для государств с переходной экономикой // Трансформація. – 1998. – №6 – с. 2.
18. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
19. Самуельсон П. Економіка. / П. Самуельсон / Підручник. Львів: Світ, 1993. – 495 с.
20. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки: Монографія / За ред. доктора екон. наук А.І. Даниленка. – К.: Інститут економіки НАНУ, 2003. – 415 с.
21. Гладій І. Новий регіоналізм і державний механізм управління ринком. // Економіка України. – 2004. – №6. – с. 45-50.
22. Науменко В.П., Пашко П.В., Руссков В.А. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання. 2006, – 394 с.

Мокрицька А. Б.

викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Ні одна галузь, напевне, не викликає у громадян такого інтересу і такої тривоги, як охорона здоров'я. Суспільство не може бути байдужим до рівня і якості послуг, що надаються медичними установами. Тому особливої актуальності набирають питання ефективності та ощадливості використання фінансових ресурсів галузі, особливо, в умовах їх обмеженості. Важливу роль у забезпеченні цього процесу відіграє фінансовий контроль.

Будучи функцією управління, контроль є об'єктивно необхідним. Він відіграє важливу роль, недооцінка якої значно знижує ефективність управління фінансами. За його допомогою процес управління спрямовується відповідно до визначеної моделі, виявляючи можливі відхилення та усуваючи їх.

Система фінансового контролю в державі формується під впливом конкретних історичних умов і національних традицій, залежить від форми державного устрою. Командно-адміністративна система управління передбачала централізацію фінансового контролю, що проводився у формі перевірок і ревізій, спрямованих на виявлення законодавчих порушень і притягнення винних до відповідальності. В умовах ринкової економіки змінюються форми взаємовідносин держави і суб'єктів господарювання. При цьому виникає потреба у нефіскальних формах контролю, основна

мета яких полягає у запобіганні правопорушенням і підвищенні ефективності формування і використання фінансових ресурсів.

Контрольними функціями в сфері охорони здоров'я наділені органи державної влади залежно від рівня ініціювання, а також інститути незалежного фінансового контролю. Організація фінансового контролю у сфері охорони здоров'я в нашій країні, в залежності від характеру взаємовідносин суб'єкта і об'єкта, поділяється на зовнішній та внутрішній фінансовий контроль.

З початку реформування системи фінансового контролю не був чітко окреслений напрям внутрішнього контролю. Лише з появою у 2009 р. нової редакції Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року [1], було чітко розмежовано зовнішній і внутрішній державний фінансовий контроль, а також визначено органи, які мають проводити державний аудит. Попри те, основна частина контрольної роботи зосереджена на зовнішньому контролі, який проводиться органами Державної контрольно-ревізійної служби, Рахункової палати, Міністерством фінансів після виконання фінансових операцій. В останні роки зросла роль попереднього та поточного контролю, який здійснюють Міністерство охорони здоров'я та його органи на місцях, місцеві фінансові органи. Проте якість такого контролю, що підтверджують результати ревізій і перевірок здійснених контрольно-ревізійними підрозділами, в тому числі повторних після фінансових органів, засвідчує про недоліки їх контрольної роботи, низьку ефективність. Перехід на казначейське обслуговування бюджетів за доходами і видатками та управління коштами на єдиному казначейському рахунку дало можливість значно посилити попередній і поточний контроль, який в казначейських органах направлений на недопущення фактів нецільового використання коштів та дотримання кошторисної дисципліни. Поряд з цим, як свідчать окремі матеріали ревізій і перевірок Контрольно-ревізійних управлінь, в установах охорони здоров'я мали місце факти нецільового використання бюджетних коштів, та інші порушення фінансової дисципліни, які на відповідних етапах фінансової діяльності повинні були бути виявлені та усунені фахівцями органів Державного казначейства [2, с. 52]. В галузі охорони здоров'я функцію внутрішнього контролю покладено на Міністерство охорони здоров'я України та його органи на місцях [3]. Постановою Кабінету Міністрів №685 [4] з метою посилення здійснення внутрішнього фі-

нансового контролю керівники міністерств були зобов'язані забезпечити створення і функціонування самостійних контрольно-ревізійних підрозділів. Такий підрозділ було створено у Міністерстві охорони здоров'я. Проте організація діяльності ревізійної служби характеризується низькою ефективністю. Контрольно-ревізійний підрозділ, на який покладено реалізацію цих функцій, за результатами перевірок Державної контрольно-ревізійної служби, не в змозі забезпечити системного періодичного контролю за діяльністю суб'єктів, що належать до сфери управління міністерства та суттєво вплинути на стан фінансово-бюджетної дисципліни у галузі [5].

Аналіз повноважень основних суб'єктів фінансового контролю свідчить про те, що в Україні переважає наступний контроль у формі ревізій і перевірок фінансово-господарської діяльності установ та організацій та аудитів ефективності використання бюджетних коштів. Провідне місце належить органам ДКРС України, які наділені найширшими повноваженнями у цій сфері. Підконтрольними органам являються від установ і закладів, які утримуються на бюджетах сільських, селищних і міських (районного значення) рад до міністерств та інших центральних органів влади. Важливе місце у сфері зовнішнього наступного контролю належить Рахунковій палаті України, функції якої обмежені сферою використання коштів Державного бюджету. Частина попереднього контролю є незначною. Попередній та поточний контроль здійснюється органами Державного казначейства, фінансовими органами та управліннями чи відділами охорони здоров'я на етапах складання кошторисів та планів асигнувань, взяття зобов'язань та оплати рахунків. В основному превалюють заходи подальшого контролю, які здійснюються через значний час після прийняття управлінських рішень чи проведення операцій. Досі переважають фіскальні форми контролю, що проводяться сторонніми для об'єкта контролю органами з метою встановлення фінансових порушень, а не вивчення причин їх виникнення.

В Україні відсутній рамковий закон про фінансовий контроль, який би визначав базову структуру, суб'єкти та об'єкти контролю, узгодив би повноваження органів фінансового контролю з метою уникнення дублювання функцій та забезпечення дієвості та результативності останнього. Так само відсутнє загальне законодавче визначення сутності та процедур контролю в системі діяльності органів державного управління. Про-

блема правової невизначеності цілісної системи фінансового контролю частково розв'язується окремими законами та підзаконними нормативно-правовими актами, де окреслено контрольні повноваження і процедури для окремих органів, основною або однією з відокремлених функцій діяльності яких є контроль за фінансово-господарською діяльністю установ та організацій та інших сторін функціонування охорони здоров'я. Не здійснюється незалежний фінансовий контроль ефективності реалізації економічних і соціальних проектів в сфері охорони здоров'я, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями. Відсутнє загальне законодавче визначення сутності і процедур внутрішнього контролю, функціонування якого має забезпечити головний розпорядник бюджетних коштів – керівник органу.

З огляду на вказані проблеми та з метою підвищення ефективності фінансового контролю за формуванням та використанням фінансових ресурсів охорони здоров'я необхідно: прийняти закон про фінансовий контроль; впорядкувати чинну нормативно-правову базу з метою уникнення дублювання функцій контролюючих органів; встановити порядок обміну інформацією між контролюючими органами; забезпечити проведення аналізу ефективності використання фінансових ресурсів охорони здоров'я, виявити порушення та фактори, що їх спричиняють; розвивати внутрішній фінансовий контроль, який би проявлявся через діяльність спеціально створених комісій з представників установ охорони здоров'я; створити взаємопов'язану систему внутрішнього та зовнішнього, попереднього, поточного і подальшого контролю за проведенням фінансових операцій, в тому числі державних закупівель.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 р. №1601-р [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=158-2005-%F0>

2. Дребот І.С. Повнота і злагодженість реалізації контрольних функцій усіма учасниками бюджетного процесу – важливий фактор дієвості фінансового контролю / Дребот І.С. // Фінансовий контроль. – 2006. – №4 (33). – С. 51-54.

3. Положення про Міністерство охорони здоров'я України із змінами. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2008р. №101. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.moz.gov.ua/ua/main/min/backgr/>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади внутрішнього фінансового контро-

лю» від 22.05.2002р. №685 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

5. Аналітичний звіт Державної контрольно-ревізійної служби України за 2006-2009 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/>

Русін В. М.

викладач кафедри фінансів

АНАЛІЗ СКЛАДУ, ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

Загально прийнятим у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі є визначення провідної ролі видатків бюджетів у фінансовому забезпеченні потреб соціально – економічного розвитку [1, с. 94]. На обсяг, склад і структуру видатків місцевих бюджетів впливає обсяг повноважень, реалізацію яких покладено на відповідні органи місцевої влади. З розвитком інституту місцевого самоврядування в Україні спостерігалася передача все більшої кількості видаткових повноважень органам місцевого самоврядування. Відповідно до Бюджетного кодексу України видатки місцевих бюджетів поділяються на ті, що враховуються, і ті, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів [2]. Видатки першої групи пов'язані з виконанням власних повноважень, а видатки другої групи з виконанням делегованих повноважень органів місцевого самоврядування.

До основних видатків, пов'язаних з виконанням власних повноважень належать видатки на: місцеву пожежну охорону; позашкільну освіту; соціальний захист та соціальне забезпечення; місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів; культурно-мистецькі програми місцевого значення; програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації місцевого значення; місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту; типове проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури місцевого значення; транспорт, дорожнє господарство; заходи з організації рятування на водах; обслуговування місцевого боргу; програми природоохоронних заходів місцевого значення; управління комунальним майном; регулювання земельних відносин; заходи у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в межах

повноважень, встановлених законом; проведення місцевих виборів і місцевих референдумів; членські внески до асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань; підвищення кваліфікації депутатів місцевих рад; інші програми, пов'язані з виконанням власних повноважень, затверджені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою згідно із законом.

Основні видатки, що здійснюються з місцевих бюджетів і враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів включають видатки на: органи місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районного значення; державне управління; освіту; культуру і мистецтво; сільські, селищні та міські палаци і будинки культури, клуби, центри дозвілля, інші клубні заклади та бібліотеки; охорону здоров'я; соціальний захист та соціальне забезпечення; фізичну культуру і спорт та інше.

Про роль місцевих бюджетів у соціально – економічному розвитку території та держави в цілому свідчить їх частка у валовому внутрішньому продукті (ВВП) та зведеному бюджеті (табл. 1).

Таблиця 1

Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП та Зведеному бюджеті України*

Роки	Частка видатків у ВВП,%	Частка видатків у Зведеному бюджеті України,%
2002	11,0	41,1
2003	11,8	41,4
2004	11,2	37,8
2005	11,8	36,7
2006	13,3	41,2
2007	13,5	42,4
2008	13,4	40,7

Як свідчать дані табл. 1 в продовж останніх років частка видатків місцевих бюджетів у ВВП коливається в межах 11,0–13,5%, а частка у Зведеному бюджеті України в межах 36,7–42,4%. Бачимо, що не спостерігається стійка тенденція взаємозв'язку показників видатків місцевих бюджетів у ВВП та зведеному бюджеті України. На відміну від України в розвинутих країнах спостерігається стабільна частка видатків місцевих бюджетів у ВВП в продовж багатьох років, зокрема у Данії – 33,2%, Швеції – 25%, Фінляндії –19,7%, Нідерландах – 16,4%, Італії –15,8%. В цілому частка видатків у ВВП в Україні є нижчою ніж у розвинених країнах, однак

* Примітка. Розраховано автором на основі [3].

вона є вищою ніж у країн з перехідною економікою, де ця частка в середньому складає 7,6% [4, с. 297].

Проаналізувати цільове використання коштів бюджетів можливо за допомогою групування видатків бюджетів відповідно до функціональної, економічної, програмної і відомчої класифікації. У структурі видатків місцевих бюджетів найбільша частка (понад 80% усіх видатків) припадає на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення (табл. 2).

Таблиця 2

Видатки місцевих бюджетів за функціональною класифікацією*

Показники	Затверджено Верховною Радою АРК та місцевими радами на 2010 рік з урахуванням змін, грн	Виконано, грн	Частка у видатках, %
Загальнодержавні функції	11 158 836 144,29	10 208 169 514,99	6,71
Громадський порядок, безпека та судова влада	256 957 953,26	254 913 245,03	0,17
Економічна діяльність	10 739 641 017,61	7 802 405 833,51	5,13
Охорона навколишнього природного середовища	1 174 539 246,36	579 698 139,11	0,38
Житлово-комунальне господарство	7 760 120 507,41	4 586 852 091,42	3,02
Охорона здоров'я	35 590 093 956,41	35 986 346 853,58	23,67
Духовний та фізичний розвиток	6 548 488 431,52	6 359 844 097,55	4,18
Освіта	51 722 602 710,92	51 018 515 205,26	33,56
Соціальний захист та соціальне забезпечення	35 929 564 970,33	35 223 558 281,99	23,17
Разом	160 880 844 938,11	152 020 303 262,44	100

У розрізі функціональної класифікації у 2010 році, порівняно з 2009 роком, видатки загального фонду місцевих бюджетів зросли за всіма основними функціями, зокрема по:

– освіті – на 7,5 млрд грн, або на 19,2% (у 2009 році приріст до 2008 року склав 3,5 млрд грн, або 9,8%);

– охороні здоров'я – на 6,3 млрд грн, або на 23,3% (у 2009 році приріст до 2008 року склав 2,7 млрд грн, або 10,9%);

* Примітка. Розраховано автором на основі [5].

– соціальному захисту та соціальному забезпеченню (в тому числі за рахунок трансфертів із державного бюджету) – на 7,3 млрд грн, або на 32,3% (у 2009 році приріст до 2008 року склав 1,0 млрд грн, або 4,7%);

– культурі і мистецтву – на 1,1 млрд грн, або на 23,8% (у 2009 році приріст до 2008 року склав 0,5 млрд грн, або 10,8%);

– фізичній культурі і спорту – на 0,2 млрд грн, або на 19,9% (у 2009 році приріст до 2008 року склав 1,5 млн грн, або 0,1%).

Як бачимо впродовж останніх років спостерігається збільшення абсолютної суми видатків. Однак у 2010 році понад 30% видатків місцевих бюджетів спрямовано на оплату праці працівників бюджетних установ, понад 6% на оплату комунальних послуг.

Отже, проведений аналіз дає можливість зробити наступні висновки:

– у структурі видатків місцевих бюджеті значно переважають видатки, що спрямовуються на виконання делегованих повноважень, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;

– впродовж років спостерігається коливання частки видатків місцевих бюджетів у ВВП та Зведеному бюджеті України;

– частка видатків місцевих бюджетів у ВВП значно нижча ніж у країн з розвинутою економікою;

– найбільшу питому вагу у видатках місцевих бюджетів займають видатки на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист та соціальне забезпечення;

– значна частка видатків місцевих бюджетів припадає на оплату праці працівників бюджетних установ (понад 30%).

Список використаних джерел:

1. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія / В.Г.Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008 – 496 с.

2. Бюджетний кодекс України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.

3. Статистичний щорічник України за 2008 рік. – Київ 2009. – 567 с.

4. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в Умовах транзитивної економіки України: Монографія / К.В. Павлюк. – К.:НДФІ, 2006. – 584 с.

5. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2010 р. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Методологічні підходи на стадії бюджетного планування на місцевому рівні забезпечуються через особливу діяльність органів місцевого самоврядування, пов'язану з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері бюджету стосовно фінансового забезпечення потреб адміністративно-територіальних формувань. Звичайно склад та обсяги доходів місцевих бюджетів визначаються на законодавчому рівні, проте певною мірою вони залежать від практики планування, а також методів їх формування в процесі мобілізації.

Складання бюджетів, тобто їх планування здійснюється різноманітними методами. Зокрема до методів бюджетного планування відносять: нормативний, коефіцієнтів, балансовий, предметно-цільовий, екстраполяції, програмування або математичного моделювання, економіко-математичні, аналітичний, розрахунковий (метод прямого рахунку), економічного аналізу, наукової обґрунтованості, комплексний. Особливості визначення та застосування даних методів у бюджетному плануванні відзначено у працях таких науковців, як Ю. Булгакова, О. Василика, В. Дем'янишина, О. Кириленко, Ц. Огня, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічник, Г. Старостенка, В. Хлібного, С. Юрій та інших.

Аналіз практики бюджетного планування дає можливість відзначити, в даний час на рівні місцевих бюджетів найбільшого застосування набули аналітичний, нормативний, балансовий, програмно-цільовий методи, в окремих випадках рідко застосовується економіко-математичне моделювання.

Базовим при дослідженні будь-яких процесів в економічній діяльності, в тому числі і в бюджетній сфері, є аналітичний метод планування. За допомогою аналізу вихідних фактичних даних (бюджетних показників) можна виявити не тільки тенденції та закономірності в минулому та на даному етапі, але визначити зміни та фактори, які можуть впливати на них у майбутньому.

Як наслідок, в умовах багато-структурності вирішуваних проблем в плануванні, зокрема бюджетному плануванні, застосовується декілька методів розробки планів, програм і прогнозів. Одним з них є балансовий

метод. Суть його полягає в досягненні відповідності між двома основними частинами бюджету як фінансового плану – доходами і видатками, а також відповідності між взаємозалежними показниками плану, забезпечення їх ув'язки і узгодженості. Це достатньо ефективний метод планування, який обов'язково застосовується на кінцевому етапі складання бюджету, він дозволяє встановлювати і планувати напрями руху фінансових потоків, тобто джерела і напрями витрачання бюджетних коштів, у взаємозв'язку.

Нормативний метод базується на визначенні і використанні системи норм і нормативів, що знаходить широке застосування у бюджетному плануванні. У самому визначенні поняття „норма”, як науково обґрунтованої міри суспільно необхідних видатків ресурсів на одиницю споживання, закладена важлива перевага нормативного методу - встановлення в процесі планування чіткої залежності між ресурсами, що витрачаються, і очікуваними результатами, що особливо важливо в бюджетному плануванні.

В даний час у бюджетному плануванні використовують також соціальні стандарти, встановлені на одну особу населення, індекси бюджетних видатків, податковий потенціал, що є елементами нормативного методу бюджетного планування в різних форматах.

На думку О. П. Кириленко, використання нормативних методів планування бюджетних видатків та формульних розрахунків сприяє здійсненню ефективного вирівнювання бюджетної забезпеченості [6, с. 211].

Ефективність планування значно підвищує застосування економіко-математичного моделювання, яке ґрунтується на використанні математичних прийомів при аналізі економічних систем, прогнозуванні економічного зростання, оцінці фінансового потенціалу і т.д. Економіко-математичні моделі в процесі перспективного планування можуть відпрацьовуватися для системи національних рахунків, моделювання фінансових ресурсів, державних видатків (втому числі бюджетних) і т.д.

Утвердження в Україні економіки ринкового типу вимагає використання у бюджетному плануванні нових прогресивних технологій, особливе місце серед яких відводять застосуванню програмно-цільового методу. Бюджетним кодексом України передбачено формування державного та місцевих бюджетів за допомогою програмно-цільового методу [1].

Науковці і практики відзначають, що програмно-цільовий метод складання бюджету передбачає принципово інший підхід до формування бюджетних показників. Цей процес починається із зосередження уваги спершу на результатах, яких необхідно досягти в державному секторі, а потім ставиться питання про те, які ресурси потрібно найефективніше використати для досягнення намічених результатів і в який спосіб. З'ясовується, чи достатньо власних ресурсів і чи є необхідність у залученні додаткових ресурсів шляхом проведення державних кредитних операцій на зовнішніх ринках, що призводить до зростання державного боргу [3, с. 165].

Загально визнано, що програмно-цільовий метод формування бюджету, поширений у багатьох розвинутих країнах, є перспективним методом бюджетування і дає можливість більш раціонально та ефективно управляти бюджетними ресурсами та приймати виважені рішення відносно використання бюджетних коштів. У зв'язку з цим, на думку М. В.Чечетова, Н. Ф.Чечетової, А. Ю. Бережної, в процесі планування слід враховувати те, що:

– програмний підхід передбачає ув'язку планування витрат з плануванням вирішення конкретних завдань, а отже, має включати аналіз витрат і результатів як обов'язковий елемент прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів і відповідно – оцінку результатів реалізації програм у порівнянні з поставленими цілями;

– програмний підхід передбачає класифікацію витрат по категоріях «програм», «підпрограм» та «видів діяльності», які повинні конкретизувати й деталізувати досягнення певних цілей. При цьому класифікація по програмах не заміняє, а доповнює функціональну класифікацію;

– бюджетний процес на основі програм потребує складних систем бухгалтерського обліку, орієнтованих на результати [7, с. 299].

М. І. Кульчицький, З. В. Перун виокремлюють основні складові програмно-цільового методу: бюджетні програми і підпрограми; стратегічне планування; доходи й видатки: прогноз, оцінка і визначення повноважень; аналіз, оцінка і моніторинг програм; прозорість бюджетного процесу та участь громадськості у ньому. В основі програмно-цільового методу складання бюджетів покладено бюджетні програми, як систематизовані переліки заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань,

виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій[5, с.80].

Система бюджетування найкраще пристосована для програм, обмежених у часі, результат яких можливо вимірити, наприклад, програм у сфері будівництва, транспорту, оборони. Але багато видів державної діяльності не мають цих ознак. Часто цілі такої діяльності або не піддаються однозначному визначенню або є результатом різнонаправлених політичних процесів. Діяльність багатьох відомств не піддається кількісній оцінці (наприклад, у сфері зовнішньої, культурної, соціальної політики, у питаннях безпеки).

В. Г. Дем'янишин вважає, що організація бюджетного планування на регіональному і місцевому рівнях полягає саме у використанні формульного підходу до планування доходів та видатків, фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, однак, які не мають наукового обґрунтування [4, с. 257].

С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич позитивно характеризують діючу практику бюджетного планування за допомогою формульного розрахунку і підкреслюють, що використання таких розрахунків в бюджетному плануванні закріплює одну із найважливіших цілей Бюджетного кодексу: забезпечення органам місцевого самоврядування у середньостроковій перспективі стабільної бюджетної ситуації, без якої неможливо належним чином управляти територіями. Формула створює також значні стимули до заощадження видатків і мобілізації додаткових доходів, оскільки показник розрахункової видаткової потреби опирається на розрахунок видаткових нормативів, а розрахункова доходоспроможність залежить від ефективності та потенціалу доходної бази [8, с. 67].

О.В. Турчинов і Ц. Г. Огонь підкреслюють, що із запровадженням формульного бюджетного планування та прогнозування відбулося поліпшення процесу підготовки місцевих бюджетів, підвищення прозорості бюджетних рішень, забезпечення автономності місцевих видатків, справедливого розподілу бюджетних ресурсів і стимулів до економії місцевих видатків та мобілізації доходів. Вони, також зазначають, що оскільки трансферти місцевого бюджету визначаються із застосуванням єдиного формульного розрахунку, їх обсяг не може більше бути предметом переговорів між політиками та в структурі державних органів влади. Це дозволяє посадовим особам, які відповідають за стан бюджетного планування

на локальному рівні, зосередитись на питаннях підвищення ефективності надання суспільних послуг та більш якісному управлінню бюджетними ресурсами [2, с. 182].

Однак планування бюджетів на основі програм повністю не було успішно реалізовано у бюджетному процесі жодної країни, що пояснюється високим рівнем вимог до інформації та організації управління такою системою. Формальний перехід до бюджетного процесу на основі програм не дозволяє реалізувати переваги формування бюджету на основі принципу економічної раціональності.

Тому важливою умовою забезпечення сталого розвитку бюджетної системи держави, на нашу думку, є перехід в бюджетному процесі від планування ресурсів до планування результатів, що сприятиме підвищенню ролі програмно-цільових методів управління і відповідно державних цільових програм.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 25 серпня 2010 року: (Відповідає офіц. текстові) – К.: Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / за ред. О.В.Турчинова і Ц.Г.Огня. – К. – Парламентське видавництво, 2002. – 320 с.
3. Бюджетний менеджмент : підруч. / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.] ; за заг. зед. В.Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
4. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монограф. / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 496 с.
5. Кульчицький М.І. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом. / М. І. Кульчицький, З.В. Перун // Фінанси України. – 2005. – №2. – С. 78-83
6. Місцеві фінанси : підручник / [О. П. Кириленко, О. Р. Квасовський, А. В. Лучка, Б. С. Малиняк, В. В. Костецький, О. І. Тулай]; за ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
7. Чечетов М.В. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / М. В. Чечетов, Н. Ф.Чечетова, А. Ю. Бережна / Ч. 1.– Х.: ВД „ІНЖЕК”, 2004, – 560 с.
8. Юрій С. І. Казначейська система : підруч. / С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич. – [2-ге вид. змін. й доп.]. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2006. – 818 с.

Сидорчук А. А.

викладач кафедри фінансів

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Економічну суть терміна «соціальний захист» розглянемо через пошук відповіді на питання, чи для всіх типів економічних систем він ха-

рактарний, адже доволі часто науковці стверджують, що таке поняття властиве лише ринковій економіці. Погляди вчених-економістів у цьому питанні можна розподілити за критерієм існування або відсутності потреби в соціальному захисті. На нашу думку, доцільно виокремити школи лібералізму (класична, неокласична течія, марженалізм, монетаризм) та дирижизму (кейнсіанство, неокейнсіанство), представники яких ставлять під сумнів потребу державного втручання у сфери економічного й соціального життя суспільства. З іншого боку, існують школи марксизму і неолібералізму (змішана держава, держава суспільного добробуту), дослідники яких, навпаки, вважають процеси втручання держави у соціальну сферу не лише необхідними, а й бажаними. Суттєва різниця між ними полягає у тому, що в умовах реалізації політики марксизму існування соціального страхування є більш декларативним, а в умовах побудови соціально-орієнтованої (змішаної) держави, навпаки, страхуванню відводиться основна роль (рис. 1).

Рис. 1. Групування економічних шкіл за поглядами щодо потреби в соціальному захисті та соціальному страхуванні

Необхідність соціального захисту у теоретиків ринкової економічної системи (А. Сміт, Д. Рікардо, У. Петті, М. Фрідмен, Р. Ноузік, У. Беверідж, Дж. Ролз, В. Ойкен, Л. Ерхард та ін.) тісно пов'язана з дискусією про роль і місце держави в економіці. Визнання закономірності державного регулювання соціально-економічних процесів супроводжується полемікою щодо необхідності або відсутності потреби у соціальній захищеності населення. Існуючі точки зору дослідників знайшли відображення в альте-

рнативних концепціях економічного лібералізму та економічного дирижизму.

Ідеї економічного лібералізму ще у XVIII–XIX ст. почали висловлювати представники класичної політичної економії (А. Сміт, У. Петті, Д. Рікардо, Р. Кобден, Дж. Брайт й ін.). Їх активно відстоюють сьогодні економічні школи неокласичного напрямку (маржиналізму, монетаризму і неолібералізму). Фундатори класичної політекономії, по-перше, розглядали ринкову систему господарювання як врівноважену та саморегульовану і, по-друге, вважали будь-яке втручання держави у процеси її функціонування порушенням особистої свободи й перешкодою для розвитку економіки.

Їхню позицію щодо соціального захисту населення можна підтвердити такими міркуваннями А. Сміта: «...людина повинна мати можливість існувати за рахунок власної праці; заробітна плата найманої особи при цьому є єдиним її фінансовим ресурсом, який має забезпечити необхідний рівень життя». Він, власне, зазначає, що якщо сім'я не в змозі заробити необхідну суму власною працею, то вона має її здобути «...жебракунням або крадіством» [1]. Водночас вчений зауважує: «...фонд, призначений на відновлення, або, якщо можна так висловитися, на ремонт раба, звичайно перебуває в розпорядженні недбалого господаря чи неухважного керівника. Фонд, призначений для тієї самої мети стосовно вільної людини, перебуває в її власному розпорядженні ...». Наведене висловлювання свідчить про те, що А. Сміт підтримував ідею невтручання держави у сферу соціального захисту в теперішньому його значенні, і про те, що цей захист необхідно здійснювати за рахунок децентралізованих джерел (власних коштів найманих осіб та власників капіталу).

Навіть такі дії держави і профспілок, як регулювання рівня оплати праці чи тривалості робочого дня, перешкоджають досягненню рівноваги між попитом та пропозицією. У цьому контексті варто звернути увагу на думку, яку висловив М. Фрідмен: «Замість або як доповнення до колишніх привілейованих класів вирости нові: бюрократи ... профспілки, які призвичаїлися вправно вдавати із себе представників найбільш знедолених і безправних робітників, а фактично до них входили найбільш високооплачувані робітники в країні – тобто робітнича аристократія; і, нарешті, нові мільйонери ... люди, які примудрялись обходити закони ... що

ринули з парламенту й різних бюрократичних відомств, люди, які знайшли способи ухилитися від сплати прибуткового податку і переводити своє майно за тридев'ять земель – поза межами досягнення податкових інспекторів. Грандіозне перетасування доходів і багатства? Так. Менше несправедливості? Навряд чи» [2, с. 73].

Прихильниками концепції економічного лібералізму були теоретики маржиналізму і засновники неокласичної теорії – Л. Вальрас, А. Маршалл, В. Джевонс, Дж. Б. Кларк та ін. Так, Л. Вальрас, зокрема, стверджував: «...система вільної конкуренції забезпечує досягнення максимуму корисності товарів та послуг для всіх учасників...», а також зазначав: «...економіка є системою, в якій діють винятково приватні інтереси...» [3, с. 49]. Вчення про економічну роль держави – політичну економію – вони не зараховували до економічної теорії, принципово відстоюючи незалежність економіки від державного втручання, в тому числі у сфері соціального захисту населення [4, с. 56].

Прибічники дирижизму – активного втручання держави в економічні процеси (передусім це школи кейнсіанства і неокейнсіанства) – виступають з позиції необхідності регулювання економіки за допомогою певних інструментів (видатків бюджету, податків) з метою досягнення макроекономічної рівноваги. Крім цього, до основних функцій держави вони зараховують забезпечення повної зайнятості в економіці.

Проте Д. Кейнс питання соціального захисту населення також не розглядав. Слід зауважити, що він порушував лише питання рівня заробітної плати (її скорочення) як можливого варіанта підвищення граничної ефективності капіталу і, як наслідок, зростання інвестицій в економіку. Власне кажучи, що Д. Кейнс, як й А. Сміт, вважав заробітну плату єдиним доходом населення, і якщо потрібне втручання держави в економіку, то не у сферу вирівнювання багатства в суспільстві, а у сферу створення ефективного попиту в економіці. Зокрема, він вказував на вплив рівня заробітної плати на рівень цін і визначав, що держава з цього питання має дотримуватися політики, за якою «...загальний рівень грошової заробітної плати маж підтримуватись максимально стійким, принаймні у короткостроковому аспекті. Результатом такої політики буде відносна стійкість цін ...» [5, с. 167]. Д. Кейнс не розглядав проблему платоспроможного попиту і, як наслідок, не ставив під сумнів неможливість населення оплатити вироблені у країні блага. Проте ми вважаємо, що така

ситуація, особливо у країнах, де відбувається економічний спад, цілком можлива.

Історично склалося, що, кінець XIX – початок XX ст. став періодом виникнення значних економічних криз, спричинених загостренням відносин між працею та капіталом: заробітна плата була встановлена на мінімальному рівні, тоді як робочий день тривав 12–14 год. [6, с. 196]. Вияв цих суперечностей належить до так званих екстерналіїв ринкової економіки. Окремі держави почали запроваджувати заходи щодо згладжування цих суперечностей (Німеччина, згодом й інші країни Європи вводять соціальне страхування і регулюють мінімальний рівень заробітної плати). Впродовж XX ст. кроки держави у напрямку захисту праці як фактора виробництва не лише розширювались, а й набували нових форм вираження – від регулювання мінімальної заробітної плати до проведення політики у сфері повної зайнятості, виплати допомоги малозабезпеченим верствам населення та ін. Інакше кажучи, ідея вільного, не регульованого державою ринку (*laissez faire*) не витримала випробування часом через те, що вона не одержала підтримки з боку практиків (політиків, урядовців).

З огляду на це ідеї економічного лібералізму (невтручання держави в економіку) значно модифікувалися. Різноманітні течії неокласичного напрямку вже не відкидають регулюючу роль держави, дискутуючи лише про сферу її впливу на економіку. Так, сучасні монетаристи обмежують цю роль грошовим обігом, а неоліберали визнають за державою лише обов'язки щодо підтримання сприятливих умов для функціонування ринкового механізму. Розглядаючи неолібералізм як течію економічної науки, звернемо увагу на теорію «мінімальної держави», яку розробив філософ Р. Ноузіком (друга половина XX ст.). На думку цього вченого, основними завданнями держави є лише забезпечення правопорядку та оборони, скорочення державного сектору, податкових платежів а отже й її фінансової відповідальності [7, с. 174]. Така лібералізація розширює можливості вільного ринку, який тепер не обмежений ні податковим інструментарієм, ні тягарем фінансованих з бюджету суспільних благ чи соціальних трансфертів [8, с. 232].

На відміну від підходу «мінімальної держави», окремі представники лібералізму (У. Беверідж, Д. Ролз, В. Ойкен, Л. Ерхард) розробили теорії, що обґрунтовують необхідність втручання держави не лише у правоохо-

ронну, а й у соціальну сферу. Це знайшло своє відображення в розробці ідей держави суспільного добробуту та держави із соціально орієнтованою економікою (або змішаної держави). Прихильники першої (У. Беверідж, Д. Ролз) – держави суспільного добробуту – зазначали, що одним з її завдань, у межах забезпечення справедливості розподілу суспільних благ стає широке фінансування соціального захисту населення. Водночас Д. Ролз стверджував, що це найкраща поведінка для заможної більшості населення, оскільки тоді «...всі стають рівними... в тому значенні, що людині, захищеній всім суспільством, не страшні ніякі біди...» [9, с. 445]. Організаційно ідею такої держави було сформульовано в результаті прийняття у Великобританії в 1942 р. низки законів щодо системи соціального забезпечення і рішень Міжнародної організації праці у 1944 р. Крайнім виявом держави суспільного добробуту вважаємо теорію соціального забезпечення, яку розробили К. Маркс та Ф. Енгельс та яку було реалізовано у плановій економіці соціалізму.

Дослідники планової економіки (К. Маркс, Ф. Енгельс, Л. Проніна, Р. Хабібі) поняття «соціальний захист» не розглядають, а замість нього використовують поняття «соціальне забезпечення». Марксистська концепція «соціального забезпечення» базується на тому, що його можна досягти шляхом згортання ринкових структур і передачі економічних та соціальних функцій державі. При цьому соціалістична держава зобов'язана не стільки фінансувати суспільні потреби, скільки займатися безпосереднім виробництвом і розподілом благ та послуг [10, с. 158]. Система соціального забезпечення була широко реалізована у СРСР, де й отримала своє теоретичне обґрунтування. Так, радянський науковець Л. І. Проніна зауважує, що соціальне забезпечення виявляє себе як економічна категорія, що виражає «...сукупність відносин щодо створення, розподілу, перерозподілу і вживання суспільної частини необхідного і частини додаткового продукту для найбільш повного задоволення потреб працездатних членів суспільства і забезпечення ... розширеного відтворення робочої сили» [11, с. 5]. Продовжуючи попередню позицію, вкажемо, що у своєму трактуванні окремого закону соціалістичного соціального забезпечення, Ю. Л. Достовалов, ніби підтверджує, що це поняття є неодмінним атрибутом планової фінансової системи. Зокрема, він зазначає, що забезпечення полягає у встановленні «...об'єктивних пропорцій між кількістю матеріальних і культурних благ, які отримує індивід, і його попере-

дньою заробітною платою» [12, с. 19]. Доповнюючи описані вище підходи і роблячи щодо них свої висновки, Р. І. Хабібі стверджує, що існування такого закону зумовлено також «...об'єктивною необхідністю сучасного колективного страхового захисту» [13, с. 38].

Аналізуючи соціальне забезпечення радянської доби, вітчизняний дослідник Б. Надточій зауважує, що воно поширювалося на непрацездатних членів суспільства, коли за рахунок бюджетних коштів здійснювалася виплата пенсій і допомоги малозабезпеченим сім'ям чи утримувалися будинки престарілих (інвалідів). Він, зокрема, вважає, що існування системи соціального страхування як форми забезпечення непрацездатних, у той період було, з чим ми цілком погоджуємося, «декларативним» [14, с. 31].

Як і в разі з вільним нерегульованим ринком, теорія держави суспільного добробуту не витримала випробувань часом – країни, що побудували планову економіку, розпалися (СРСР) або адаптували свою економіку до умов ринкового середовища (країни Східної Європи, Китай). У тих країнах, де за основу було взято ідеї У. Беверіджа, зіткнулися з виявами «...породжуваної діяльністю держави економічної неефективності та фінансового марнотратства... Парламенти нерідко вимушені схвалювати соціальні програми, котрі більше відповідають демагогічним гаслам або політичним амбіціям, ніж реальним потребам більшості громадян...» [15, с. 33]. Таким чином, ідея держави суспільного добробуту поступово трансформувалась в теорію змішаної держави або держави із соціально орієнтованою економікою, основи якої розробила школа німецьких неолібералів (В. Ойкен, Л. Ерхард). Вони вважають, що суть системи соціального ринкового господарства полягає у свободі дії ринкового економічного механізму і широкій системі соціального захисту громадян. Ідеї такої держави й нині набувають підтримки в наукових колах, але зараз серед вчених ведеться дискусія про оптимальне співвідношення механізму й захисту [16, с. 116].

На основі сказаного вище можна констатувати, що термін «соціальний захист» (у підходах марксистів – «соціальне забезпечення») введено до наукового обігу не так давно (кінець XIX – початок XX ст.), а вперше його було вжито у нормативних актах європейських країн. Потреба у використанні цього поняття зумовлена викликами поширеної у той час ринкової економіки, не регульованої державою (*laissez faire*). Згодом воно

набуло осмислення у теоретичних постулатах змішаної (неолібералізм) та планової (марксизм) економіки. Інакше кажучи, соціальний захист має не просто економічний, а економіко-правовий характер. Таким чином, позиція про те, що соціальний захист притаманний лише ринковій економічній системі, є мало обґрунтованою.

Список використаних джерел:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Електронний ресурс] / А. Смит. – Режим доступу : http://www.cato.ru/library/smith/wealth_of_nations.
2. Фридмен М., Хайек Ф. О свободе / М. Фридмен, Ф. Хайек. – М. : Социум, Три квадрата, 2003. – 182 с. – (Серия «Философия свободы», вып. II.).
3. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии [Електронний ресурс] / Л. Вальрас. – М. : Изограф, 2000. – 448 с. – Системні вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP. – Назва з титул. екрану.
4. Маршал А. Принципы экономической науки / А. Маршал. – М. : Прогресс, 1993. – 323 с. – Т. 1.
5. Кейнс Дж. Мейнард. Общая теория занятости, процента и денег [Електронний ресурс] / Дж. М. Кейнс. – Режим доступу : <http://books.efaculty.kiev.ua/isekvc/9/>.
6. Загальна економічна теорія (політична економія) : підручник. у 2-х частинах [І. В. Буян, Ковальчук В. М. , Р. М. Березюк та ін.] ; за ред. І. В. Буяна, В. М. Ковальчука. – Тернопіль, 2001. – 336 с. – (част. 2).
7. Nozick R. Anarchy, State and Utopia [Електронний ресурс] / Р. Ноузік. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Anarchy,_State,_and_Utopia#Equality.2C_Envy.2C_Exploitation.2C_Etc.
8. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / П. Розанвалон ; [Пер. з фр. Є. Марічева]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 246 с.
9. Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж. Ролз. – К. : Основи, 2001. – 822 с.
10. Маркс К. Капітал. Критика политической экономии [Електронний ресурс] / К. Маркс. – Режим доступу : http://souz.info/library/marx/capital/capital_1o1.htm#_010101
11. Пронина Л. И. Повышение эффективности социального обеспечения / Л. И. Пронина. – М. : Экономика, 1990. – 124 с.
12. Достовалов Ю. Л. К вопросу о формах распределения при социализме / Ю. Л. Достовалов // Экономические науки. – 1975. – №5. – С. 16–21.
13. Хабиби Р. И. Механизм распределения общественных фондов потребления / Р. И. Хабиби. – М. : Экономика, 1986. – 165 с.
14. Надточій Б. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів / Б. Надточій // Україна: аспекти праці (укр.). – 2003. – №1. – С. 31–35.
15. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.: схеми, табл.
16. Ойкен В. Основы национальной экономики : [предисл. В. Автономова, В. Гутника; послесл. В. Освальта] / В. Ойкен – М. : Экономика, 1996. – 342 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Важливим структуроутворюючим елементом економіки в сучасних ринкових відносинах є підприємство. В умовах гострої конкуренції виживають лише ті підприємства, які пристосувалися до вимог ринку, організували виробництво якісної продукції та послуг, уміло використовують працю персоналу.

У гармонійному функціонуванні підприємств значне місце посідають фінансові ресурси, які відіграють важливу роль у розвитку господарської діяльності, розширенні і оновленні основних фондів, оплаті праці та соціальних заходах. На безупинну діяльність підприємства впливає визначення оптимальної потреби у фінансових ресурсах, забезпечення їх структури, джерел формування та обґрунтованих напрямів використання. Будь-яке підприємство, незалежно від форми господарювання та виду діяльності, спирається у процесі функціонування на певну суму грошових коштів. Швидкість та масштаби руху коштів значною мірою визначають успішність розвитку підприємства, рівень його конкурентоспроможності на ринку.

Сутність фінансових ресурсів підприємства, їх властивості та класифікація за різними показниками широко розкривається в науковій та навчальній економічній літературі, зокрема [1, с.128; 2, с.4; 3, с.158; 4, с.641; 5, с.12]. Виходячи із властивостей, притаманних фінансовим ресурсам підприємств, їх можна класифікувати за показниками формування та використання.

Фінансовим ресурсам підприємств притаманні такі властивості:

- фінансові ресурси мають стадію утворення;
- фінансові ресурси відображають відношення до власності;
- фінансові ресурси мають джерела формування і цілі використання;
- від джерел формування та напрямів використання залежить структура фінансових ресурсів.

Виходячи з цих властивостей фінансові ресурси підприємств можна класифікувати за показниками їх формування та використання.

За стадією утворення фінансові ресурси поділяються на:

– початкові – утворені на початковій стадії діяльності підприємства і сконцентровані у статутному капіталі, джерела утворення якого залежать від форми власності:

- державна – асигнування з бюджету та з централізованих фондів;
- акціонерна – акціонерний капітал;
- колективна – внески засновників;
- приватна – власний капітал підприємця;
- прирощені – отримані підприємством у результаті його діяльності в формі чистого прибутку.

За правом власності фінансові ресурси поділяють на:

- власні – залежно від форми власності – це приватний, пайовий чи акціонерний капітал;
- невластні – позичені або отримані у вигляді позик;
- надані безоплатно – одержані безоплатно від держави чи інших юридичних осіб.

Водночас, В.М. Опарін наводить таку класифікацію фінансових ресурсів підприємств [6]:

- за кругообігом: початкові фінансові ресурси; прирощені фінансові ресурси;
- за характером використання: матеріалізовані фінансові ресурси та ресурси, які перебувають в обігу;
- за правом власності: власні кошти підприємницької структури; надані кошти; позичені;
- за видатками або напрямками використання: витрати на розвиток економіки підприємства; витрати на соціально-культурні заходи; витрати на розвиток науки; надання благодійної допомоги; витрати на обслуговування залучених фінансових ресурсів; інші витрати підприємства;
- у кінцевому підсумку, напрямки використання фінансових ресурсів можна поділити на три групи: поповнення фонду відшкодування; формування фонду споживання; формування фонду нагромадження;
- за джерелами залучення: позикові ресурси, що залучають із зовнішніх джерел; позикові ресурси, що залучають з внутрішніх джерел (внутрішня кредиторська заборгованість);
- за періодом залучення: позикові ресурси, що залучають на довгостроковий період (більше 1 року); позикові ресурси, що залучають на короткостроковий період (до 1 року);

– за формою забезпечення: фінансові ресурси незабезпечені; фінансові ресурси гарантовані; фінансові ресурси забезпечені заставою.

Зазначимо, що перспективи розвитку та конкурентоспроможності підприємств визначаються їх можливостями у залученні та нарощенні фінансових ресурсів. Тому проблема формування та використання фінансових ресурсів підприємств є надзвичайно актуальною в сучасних умовах і вимагає посиленої уваги, особливо зважаючи на прийняття Податкового Кодексу України.

Список використаних джерел:

1. Економіка підприємства: Структурно-логічний навч. Посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.Ф. Покропивного / – К.: КНЕУ, 2001. – 457 с.
2. Економіка підприємства. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. А.А. Фастовець / – К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2000. – 572 с.
3. Кулішов В.В. Економіка підприємства: теорія і практика: Навчальний посібник / Кулішов В. / – К.: Ніка-Центр, 2002. – 216 с.
4. Мазаракі А.А. та ін. Економіка торговельного підприємства. Підручник для вузів / За ред. проф. Н.М. Ушакової / – К. «Хрещатик», 1999. – 800с.
5. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / Філімоненков О. / – К.: Ельга, НікаЦентр, 2002. – 360 с.
6. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібн. – 2-ге вид., [перероб. і доп.] / Опарін В.М. / – К.: Вид-во КНЕУ, 2002. – 240 с.
7. Бердар М. М. Фінанси підприємств. Навч. посіб. / Бердар М. / – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

Шаманська О. С.

викладач кафедри фінансів

ФОРМУВАННЯ НЕПОДАТКОВОГО МЕХАНІЗМУ МОБІЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

Соціально-економічний розвиток держави свідчить про необхідність поглибленого розуміння й вивчення ролі бюджету в економічній системі держави, поліпшення прозорості та зрозумілості його для громадськості, підвищення якості надання державних послуг та ефективності використання коштів бюджету.

Згідно з Конституцією України держава повинна мати можливість через бюджет зосереджувати фінансові ресурси на важливих ділянках економічного та соціального розвитку.

При переході до ринкової економіки, змінюється роль бюджету, характер бюджетних відносин, що проявляється у складі і структурі доходів

та видатків. Форми і методи мобілізації грошових коштів до бюджетів різних рівнів залежать від умов і методів господарювання, завдань, які вирішує суспільство на конкретному етапі свого розвитку, стану економіки, величини ВВП [1, с. 71].

Централізація коштів має важливе економічне й політичне значення, оскільки доходи, які мобілізуються в державному бюджеті, слугують одним із головних знарядь перетворення в життя державних заходів.

Біля третини поступлень бюджетів формується за допомогою не-податкового механізму, основна відмінність якого від оподаткування полягає у відсутності при його використанні більшості принципів та підходів, зокрема рівнозначності, стабільності, обов'язковості, всеохоплюючого характеру тощо.

Разом з тим, неподаткові платежі характеризуються такими особливостями порівняно з податковими: мають цільове призначення; їм притаманний відплатний та умовний характер; частково зараховуються до доходів тих державних органів, що проводять їх збирання.

Неподаткові надходження не залежать від доходу (прибутку) платника, не пов'язані з результатами його господарської діяльності – ця особливість властива податкам. При стягненні неподаткових доходів використовуються як обов'язкові (примусові) методи мобілізації фінансових ресурсів, так і добровільні методи, які нехарактерні для податків. Стягуючи неподаткові доходи досить часто від імені держави виступає не спеціалізований фінансовий орган, а інші органи, установи, організації, основним предметом діяльності яких є не стягнення платежів [2, с. 87].

Значна кількість неподаткових доходів (державне мито, різноманітні збори, плати, тощо) сплачується одноразово при зверненні до уповноважених державою органів за вчиненням певної дії на користь платника, тоді як податки стягуються регулярно, періодично, у точно встановлені законодавцем строки.

Зазначені риси неподаткових надходжень мають загальний характер і можуть бути застосовані до всієї сукупності цих доходів загалом. Однак якщо взяти конкретний вид неподаткових надходжень чи їхню групу, то деякі з цих ознак не будуть їх стосуватися. Це пов'язане з тим, що ці надходження відзначаються великою різноманітністю і відрізняються за методами й формами стягнення, джерелами, суб'єктами платежів та іншими підставами.

Отож, склад даної групи державних доходів вельми неоднорідний. Саме тому неподаткові надходження відрізняються конкретними умовами акумуляції коштів, змістом, призначенням, проте їх об'єднує одна ознака негативного плану: всі вони не є податками. Крім того, зазначені платежі на відміну від податків мають, здебільшого, не односторонній, а двосторонній відплатний або компенсаційний характер (державне мито, плата за використання водних ресурсів та ін.) [3].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що неподаткові надходження – це врегульовані правовими нормами обов'язкові та добровільні платежі до державного та місцевих бюджетів, державних цільових фондів, позабюджетних фондів, які вносяться юридичними та фізичними особами, мають, як правило, цільовий, відплатний або компенсаційний характер і не залежать від доходу (прибутку) платника. Крім того, неподаткові надходження можна визначити як сукупність розподільних відносин, пов'язаних із формуванням централізованого фонду грошових коштів держави шляхом непримусового відчуження частини грошових доходів і нагромаджень юридичних і фізичних осіб. Ці визначення, звичайно, не є вичерпними, мають описовий характер, оскільки пояснюється великою різноманітністю та значними відмінностями між неподатковими надходженнями.

Формування неподаткових надходжень бюджету – це процес ініціації, адміністрування та акумулювання неподаткових платежів без застосування інструментів фіскального тиску при наявності ідентифікованих вигод платника та достовірній оцінці витрат органів державної влади, бюджетних установ та підприємств державного сектора економіки, понесених на надання таких благ та послуг [4, с. 16].

Аналіз парадигми формування неподаткових надходжень в якості інструмента мобілізації фінансових ресурсів до державного та місцевих бюджетів виявив наступне:

- вибір в якості інструмента мобілізації фінансових ресурсів обумовлений не стільки економічними, як політичними та соціальними чинниками, зокрема формою державного устрою, політичним режимом та рівнем соціального захисту населення;

- спосіб формування неподаткових надходжень свідчить про рівень суспільного розвитку, якості існуючих інститутів взаємодії держави та економічних агентів;

– неподатковий механізм формування бюджетних доходів вказує на циклічність як методів мобілізації фінансових ресурсів до бюджетів, так і в накопиченні негативних наслідків тривалого використання неподаткових надходжень, пов'язаних з тінізацією та бюрократизацією економіки;

– формування неподаткових надходжень є важливим інструментом макроекономічного регулювання економічних відносин, який забезпечує стабільність і збалансованість бюджету, виконує стимулюючу, контрольну та регулюючу функції в рамках реалізації бюджетної політики держави.

Список використаних джерел:

1. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.

2. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2003. – 580 с.

3. Дем'янишин В. Г. Неподатковий механізм мобілізації доходів бюджету / В. Г. Дем'янишин // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка і право). – 2007. – №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asta.edu.ua/>.

4. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави / Ц. Г. Огонь // Фінанси України. – 2005. – №6. – С. 14-26.

Шулюк Б. С.

викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ В СИСТЕМІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ НА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЦІЛІ

Вітчизняні тенденції зростання бюджетних витрат зумовлюють необхідність підвищення результативності їх використання. Адже в процесі виконання бюджетних програм спостерігаються нецільове та неефективне використання державних коштів, незаконність та неправильність їх витрачання, недосконалість підходу щодо обґрунтованості планового обсягу видатків, знаходження та використання додаткових грошових ресурсів для поліпшення діяльності розпорядників бюджетних коштів, виявлення надлишкових асигнувань. На своєчасне виявлення негативних відхилень від поставлених завдань та надання пропозицій їх усунення спрямований аудит ефективності.

Аудит ефективності являє собою новий вид контролю, що спрямований на визначення ефективності використання бюджетних коштів для

реалізації запланованих цілей та встановлення факторів, які цьому перешкоджають. Він дозволяє оцінити рівень досягнення запланованих результатів та надати пропозиції щодо ефективного використання фінансових ресурсів.

Запровадження аудиту ефективності, зокрема в процесі використання коштів на соціально-культурні цілі, супроводжується труднощами і проблемами, що зумовлені сучасною вітчизняною практикою управління державними фінансами. Однією з основних проблем є відсутність упорядкованої та несуперечливої системи нормативно-правового регулювання аудиту ефективності. Хоча сьогодні існують законодавчі акти, котрі стосуються ефективності витрачання бюджетних коштів [1; 2], однак відсутній концептуальний документ, що відповідає світовим стандартам з визначенням принципів оцінки, завдань, пріоритетів, порядку їх здійснення і використання результатів.

Не менш важливою проблемою є незавершеність реформи бюджетного процесу. Так, на сьогодні запроваджено лише окремі елементи програмно-цільового методу, а саме: розроблено і впроваджено форми бюджетних запитів, програмну класифікацію видатків державного бюджету. Однак для виконавців бюджетних програм актуальним є практичне визначення критеріїв оцінки ефективності їх виконання. Підходи до їх визначення є різними, проте їх об'єднує те, що ефективність визначається не як співвідношення витрат і результатів. Зокрема, ефективність використання коштів на соціально-культурні цілі оцінюється з точки зору тих соціальних ефектів, які пов'язані з діяльністю певного суб'єкта бюджетного планування, зокрема: «зміцнення здоров'я, профілактика правопорушень і шкідливих звичок», «зміна ціннісних орієнтацій молоді, зміцнення сімейних якостей», «створення умов для забезпечення рівності доступу до якісної освіти». Фактично під ефективністю розуміється загальний опис результатів реалізації програми.

Крім того, ефективність використання бюджетних коштів оцінюється з точки зору їх витрат та впливу на досягнення цільових показників.

Зазначені підходи до оцінки результативності діяльності певного суб'єкта бюджетного планування в сфері соціально-культурних послуг призводять до неможливості об'єктивного виділення бюджетних коштів на фінансування певної бюджетної програми. Відтак, проблеми з визначенням показників ефективності в звітах про результати діяльності роз-

порядників бюджетних коштів пов'язані з низькою якістю останніх, що зумовлює неповноту та необ'єктивність відображення в них реального стану діяльності відповідного суб'єкта.

Потребує вирішення питання щодо впровадження пропозицій, розроблених за результатами аудиторського дослідження ефективності використання бюджетних коштів на соціально-культурні цілі, котрі повинні відстежуватися контролюючими органами з метою виконання. Проте у випадках не надання або неповного надання інформації про стан реалізації пропозицій ці органи не мають дієвих важелів впливу на виконавців державних програм.

Як наслідок, головними розпорядниками бюджетних коштів запропоновані заходи щодо підвищення результативності фінансування соціально-культурних послуг враховані частково, значна частина проблемних питань досі не вирішена, що негативно позначається на процесі використання бюджетних коштів та перешкоджає своєчасному і повному виконанню програм.

Зазначені тенденції зумовлюють зниження рівня здоров'я нації, збільшення кількості важких захворювань у працездатному віці, спричиняючи зменшення чисельності населення; падіння престижу інтелектуальної праці у країні, втрати набутих протягом багатьох років здібностей до інновацій. А саме останні забезпечують прогрес економіки.

Таким чином, проведення аудиту ефективності використання бюджетних коштів контролюючими органами свідчить, що в сучасних умовах політичного й економічного розвитку держави незаконне, нецільове, нерезультативне фінансування соціально-культурних видатків є масовим явищем, котре зумовлює виникнення великої кількості проблем у вітчизняній практиці, а саме руйнує правове поле держави та сприяє зростанню соціального напруження в суспільстві.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що подальше продуктивне застосування та розвиток аудиту ефективності в Україні можливе за наявності наступних умов:

– створення нормативної та методологічної основи для його проведення, зокрема шляхом розроблення і затвердження єдиної концепції розвитку державного аудиту ефективності, а також внесення змін і доповнень в чинне законодавство, а саме через визначення організаційної структури всієї системи державного фінансового контролю; встановлен-

ня переліку органів нормативно-правового регулювання аудиту ефективності, їх прав й обов'язків; порядок побудови системи нормативно-правових актів аудиту, її структури (частини, розділи, підрозділи тощо, їх розташування в певній послідовності) та змісту;

– завершення впровадження механізмів програмно-цільового методу, забезпечивши не тільки формування, а й застосування в бюджетному процесі повної та достовірної звітності про результативні показники виконання бюджетних програм;

– подальшої демократизації країни та підвищення ролі суспільства у системі державного управління;

– запровадження головного пріоритету діяльності держави та органів влади – виявлення, врахування та ефективно задоволення потреб суспільства;

– активізації прикладних наукових досліджень у сфері державного аудиту з обов'язковим використанням міжнародного досвіду контрольної діяльності та впровадженням досягнутих результатів у вітчизняну практику;

– запровадження прозорості системи державного управління, яка відповідно включає і управління бюджетними коштами на соціально-культурні цілі.

Успішна реалізація зазначених напрямів потребує істотного законодавчого розширення функцій і повноважень контролюючих органів, зокрема Рахункової палати і Контрольно-ревізійної служби України, вдосконалення їх організаційної структури, методів роботи, фінансового, кадрового, інформаційного забезпечення тощо.

Отже, для того, щоб аудит ефективності зайняв належне місце в системі оцінювання результативності використання бюджетних коштів, сприяв би модернізації бюджетного процесу і підвищенню якості надання соціально-культурних послуг, необхідне дотримання принципів умов для його подальшого розвитку, вирішення існуючих проблем та наближення до найкращої міжнародної практики.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року №2542-III [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.gov.ua/>.

2. Наказ Головного Контрольно-ревізійного управління України від 2 квітня 2003 року №75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення ау-

Ясеновська Т. Б.

викладач кафедри фінансів

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ НА СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ

Важливою характеристикою податкової системи держави є розподіл податкового навантаження між основними факторами виробництва (працею й капіталом) та споживанням. У зв'язку з обмеженими в умовах економічної кризи можливостями збільшення податкового навантаження на капітал та працю, оцінка рівня податкового навантаження на споживання набуває особливого значення.

Для аналізу розподілу податкового навантаження між основними факторами виробництва та споживанням всі податки за економічним змістом поділяють на три групи: податки на працю, податки на капітал і податки на споживання. З метою забезпечення зіставності розрахунків у процесі порівняльного аналізу податкового навантаження на споживання в Україні та податкового навантаження на споживання в європейських країнах доцільно скористатися адаптованою до Європейської системи рахунків деталізованою класифікацією податків за економічним змістом, розробленою Соколовською А.М. Так, до податків на споживання в Україні відносяться: податок на додану вартість; акцизний збір; мито; податок з власників транспортних засобів, що сплачується фізичними особами; та специфічні для України збори: додаткові збори на виплату пенсій; збір за проведення гастрольних заходів; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну і теплову енергію; збір у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності; збір до Державного інноваційного фонду; збір на будівництво, реконструкцію та ремонт і утримання автомобільних доріг; збір за забруднення навколишнього природного середовища; збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства [1, с. 71].

Оцінка рівня податкового навантаження на споживання здійснюється з допомогою показника ефективної податкової ставки. Ефективна податкова ставка є ставкою за групою податків із єдиною податковою базою, що розраховується як відношення податкових надходжень (за да-

ними статистики державних фінансів), до податкових баз, визначених за інформацією системи національних рахунків (СНР). Останнє дає змогу враховувати як доходи, відображені в офіційній звітності, так і доходи від тіньової діяльності, й таким чином визначати не номінальне, а реальне ефективне навантаження. З допомогою ефективних податкових ставок можна оцінити середній рівень податкового навантаження на трудові доходи, доходи від капіталу, а також кінцеві споживчі витрати без урахування можливості перекладання податків із одних платників на інших.

У базу податків на споживання експерти Єврокомісії включають лише кінцеві споживчі витрати домогосподарств, виходячи з того, що врахування таких витрат державного сектору призводить до заниження податкового навантаження на споживання. Даний підхід аргументується тим, що, по-перше, приватне споживання домогосподарств є основним елементом бази податків на споживання (і це вважається достатньою причиною для того, щоб ефективна ставка податків на споживання розраховувалася просто – лише на основі кінцевих споживчих витрат домогосподарств); по – друге, більшість товарів та послуг, що споживаються сектором загального державного управління, у країнах ЄС звільняються від ПДВ як головного податку на споживання.

Результати визначення рівня податкового навантаження на споживання в Україні репрезентуємо у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка рівня податкового навантаження на споживання в Україні в 2005–2009 рр.*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009
Ефективна ставка податків на споживання	21,50	23,70	22,3	23,1	22,8

Як видно з наведеної таблиці, найвищий рівень податкового навантаження на споживання в Україні спостерігався в 2006 році. За даними Європейського комітету статистики ефективна ставка податків на споживання у країнах – членах ЄС в у 2005 році становила 22,6% при ефективних ставках оподаткування праці і капіталу 36,6% та 32,6% відповідно [2]. Тобто середній рівень податкового навантаження на споживання в Україні встановився на рівні європейського, що є наслідком високого ко-

* Примітка. Розраховано автором на основі даних Міністерства фінансів України та Державного комітету статистики України.

ефіцієнта продуктивності вітчизняного ПДВ. Однак за розрахунками Соколовської А.М. оподаткування доходів від капіталу в Україні є значно вищим, а ефективна ставка податків на працю є нижчою, ніж у країнах – членах ЄС [1, с. 76].

Таким чином, розрахунок ефективної податкової ставки на споживання дає змогу поглибити аналіз вітчизняної податкової системи та розширити межі пошуку адекватних шляхів її модернізації.

Водночас високий рівень оподаткування доходів від капіталу в Україні є одним із несприятливих чинників у боротьбі за залучення іноземних інвестицій, який свідчить про необхідність першочергового реформування цього податку та перенесення податкового тягаря на природні ресурси і споживання.

Список використаних джерел:

1. Соколовська А.М. Методологічні та методичні аспекти визначення податкового навантаження на працю, капітал і споживання // *Фінанси України*. – 2008. – №1.
2. <http://epp.eurostat.ec.eu.int/>
3. <http://www.minfin.gov.ua/>
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Вавричук О. С.

аспірант кафедри фінансів

ДО ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Житлове господарство є важливою складовою ЖКГ. Право на житло гарантоване кожній людині Конституцією України. Незважаючи на те, що відбуваються позитивні зрушення у реформуванні відносин у житловій сфері, технічний стан житлового фонду не поліпшується. На сьогоднішній день гостро стоїть проблема експлуатації житлового фонду та покращення умов проживання. Значна частина будинків житлового фонду збудована понад 40 років тому і вже давно потребує капітального ремонту. Кількість ліфтів, які мають термін експлуатації 25 і більше років на початок 2010 р. становила 34,0 тис одиниць (37,7% їх загальної кількості). Не працюють більше року – 3350 ліфтів [1]. Умови проживання громадян не відповідають європейським стандартам і вимагають суттєвого покращення. Недостатність бюджетного фінансування, неефективна тарифна політика не сприяють вирішенню проблем, які нагромадились у цій сфе-

рі. Житлове господарство, як і загалом уся галузь ЖКГ, потребує залучення нових ефективних джерел фінансування, створення конкурентного середовища у сфері ремонту і утримання житла.

Над проблемами фінансування житлового господарства працювали такі вітчизняні та зарубіжні економісти як Гаєвий М.В., Эсмонд А. [2], Кудрявцева А.Г., Лебедев М.М., Воротинцев В.А. [3]

Більшість дослідників при розкритті питання фінансування ЖКГ основну увагу акцентують на проблемах функціонування комунальних підприємств і незначну увагу приділяють проблемам фінансування житлового господарства, як не менш важливої складової системи ЖКГ. Проте, на думку А. Эсмонд, хоча і неможливо розділити окремо ці дві підгалузі житлово-комунального комплексу, не дивлячись на численність та різноманітність комунальних послуг, джерелом проблем є саме житлове господарство, як важлива соціально-орієнтована галузь [2].

Метою даної статті є розкриття особливостей і аналіз стану фінансування житлового господарства та обґрунтування пропозицій щодо його покращення.

Фінансування житлового господарства має свою специфіку, яка зумовлена, з одного боку, значною соціальною роллю галузі, від стану якої залежить добробут і якість життя населення, а з другого боку – житлові організації, як і будь-які інші суб'єкти господарювання, в ринкових умовах виконують економічну функцію, що полягає в отриманні прибутків.

Основу житлового господарства становить житловий фонд. Сьогодні кожен третій житловий будинок потребує капітального ремонту [4]. У першому півріччі 2009 р. витрати на капітальний ремонт житлового фонду (369,1 млн грн) склали лише 27% від потреби. До категорії ветхих та аварійних по Україні віднесено 58,9 тис житлових будинків загальною площею 5,1 млн кв. м, або 0,6% житлового фонду країни, де постійно проживають 200,2 тис мешканців [5]. Вирішення цього питання потребує, насамперед, удосконалення фінансового забезпечення, ефективного використання бюджетних коштів, розроблення ефективних механізмів залучення небюджетних джерел.

Як зазначає Воротинцев В.А., формами фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування і державне фінансування, а інструментами механізму фінансового забезпечення – склад і структура його джерел [3].

Одним із найефективніших джерел покращення фінансового стану житлового господарства є повна мобілізація доходів. Джерелами доходів житлового господарства, які відомо, є: квартирна плата, орендна плата за нежитлові приміщення, збори з орендарів на експлуатаційні витрати, надходження з бюджету, інші доходи.

Оскільки головним джерелом доходів житлового господарства є квартирна плата, забезпечення своєчасного її надходження є одним із шляхів вирішення проблеми фінансування житлового господарства. Адже зростання дебіторської заборгованості погіршує фінансовий стан та показники діяльності підприємств житлового господарства і якість наданих послуг. Станом на 1 січня 2010 р. дебіторська заборгованість за житлово-комунальні послуги становила в Україні 11061,7 млн грн, в тому числі за послуги підприємств житлового господарства – 2387,2 млн грн [6]. Крім того, розмір квартирної плати не відшкодовує в повній мірі витрати житлових організацій, а це свідчить, що фінансові відносини в галузі не відповідають ринковим умовам господарювання. І виходячи із низьких доходів населення не можливо розраховувати на збільшення розміру квартирної плати, яка б відшкодовувала в повному обсязі не лише поточні витрати на утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, а й сприяла розвитку житлового господарства.

Надходження від орендної плати за нежитлові приміщення, в тому числі збори з орендарів на покриття експлуатаційних витрат, як джерело фінансування, повинні зростати, зокрема за рахунок збільшення тарифів за користування такими приміщеннями.

Джерелом доходів житлових організацій в Україні є також фінансування з бюджету, яке здійснюється у вигляді субвенцій. Обсяг субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот у 2010 році становив 40657,8 тис грн – до загального фонду та 112598,1 тис грн – до спеціального фонду, в тому числі до обласного бюджету Тернопільської області – 12246,6 тис грн [7] На 2011 рік передбачається відповідна субвенція у розмірі 7000000,0 тис грн, в тому числі до обласного бюджету Тернопільської області – 138 623,1 тис грн [8]

Право на отримання щомісячної адресної безготівкової субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, а також субсидії готівкою на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, яка надається один раз на рік, поширюється на громадян, які проживають у житлових приміщеннях (будинках) державного та громадського житлового фонду, в тому числі у гуртожитках, – на оплату користування житлом; приватного житлового фонду та фонду житлово-будівельних (житлових) кооперативів – на оплату утримання житла; житлового фонду незалежно від форм власності – на оплату комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива [9].

Позитивним зрушенням можна вважати відмову від дотування житлових організацій в зв'язку з поступовим переходом до економічно обґрунтованих тарифів. Підвищення тарифів на послуги житлових організацій, в свою чергу, призведе до збільшення субсидій малозабезпеченим верствам населення, які надаються за рахунок державного бюджету. Проте, потреба у фінансуванні галузі з місцевих бюджетів зменшується.

Таким чином, перехід на комерційний розрахунок дасть змогу покращити фінансову діяльність житлових організацій, забезпечить ефективне використання ресурсів та сприятиме пошуку резервів доходів. При цьому потрібно врахувати соціальну функцію житлових організацій – підвищення тарифів повинно відповідати якості наданих послуг. Цього можна досягти, зокрема, за рахунок скорочення експлуатаційних витрат. На підприємствах з обслуговування житла значну частину витрат становить заробітна плата персоналу, оскільки в галузі широко використовується ручна праця (прибирання, проведення поточного ремонту), при цьому продуктивність праці низька. З метою ефективного використання фінансових засобів, вивільнення трудових ресурсів та підвищення якості послуг, дані роботи можуть здійснювати спеціалізовані ремонтно-будівельні організації, замовниками яких будуть організації житлового обслуговування. На сучасному етапі зазначена перевага врахована в діяльності об'єднань співвласників багатоквартирного будинку.

За даними Тернопільської обласної державної адміністрації на балансі та обслуговуванні житлово-експлуатаційних підприємств області перебуває 2386 житлових будівель, загальною площею 4,0 млн квадрат-

них метрів комунальної власності, в т.ч. ветхі та аварійні – 122 житлові будинки, загальною площею 14,27 тис кв. м житлового фонду.

Житловий фонд області передано на баланс та технічне обслуговування 17 приватним підприємствам. Загалом в житловому господарстві залучено 67 підприємств (26 комунальної, 17 приватної та 24 дочірніх підприємства), які надають послуги з утримання житла [10]. Отже, переважають підприємства комунальної власності. Органи місцевого самоврядування з метою залучення фінансових ресурсів населення до вирішенні питань із задоволення житлово-комунальних послуг, проведення у житлових будинках ремонтних робіт сприяють створенню об'єднань співвласників багатоквартирних житлових будинків (ОСББ), органів самоорганізації населення – будинкових комітетів. Станом на 1 листопада 2010 року в області створено та функціонує 536 об'єднань співвласників багатоквартирних житлових будинків. Найвищі показники в містах: Тернопіль (234), Бережани (98), Чортків (59), Заліщики (22); найнижчі показники у містах: Кременець (5), Тереховля (3); не створено жодного об'єднання в містах: Монастириськ, Шумськ, Хоростків [10]. Як бачимо, населення, особливо невеликих міст, залишається ще пасивним до створення нових ефективних організаційно-правових форм об'єднань власників житла, які б сприяли раціональному використанню наявних та пошуку нових джерел залучення фінансових ресурсів для розвитку житлового господарства.

Загалом в Україні на 1.01.2010 р. налічується 10232 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, що становить більше 13% житлових будинків, які мають п'ять і більше поверхів [11].

Перевагою створення ОСББ зокрема є, як зазначалося вище, економія у витратах: не оплачуються адміністративні та непродуктивні витрати житлових організацій; об'єднання може самостійно обирати підприємства, які виконують роботи, надають послуги (з обслуговування ліфтів, вивезення сміття, здійснення ремонтних робіт) за вигідними для себе тарифами та якістю надання послуг. У свою чергу, створення ОСББ сприятиме розвитку конкурентного ринку послуг з експлуатації житла, залучення до фінансування приватних інвесторів, формування нормальних фінансових відносин між усіма учасниками процесу господарювання, а особиста фінансова участь громадян призведе до економії ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Стан житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.
2. Эсмонд А. Альтернативная реформа ЖКХ // Коммерсантъ. – 2002. – 19 ноября (№209). – С. 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.first-realty.com.ua/art/16/909.html>.
3. Воротынцев В.А. Развитие предприятий теплоснабжения в Украине (экономический аспект): монография . – Донецк: ООО «Східний видавничий дім», 2010. – 144 с.
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки». – ВВР. – 2009. – N 47-48. – ст. 720.
5. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання колегії Міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про підсумки роботи житлово-комунального господарства України у I півріччі 2009 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.34688.0>.
6. Фінансово-економічні показники роботи підприємств житлово-комунального господарства станом на 1 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minjkg.gov.ua>.
7. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про перерозподіл обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), вивезення побутового сміття та рідких нечистот у 2010 році від 22 грудня 2010 р. N 2327-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2327-2010-%F0>.
8. Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Постанова Кабінету міністрів України «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» від 21 жовтня 1995 року №848. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Інформаційно-аналітичні матеріали Тернопільської обласної державної адміністрації «Житлове господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/518.htm>.
11. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання колегії Міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про підсумки роботи житлово-комунального господарства України у 2009 році та перспективи реформування галузі у 2010 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/ministerstwa-osnovni/akt8tqtx8s/index.htm>.

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ: СУТНІСТЬ І ВІДМІННОСТІ ВІД ІНСПЕКТУВАННЯ

Протягом останнього часу економічний розвиток України зазнавав потужного тиску і питання державного фінансування займає високе місце у порядку денному для України. Реалізація ефективної політики у сфері державних фінансів посідає важливе місце у процесі регулювання економічного розвитку держави. Ефективне використання бюджетних коштів залишається однією з важливих проблем виконання бюджету у більшості країн світу. Тільки належне застосування новітніх форм державного фінансового контролю в управлінні фінансовими ресурсами надасть можливість створити необхідні передумови для здійснення в державі ефективної економічної політики.

Створення та розвиток державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм в Україні є предметом дослідження таких вчених, як А.О. Асанов, М.В. Бариніна-Зарікова, О.В. Грибовський, С.О. Левицька, А.В. Мамишев, Н.І. Рубан, І.Б. Стефанюк.

Актуальність теми дослідження викликана тим, що в сучасних умовах розвитку все більше наголошується на необхідності оцінки ефективності та результативності управління державними ресурсами. Мова йде про модернізацію контролю, який би мав спрямованість на проведення глибокого аналізу та оцінки системи державного управління в різних сферах. Тим більше, що без ефективної системи контролю в системі державного управління неможлива побудова високорозвиненої, демократичної держави.

Одним з головних завдань державної контрольно-ревізійної служби є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів.

Державний фінансовий контроль реалізується державною контрольно-ревізійною службою (далі – ДКРС) через проведення державного фінансового аудита та інспектування [1].

Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту ефективності визначений постановою Кабінету Міністрів України N 361 від 25.03.2006 року «Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінан-

сового аудиту виконання бюджетних програм», а інспектування постановою Кабінету Міністрів України №550 від 20.04.2006року.

Інспектування і аудит ефективності, хоч і близькі за змістом багатьох операцій поняття, проте це різні види контролю.

Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм – це форма контролю, яка спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для запланованих цілей та встановлення факторів, які цьому перешкоджають. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті.

Аудиторський звіт – письмовий документ, у якому керівник аудиторської групи (аудитор) повідомляє про обсяги та результати виконаного аудиту ефективності.[2]

Інспектування полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю і проводиться у формі ревізії, яка повинна забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті.

Акт ревізії – документ, який складається особами, що проводили ревізію, фіксує факт її проведення та результати. Заперечення, зауваження до акта ревізії (за їх наявності) та висновки на них є невід'ємною частиною акта.[3]

Поняття аудиту ефективності ширше від поняття інспектування, оскільки охоплює не лише перевірку достовірності фінансових показників, але і здійснення оцінки стану досягнення запланованих показників (продукту, ефективності, якості), виявлення проблем у виконанні бюджетної програми та розробка пропозицій щодо підвищення ефективності використання ресурсів держави.

Досить часто трапляються випадки коли ревізор, виявляючи факти безгосподарності, неефективного управління, «розбазарювання» фінансових та матеріальних ресурсів держави не може відобразити їх в акті, якщо не порушено закон. Тому, акт ревізії не розкриває повної картини виконання бюджетної програми. Так наприклад в акті ревізії не можна висувати та досліджувати припущення, що неефективне використання коштів є наслідком дій або бездіяльності учасників бюджетного процесу(об'єкта контролю) щодо управління бюджетними коштами(а не через

зовнішні фактори, наприклад, недофінансування програми) і надавати пропозиції щодо покращення ситуації, для досягнення максимального результату при використанні визначеного обсягу коштів, так як це прерогатива аудиту ефективності [4].

Мета інспектування – знайти порушення і покарати винних, а мета ж аудиту ефективності – попередження порушень та надання рекомендацій, за критеріями економності, продуктивності та результативності.

Аудит ефективності має важливе значення для підвищення дієвості контролюючої системи та зростання ефективності державного управління, так як забезпечити повне усунення усіх наслідків порушень за результатами інспектування неможливо. Тому наукове обґрунтування та практичне застосування державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм є доцільним з позицій необхідності підвищення обґрунтованості бюджетних програм та покращення якості їх виконання.

Однак державний фінансовий аудит має рекомендаційний характер, а враховуючи традиції вітчизняного господарювання, фаховий рівень керівників та фінансову «культуру», не виключено, що значна частина рекомендацій за результатами аудитів може просто ігноруватись. У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці і прийнятті такого комплексу заходів з реалізації матеріалів державних фінансових аудитів ефективності, який би дозволяв повною мірою впроваджувати ефективні рішення і по-новому приймати процес управління бюджетними ресурсами. З огляду на це доцільне внесення відповідних змін і доповнень у нормативно-правові документи, що регламентують процес проведення аудиту ефективності.

Через обмеженість обсягів статті, ми своїм дослідженням охопили лише окремі аспекти проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, виокремлюючи лише основне з певних питань, залишаючи перспективи для подальших розвідок у цьому напрямі та дослідженні становлення та розвитку аудиту ефективності як новітньої форми державного фінансового контролю.

Список використаних джерел:

1. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 26 січня 1993року№2939-ХІІ із внесеними змінами та доповненнями.-Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

2. Методичні рекомендації щодо проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту ефективності виконання бюджетної програми [Текст]: наказ ГоловКРУ України N 444 від 15.12.2005 року

3. Про затвердження порядку проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою [Текст]: постанова Кабінету Міністрів України N 550 від 20 квітня 2006 р із внесеними змінами та доповненнями.

4. Бараніна-Закірова М.В. Запровадження державного аудиту в практику роботи органів ДКРС // Фінансовий контроль. – 2010. – №3 – С. 9–13.

Іваницька М. П.

аспірантка кафедри фінансів

ПОДАТОК НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні наша держава приділяє особливу увагу проблемам формування всіх місцевих бюджетів, оскільки починаючи з 1 січня 2011 року вступили в дію норми Податкового кодексу України та нова редакція Бюджетного кодексу України. Згідно з цим зменшилась кількість податків та зборів. А до місцевих податків тепер належать: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та єдиний податок. Тому зараз актуальним є питання формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок джерел, надходження від яких є фінансово значимими, стабільними, і витрати по адмініструванню яких є набагато меншими від надходжень.

Податок на нерухомість має особливе значення з огляду на комплекс соціально-економічних проблем. З точки зору принципів соціальної справедливості, необхідність його запровадження полягає в тому, що він дозволяє нівелювати значний рівень диференціації доходів і їх накопичення у руках окремих осіб.

Водночас слід наголосити, що запровадження податку на нерухомість на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України потребує надзвичайно виважених підходів до формування механізму його справляння. В іншому разі можуть виникнути непередбачувані наслідки як для держави у цілому, так і для окремих юридичних і фізичних осіб. Це, зокрема, пов'язано з тенденцією розшарування суспільства за майновою ознакою.

На нашу думку, щоб пом'якшити ці процеси, доцільно передбачити широкий перелік пільг для фізичних осіб. З метою уникнення великого

податкового навантаження на вітчизняних товаровиробників вважаємо доцільним вводити цей податок на об'єкти виробничого призначення - поетапно.

По-перше, Податковий кодекс України передбачає, що базою оподаткування є житлова площа об'єкта житлової нерухомості і вона зменшується для квартири на 120 кв. м. та для житлового будинку на 250 кв. м. і житлові будинки до 250 кв. м. Згідно з цією нормою квартири площею понад 120 кв. м. і житлові будинки до 250 кв. м. податком на нерухомість обкладатись не будуть. Вважаємо, що такий підхід зводить до мінімуму базу оподаткування. По-друге, ставка податку для квартири до 240 кв. м. і для будинку до 500 кв. м. не повинна перевищувати 1% розміру мінімальної заробітної плати. Для нерухомості, яка перевищує цю норму, ставка податку складе 2,7%.

Таблиця 1

Житловий фонд м. Тернополя на 1 січня 2010 р.*

Показники	Квартири						
	Всього	Одно-кімнатні	Дво-кімнатні	Трьох-кімнатні	Чотирьох-кімнатні	П'яти-кімнатні	Шести-кімнатні
Загальна кількість квартир, од	72873	15436	30791	22863	3501	176	106
Загальна площа квартир, кв м	4357584	537700	1906358	1511310	338385	29604	34227
Житлова площа квартир, кв м	2562987	331963	1094994	872052	236342	13284	14352
Середня загальна площа квартир, кв м	59,80	34,83	61,91	66,10	96,65	168,20	322,90
Середня житлова площа квартир, кв м	35,17	21,51	35,56	38,14	65,71	75,48	135,40

На основі даних таблиці можна зробити висновок, що податком на нерухомість обкладатимуться 5-кімнатні та 6-кімнатні квартири, яких в м. Тернополі станом на 1 січня 2010 року нараховувалось відповідно 176 та 106 квартир. До цієї категорії можуть потрапити двох та трьохкімнатні квартири нового планування.

Отже, введення податку на нерухомість, крім вирішення зазначених проблем, буде мати й інші позитивні наслідки, зокрема [2, с. 50]:

* Примітка. Складено автором на основі [1].

– сприятиме детінізації майнових відносин через встановлення реального власника майна, зменшення можливостей отримання необґрунтованих соціальних пільг та субсидій;

– розвиватиме інститут приватної власності, створення середнього класу, на який спирається стабільне демократичне суспільство.

Список використаних джерел:

1. Матеріали Головного управління статистики в Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ternstat.tim.net.ua/statinfoGF.html>.

2. Письменний В. В. Перспективи впровадження в Україні податку на нерухомість // Теорія & практика ринків. – 2009. – №2. – С. 36–50.

Перевознюк В. В.

аспірантка кафедри фінансів

АНАЛІЗ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

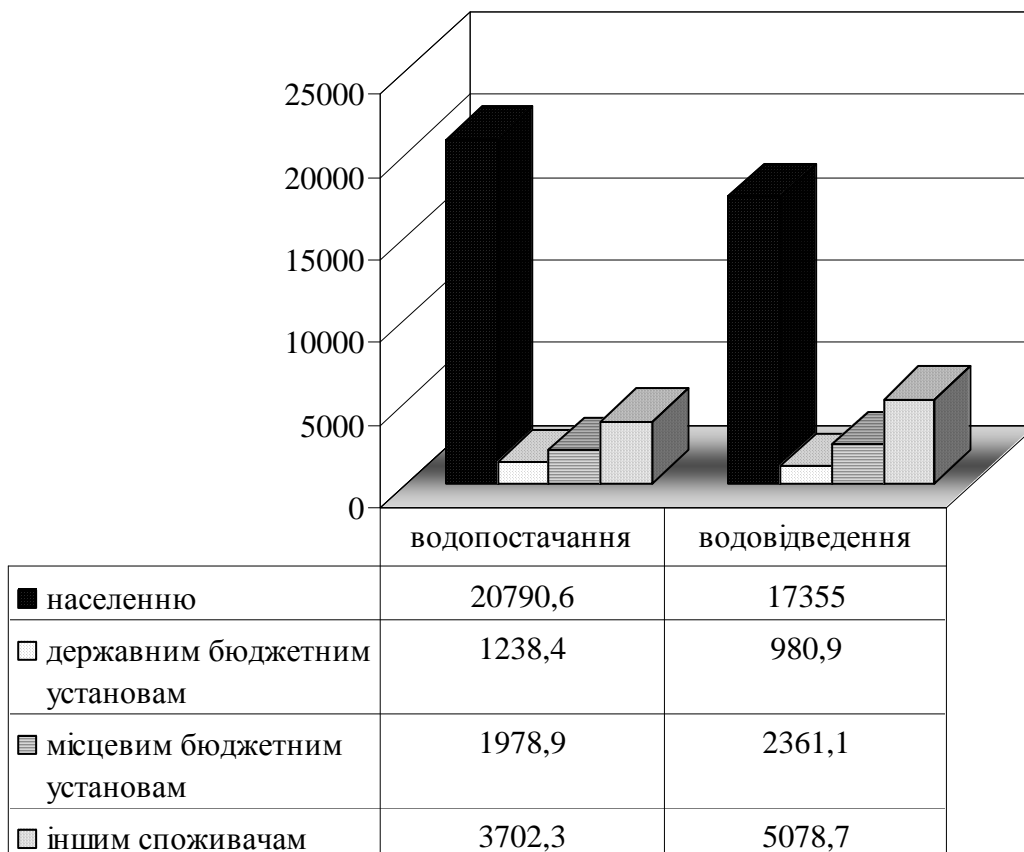
Із переходом на ринкові умови господарювання підприємств водопостачання та водовідведення найбільшу частку в структурі їхніх фінансових ресурсів займають власні, що формуються практично лише за рахунок виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тобто в ході здійснення операційної діяльності. В свою чергу, розмір валового доходу залежить від собівартості послуг і об'єму їх споживання. В той час, коли величина останнього показника в основному залежить від першого та якості послуг і рівня доходів громадян, на величину собівартості впливає ряд екзогенних і ендогенних чинників, що позначається на її структурі та доходах підприємств: у разі збільшення витрат діяльності (за умови відносно стабільного обсягу споживання послуг), зростає розмір доходів і навпаки.

Наприклад, підприємства Тернопільської області у 2008 р. отримали 44766,9 тис грн чистого доходу в тому числі по водопостачанню – 23040,8 тис грн, по водовідведенню – 21726,1 тис грн У 2009 р. його величина збільшилася до 53485,9 тис грн, в тому числі до 27710,2 тис грн по водопостачанню та до 25775,7 тис грн по водовідведенню (рис.1.).

Найбільшу частку в структурі чистого доходу від реалізації послуг у 2009 р. займав дохід, отриманий від реалізації послуг безпосередньо населенню: 75,0% (20790,6 тис грн) по водопостачанню й 67,3%

(17355 тис грн) – по водовідведенню; найменшу частку – державним бюджетним установам (4,5% або 1238,4 тис грн по водопостачанню й 3,8% або 980,9 тис грн – по водовідведенню).

Як видно з рисунку, дохід, отриманий від реалізації послуг місцевим бюджетним установам також незначний і становив 1978,9 тис грн з водопостачання й 2361,1 тис грн з водовідведення. Натомість дохід від реалізації послуг іншим споживачам склав 3702 тис грн з водопостачання й 5078 тис грн – водовідведення.

Рис. 1. Склад чистого доходу від реалізації послуг водопостачання та водовідведення у 2009 р., тис грн*

Як видно з рисунку, дохід, отриманий від реалізації послуг місцевим бюджетним установам також незначний і становив 1978,9 тис грн з водопостачання й 2361,1 тис грн з водовідведення. Натомість дохід від реалізації послуг іншим споживачам склав 3702 тис грн з водопостачання й 5078 тис грн – водовідведення.

Збільшення доходу на 4669,4 тис грн по водопостачанню відбулося за рахунок збільшення витрат звичайної діяльності на 4071,4 тис грн, су-

* Примітка. Складено за даними управління житлово-комунального господарства в Тернопільській області.

ма яких у 2009 р. склала 32379,8 тис грн В свою чергу, на збільшення щойно зазначеного показника вплинуло зростання витрат операційної діяльності, фінансових витрат та інших витрат звичайної діяльності підприємств області.

Так, сума витрат операційної діяльності з водопостачання у 2009 р. збільшилася на 4773,6 тис грн порівняно з 2008 р. і становила 32252,5 тис грн Таке збільшення зумовлене збільшенням матеріальних витрат на 1078,7 тис грн, з яких найбільшу частку складають витрати на електроенергію (87,1% або 13444,9 тис грн). Витрати на покупну воду склали 72,5 тис грн (0,5%), інші матеріальні витрати – 1668,3 тис грн (12,4%).

Сума витрат на оплату праці у 2009 р. збільшилася на 1911,2 тис грн і становила 9379,8 тис грн З них більшу частку займали витрати на оплату праці робітників (69,6% або 9379,8 тис грн) і меншу (30,4% або 2847,5 тис грн) – керівників, професіоналів, фахівців й технічних службовців. Така ситуація зумовлена тим, що робітників і працівників обслуговуючого персоналу вдвічі більше ніж керівників, професіоналів і т. д. Перших з них у 2008 р. було 443 осіб, у 2009 р. – 442 осіб; других – 128 і 209 осіб у відповідних роках.

Збільшення відбулося й по інших складових операційних витрат. Так, відрахування на соціальні заходи в 2009 р. збільшилися на 775,2 тис грн і становили 3550,2 тис грн проти 2775,0 тис грн у 2008 р.; сума амортизації – на 90,6 тис грн і становила 1430,6 тис грн у 2009 р. проти 1340,0 тис грн у 2008 р.; сума інших операційних витрат збільшилася на 227,1 тис грн і сягнула 4447,0 тис грн проти 4219,9 тис грн у 2008 р., з яких найбільшу частку становили витрати на сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів – 45,7% (2030,5 тис грн).

Фінансові та інші витрати звичайної діяльності незначні й крім того у 2009 р. їхня величина зменшилася на 11,4 тис грн і становила 127,3 тис грн.

Схожа ситуація склалася по водовідведенню: зросли сума витрат звичайної, в тому числі операційної діяльності. Однак, на відміну від водопостачання інші матеріальні, інші операційні витрати зменшувалися, а фінансові та інші витрати звичайної діяльності зростали.

Так, у 2009 р. сума витрат звичайної діяльності з водовідведення збільшилася на 4140 тис грн і становила 27566,4 тис грн, що призвело до

збільшення чистого доходу від реалізації послуг на 4049,6 тис грн, величина якого склала 25775,7 тис грн.

Зростання вартості послуг з водовідведення зумовлене збільшенням витрат операційної діяльності, сума яких у 2009 р. збільшилася на 4052,5 тис грн і становила 27478,9 тис грн. Найбільшу частку в операційних витратах становила вартість електроенергії (86,9% або 9199,3 тис грн), меншу – інші операційні витрати (13,1% або 1384,9 тис грн).

Друге місце за обсягом в структурі операційних витрат займала така їхня складова як витрати на оплату праці, сума яких у 2009 р. збільшилися на 2521,8 тис грн і становила 9797,8 тис грн. З них, обсяг витрат на оплату праці керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців склав 2450,4 тис грн (проти 1437,6 тис грн у 2008 р.), робітників – 7347,4 тис грн (проти 5838,4 тис грн у 2008 р.). Робітників, зайнятих діяльністю з водовідведення на підприємствах значно більше: у 2008 р. їх було 434 особи, у 2009 р. – 414 осіб. Натомість керівників, професіоналів, технічних службовців, фахівців було 116 і 192 осіб у аналізованих роках.

Збільшення витрат на оплату праці призвело до збільшення відрахувань на соціальні заходи, обсяг яких у 2009 р. збільшився на 866,8 тис грн і становив 3553,3 тис грн.

Обсяг амортизації у 2009 р. становив 1312,3 тис грн (зменшився на 133,3 тис грн), а сума фінансових та інших витрат звичайної діяльності у 2009 р. збільшилася на 74,3 тис грн і становила 87,5 тис грн.

Отже, як бачимо, для підприємств області характерна зростаюча динаміка практично усіх складових собівартості послуг водопостачання та водовідведення (така тенденція властива всім підприємствам України), що, в свою чергу, призводить до підвищення рівня тарифів на послуги, на негативних наслідках якого неодноразово наголошують низка вечних. З огляду на те, що в структурі собівартості найбільшу питому вагу займають матеріальні витрати та витрати на оплату праці, вважаємо, що з метою їх скорочення потрібно використовувати заходи із автоматизації виробництва, енерго- та ресурсозбереження або ж застосовувати альтернативні джерела фінансування галузі, наприклад, залученням інвестиційних ресурсів на основі механізму концесії.

Звісно, що на сьогодні немає джерел фінансування заходів із енерго- і ресурсозбереження на підприємствах через відсутність у них влас-

них джерел і недовіра державної фінансової підтримки, а залучення приватних інвестицій малоефективне через збитковість суб'єктів господарювання (жоден з інвесторів не захоче вкласти кошти в нерентабельну галузь). Тому, використання ефективних механізмів публічно-приватного партнерства є стратегічним вектором розвитку фінансового забезпечення підприємств, а практики підвищення собівартості в найближчому майбутньому, на нашу думку, не уникнути, оскільки це єдиний механізм відшкодування витрат діяльності, а відтак – функціонування підприємств.

Петрушка О. В.

здобувач кафедри фінансів

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Функціонування фінансової системи країни відбувається під впливом великої кількості чинників. Дослідники вже давно звернули увагу на те, що поведінка економічних суб'єктів доволі часто не відповідає прагматичним принципам раціональної діяльності. Складність економічного аналізу фінансової діяльності суб'єктів господарських відносин полягає, зокрема, в тому, що одержання власної вигоди є лише одним із багатьох чинників (не завжди домінуючим), які визначають поведінку як окремих осіб і домогосподарств, так і підприємств, держави та ін. учасників економічної системи. Враховуючи зазначене, з метою з'ясування закономірностей функціонування фінансової системи, дослідники увагу звернули на наявність різноманітних формальних і неформальних норм, які визначають ту чи іншу діяльність економічних суб'єктів. Таким чином, вивчення правил поведінки економічних суб'єктів, зокрема, традицій, звичаїв, офіційних норм, стало предметом не лише публіцистичних публікацій, а слугувало темою глибоких фундаментальних досліджень економічної та фінансової науки. Підтвердженням цього є те, що американському ученому Дагласу Норту, який зробив значний вклад у розвиток інституціоналізму, у 1993 р. було присуджено Нобелівську премію з економіки. В останні роки інституціоналізм став одним з провідних напрямків економічної теорії.

Пенсійна система кожної країни з ринковою економікою передбачає тісну взаємодію різноманітних економічних агентів, основними з яких є працівники, роботодавці і держава. З'ясовуючи закономірності побудови

фінансових основ їхньої взаємодії не можна не враховувати наявні інституційні передумови для такої діяльності. Значення цього важливого чинника зростає в період реформування пенсійної системи. Адже в цей час відбувається зміна не лише внутрішньої структури системи пенсійного забезпечення, але й спостерігається трансформація економічних інституцій, які впливають на фінансову діяльність суб'єктів пенсійної системи. В цих умовах державне пенсійне страхування розвивається під впливом тих чи інституцій, сформованих у країні.

В економічній літературі зустрічаються різні пояснення поняття “інституції”. Так, один із родоначальників інституціоналізму Т. Веблен, економічні інституції визначав як комплекс звичних способів мислення і загальноприйнятої поведінки [1, с. 635]. Дещо чіткіше визначення було надане Г. Шмоллером, а саме: певний порядок суспільного життя, спрямований на досягнення певної цілі, що забезпечує міцну основу для цілеспрямованої діяльності [2, с. 60]. Схоже визначення терміну інституцій знаходимо у класичних працях Д. Норта, де це поняття визначається як правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію у певне річище [3, с. 11]. Аналізуючи наявні визначення, слід зауважити, що в них інституції трактуються як цілком природна властивість функціонування суспільства, а саме, впорядкована діяльність певної спільноти. При цьому важливо вказати на те, що дія інституцій має цілеспрямований характер, відповідно, може бути орієнтована на досягнення певної мети.

У сучасних дослідженнях сутності поняття інституції доволі часто зустрічаються складні трактування цієї економічної категорії. Так, російські вчені Ю. Ольсевич і В. Мазарчук, інституції розглядають як поєднання стійких норм і правил, що визначають поведінку людей та певних формальних організацій (фірм, установ, держава, партії, профспілки та ін.) [4, с. 51]. На нашу думку, запропоноване науковцями визначення не суперечить вживаним у наукових дослідженнях тлумаченням поняття “інституції”, оскільки організація певних суб'єктів у певні об'єднання неодмінно передбачає певні стійкі правила взаємодії.

Певним чином розвиває тлумачення російських науковців позиція англійського економіста Г. Бортіс. Так, у проведеному дослідженні, вчений обґрунтовує доцільність виокремлення двох типів інституцій. Інституції першого типу вступають у дію, коли один, декілька або всі індивіду-

уми спільноти з метою досягнення поставленої цілі постійно ведуть себе або вимушені вести себе однаково (або дуже схоже). Така поведінка регулюється індивідуалістичними інституціями, які зумовлені звичаями та традиціями, які історично склалися, або правовими нормами. Другий тип інституцій – соціальні або суспільні інституції – виникають тоді, коли декілька членів спільноти або спільнота загалом переслідують певні спільні цілі, яких окремо члени спільноти досягти не можуть. В основі соціальних інституцій знаходяться різноманітні форми і правила кооперації людей у спільну діяльність [2, с. 61–62]. Таким чином, запропонований підхід підкреслює важливість розмежування норм і правил, що визначають однаково діяльність різної кількості індивідів та тих норм і правил, що передбачають різнопланову скоординовану діяльність різних суб'єктів.

Узагальнюючи проведені дослідження щодо сутності поняття інституції зробимо висновок, про те, що воно охоплює формальні та неформальні норми, що регламентують відносини між економічними суб'єктами і передбачають наявність відповідних організаційних структур з метою досягнення певних цілей. У державному пенсійному страхуванні інституції набувають специфічних рис, зумовлених особливістю суспільних та економічних відносин у цій сфері. З урахуванням цього, зазначимо, що інституції державного пенсійного страхування регламентують, насамперед, відносини між працівниками, роботодавцями та державою щодо формування та використання спеціалізованого фонду фінансових ресурсів з метою ефективного забезпечення грошовими коштами застрахованих осіб у разі досягнення пенсійного віку, настання інвалідності або смерті. Слід зазначити, що важливе значення при цьому набувають інституції, що забезпечують не лише дії окремих груп суб'єктів економічних відносин, але й ті, що регламентують коопераційні відносини, зокрема, усередині кожної з груп та між самими групами в одній системі. Особлива роль при цьому належить тим нормам і правилам, що забезпечують дієвість участі громадянського суспільства у державному пенсійному страхуванні. Враховуючи велику кількість найманих працівників, які приймають участь у цих економічних відносинах, дуже важливу роль відіграють інституції, що забезпечують ефективне функціонування організацій найманих працівників, в яких на високому рівні забезпечується кооперація діяльності різних учасників з метою належного захисту інтересів цих суб'єктів державного пенсійного страхування.

Проводячи дослідження інституційних основ державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи важливо врахувати також інші суттєві властивості інституцій: по перше, оскільки державне пенсійне страхування носить обов'язковий характер, то у складі інституцій домінують офіційні норми, які відповідним чином юридично оформлені; по друге, дія інституцій державного пенсійного страхування поширюється на всіх людей зокрема та на все суспільство загалом; по третє, оскільки реформування пенсійної системи передбачає запровадження нових і зміну існуючих формальних інституцій, це не завжди супроводжується необхідною трансформацією неформальних інституцій, що породжує необхідність врахування узгодженості формальних і неформальних інституцій, а також часу, потрібного для її досягнення; по четверте, дія інституцій, що регламентують відносини у державному пенсійному страхуванні має як короткострокові, так і довгострокові наслідки для соціального та економічного розвитку.

Таким чином, розуміння специфічних властивостей інституцій державного пенсійного страхування покликане сприяти ґрунтовному з'ясуванню наявних у цій сфері проблем. При цьому, на нашу думку, увагу доцільно приділити дослідженню як формальних, так і неформальних інституцій, адже усі вони впливають на функціонування пенсійної системи.

Список використаних джерел:

1. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 670 с.
2. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: Внесок до класико-кентіанської політичної економії / Генріх Бортіс / Пер. з англ. Т. Бардадим. – К.: Вид-дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 560 с.
3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
4. Ольсевич Ю. О специфике экономических институтов социальной сферы (теоретический аспект) / Ю. Ольсевич, В. Мазарчук // Вопросы экономики. – 2005. – № 5. – С. 50–64.

ДОХОДИ ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Сучасний етап державотворення в Україні характеризується завершенням розбудови нової моделі державного управління, що базується на принципах демократії, верховенства права, розподілу влади, визнання та гарантування місцевого самоврядування. Водночас практика свідчить про не вирішення багатьох проблемних питань у різних сферах суспільного життя, які потребують невідкладного розв'язання для забезпечення збалансованого та динамічного розвитку як регіонів, так країни загалом. Органи місцевого самоврядування мають стати головним елементом і суб'єктом процесу децентралізації, а місцеві бюджети – їх достатнім фінансовим підґрунтям.

Аналіз останніх наукових досліджень засвідчив, що цю проблему вивчають багато науковців, серед яких: О. Василик, В. Кравченко, О. Кириленко, В. Зайчикова, І. Луніна, Ц. Огонь, С. Слухай, С. Юрій та ін., які безпосередньо розглядають питання реформування місцевих бюджетів.

Зауважимо, що чинна система формування доходів місцевих бюджетів України потребує серйозного удосконалення за напрямками, передбаченими Концепцією реформування місцевих бюджетів [2, с. 12].

Місцевий бюджет – кошторис щорічних доходів і видатків місцевих органів влади. Визначаються державним устроєм і відповідним адміністративним поділом [3, с. 121].

Місцевими бюджетами в Україні визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування [1, с. 5].

Місцевий бюджет відповідно до статті 63 Бюджетного кодексу України, містить надходження і витрати на виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці надходження і витрати становлять єдиний баланс відповідного бюджету.

На даний час до складу місцевих відносяться 12213 бюджетів: бюджет Автономної Республіки Крим; бюджети міст Києва і Севастополя, що мають статус міст державного значення; 24 бюджети органів влади обласного рівня; 453 міських бюджетів, в тому числі 174 бюджети міст обласного значення; 488 бюджетів органів влади районного рівня; 83 ра-

йонних у містах бюджетів; 887 селищних бюджети та 10275 бюджетів сільських рад.

За даними Державного казначейства України, у 2009 році до доходної частини місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) загального та спеціального фондів разом надійшло 71,0 млрд грн, що на 3,8% або на 2,8 млрд менше, ніж відповідний показник 2008 року.

Рівень виконання річного плану доходів, затвердженого місцевими радами на 2009 рік, склав 90,7%, у 2008 році – 97,8%.

Виконання доходної частини місцевих бюджетів у 2007–2009 роках характеризують дані, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Надходження доходів місцевих бюджетів за 2007–2009 рр.*

Доходи	2007	2008	Затверджено місцевими радами на 2009	Фактичні надходження за 2009	Виконання надходжень, затверджених місцевими радами, %
Всього млн грн, у т.ч.:	58349,0	73872,1	78316,5	71028,6	90,7
загальний фонд	44899,0	59878,8	65818,1	59631,5	90,6
спеціальний фонд	13450,0	13993,3	12498,4	11397,1	91,2

Надходження до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2009 році склали 59,6 млрд грн, що становить 90,6% річного плану, затвердженого місцевими радами.

У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів порівняно з попередніми роками суттєвих змін не відбулося (рис. 1).

В 2009 році у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) 96,6% належить податковим надходженням, обсяг яких за рік склав 57,6 млрд грн, що на 0,2% менше, ніж аналогічний показник 2008 року.

Основні зміни у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів в 2009 році – це зменшення питомої ваги податку з доходів фізичних осіб до 77,2%, у 2008 році його частка становила 79,5%, та зростання частки плати за землю з 11,6% до 14,5%.

* Примітка. Складено автором на підставі даних Державного казначейства України.

Рис. 1. Структура доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2007–2009 рр.*

Податок з доходів фізичних осіб продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела наповнення доходної частини місцевих бюджетів. При цьому номінальні надходження цього податку за 2009 рік склали 44,5 млрд грн, що на 1,4 млрд грн менше за показник 2008 року [4].

Другим за обсягом джерелом надходжень до місцевих бюджетів традиційно є плата за землю. За 2009 рік до місцевих бюджетів надійшло 8,4 млрд грн від справляння цього податку, що на 25,2% більше, ніж відповідний показник 2008 року [5].

У 2009 році до місцевих бюджетів надійшло 1,8 млрд грн єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, що на 4,8% менше, ніж обсяги надходження попереднього року [6].

Надходження місцевих податків і зборів за аналізований період склали 808,6 млн грн, що на 1,4% менше, ніж у 2008 році. Їх частка у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів продовжила демонструвати спадну тенденцію і склала лише 1,3%.

За 2009 рік номінальний обсяг неподаткових надходжень загального фонду місцевих бюджетів склав 2,0 млрд грн, що на 7,5% менше, ніж відповідний показник 2008 року.

Структуру неподаткових надходжень загального фонду місцевих бюджетів зображено на рис. 2.

* Примітка. Розраховано автором на підставі даних Державного казначейства України.

Рис. 2. Структура неподаткових надходжень до загального фонду місцевих бюджетів за 2007–2009 рр.*

В 2009 році порівняно з показниками 2008 року темпи приросту доходів від власності та підприємницької діяльності 4,1%, адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та побічного продажу – 3,5%, водночас, інші неподаткові надходження зменшилися на 57,2%.

Найбільшими за обсягами статтями неподаткових надходжень до загального фонду місцевих бюджетів у 2009 році були [6]:

- плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна (740,6 млн грн);
- адміністративні штрафи у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (435,9 млн грн);
- державне мито (341,5 млн грн);
- надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів (210,9 млн грн).

Таким чином, фактичні обсяги основних категорій доходів загального фонду місцевих бюджетів є досить значними, а більшість з них має тенденцію до зростання. Проте, питома вага з-поміж їх більшості є досить незначною. Це призводить до істотного трансфертного фінансування місцевих бюджетів, що є об'єктивно необхідним на сучасному етапі розвитку.

* Примітка. Розраховано автором на підставі даних Державного казначейства України.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. – №37-38. – ст. 189.
2. Про схвалення концепції реформування місцевих бюджетів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.05.2007р. №308-р // Офіційний вісник України. – 2007. – №38. – Ст. 1526. – С.12.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/Редкол.: ... С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с. – С. 121.
4. За даними Державного комітету статистики України – доступний з: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2008/ds/kn/kn_u/kn0908_u.html>.
5. За даними Державного комітету статистики України – доступний з: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2009/ds/kn/kn_u/kn0909_u.html>.
6. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К.: 2009. – 136 с.

ББК 65.9 (4 Укр) 26
УДК 336

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів

МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ

«Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ»

14 квітня 2011 року

Підписано до друку 31.03.2011
Формат 60x 90¹/₁₆. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк на дублюкаторі.
Умов.-друк. арк. 11.75
Тираж 50 примірників. Замовлення № 21/01/039

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46000 м. Тернопіль, вул. Кривоноса 2-Б
Тел. (0352) 40-08-12
(0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
серія ТР №33 від 06 грудня 2007р.
СПД Созанський А.М.